

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK
KAVRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Almila ÖZGÜR**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr.Hasan TUNÇ**

Ankara-2008

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK
KAVRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Almila ÖZGÜR**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Hasan TUNÇ**

Ankara-2007

ONAY

Almila ÖZGÜR tarafından hazırlanan “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Milli Egemenlik Kavramı” başlıklı bu çalışma, 04/01/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin en önemli sonuçlarından biri olan hızlı değişen politik zemin sebebiyle kanunlarla Anayasalar zaman zaman karşı karşıya gelmektedir. Çoğu zaman politik hedeflere ulaşmada kanunların Anayasa'ya uygunluğu göz ardı edilebilmekte ve böylece aslında farkında olunmayarak hukuk devleti ilkesi zedelenmektedir. Söz konusu ister bir politik hedef isterse bir Anayasa değişikliği olsun üzerinde hassasiyetle durulması gereken husus; düzenlemelerin kanun ve Anayasa tekniğine uygun olarak yapılması ve ülkenin mevzuatında bütünlük oluşturulması çabası olmalıdır. zira ancak o zaman fert ve devlet güvencesi sağlam bir şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

Söz konusu çalışma yakın bir tarihi süreci kapsayan ve zamanlaması itibariyle oldukça hızlı bir şekilde hayata geçirilen, hâlihazırda ülke gündeminde yer işgal etmekte olan Avrupa Birliği uyum sürecinin Türk Anayasası ile özellikle “milli egemenlik” bağlamında analizini kapsamaktadır.

Çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren kıymetli hocam Prof.Dr. Hasan TUNÇ'a teşekkürlerimi bir borç biliyorum. Bu çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarım ile anlayış ve desteklerinden ötürü aileme teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: MİLLİ EGEMENLİK	2
1. EGEMENLİK KAVRAMI; HALK EGEMENLİĞİ VE MİLLİ EGEMENLİK	2
1.1 Genel Olarak	2
1.1.1. Egemenlik Kavramı	3
1.1.2. Halk Egemenliği	5
1.1.3. Ulus Devlet Ve Milli Egemenlik Kavramı	6
1.2. 1982 Anayasası'na Göre Milli Egemenlik	9
1.2.1.Meşrutiyetten Bugüne Egemenlik	9
1.2. 2. 1982 Anayasasında Milli Egemenlik	11
1.2. 3. 1982 Anayasası'nda Yasama, Yürütme ve Yargı	13
2. EGEMENLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ	15
2.1. Küreselleşmenin Milli Egemenliğe Etkisi	15
2.2. Ulus Devlet ve Milli Egemenliğin Aşınması	25
2.3.Ulusal Devletler Sisteminden Uluslarüstü Sisteme Geçiş	27
2.4. Uluslarüstülük Kavramı	30
3. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ	32
3.1. Avrupa Birliği Oluşumunun Anlamı	32
3.2. Avrupa'da Bütünleşme Hareketinin İtici Güçleri	34
3.3. Avrupa Birliği Oluşumunun Tarihsel Gelişimi	36
3.3.1. Eski Yunan ve Ortaçağ'da Bütünleşme Düşüncesi	37
3.3.2. Milletler Cemiyeti ve Türkiye	38
3.3.3. Avrupa'da Ekonomik Birleşmenin Başlangıcı ve Schuman Planı	40
3.4. Avrupa'da Topluluklar Dönemi	42
3.4.1 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)	42

3.4.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)	43
3.4.3. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)	45
3.4.4. Ortak Pazar	46
3.4.5. Avrupa Tek Senedi	52
3.5. Maastricht Antlaşması Sonrası Dönem ve Avrupa Birliği'nde Genişleme Süreci	56
3.6. Avrupa Birliği'nde Geline Son Nokta	59
İKİNCİ BÖLÜM: AB KURUMSAL YAPISI VE EGEMENLİĞİN KULLANILMASI	65
1. AB KURUMSAL YAPISI	65
1.1. Avrupa Komisyonu	65
1.2. Avrupa Parlamentosu	66
1.3. Adalet Divanı ve Bidayet Mahkemesi	67
2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EGEMENLİK	68
2.1. Üye Ülkelerde Egemenliğe İlişkin Yapılan Düzenlemeler	71
2.2. Avrupa Birliği'nde Egemenliğe Yönelik Temel Unsurlar	77
3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KARAR ALMA PROSEDÜRLERİ	86
3.1. Danışma Prosedürü	86
3.2. Onay Prosedürü	87
3.3. İşbirliği Prosedürü	88
3.4. Ortak Karar Prosedürü	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK KAVRAMI VE TÜRKİYE	92
AB'YE ÜYELİK HALİNDE YAPILMASI GEREKEN DEĞİŞİKLİKLER	92
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	104
ÖZET	116
ABSTRACT	117

KISALTMALAR

AAET : Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB : Avrupa Birliği

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Aİİ : Adalet ve İçişlerinde İşbirliği

AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AT : Avrupa Toplulukları

ATAD : Avrupa Toplulukları Adalet Divanı

IMF : Uluslar arası Para Fonu

KOB : Katılım Ortaklığı Belgesi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

ODGP : Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Bu çalışmada, çağın gereklerine göre değişiklik göstermekte olan egemenlik anlayışının, özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde bugüne kadar yaşadığı ve bundan sonra yaşayacağı değişimler ele alınacaktır. İlk olarak egemenlik teorisinin ortaya çıkışı ve tarih boyunca uğradığı değişim incelenecek, ulus devlet ve milli egemenlik kavramlarının tanımları üzerinde durulacaktır.

Avrupa Birliği ile ilgili akıllara gelen ilk unsur, dünyada benzeri bulunmayan ilginç bir bütünleşme örneği olmasıdır. Bilindiği üzere, Avrupa Birliği bir ulus değildir, bir Devlet değildir, bir uluslararası kuruluş da değildir. Avrupa Birliği belirli alanlarda egemenliklerini devretmiş bulunan Avrupalı ülkelerden oluşan bir uluslararası kurumdur.

Bu tanımda, öne çıkan ilk unsur egemenlik unsurudur. Gerçekten de Avrupa Birliği'nin doğru bir tanımının yapılabilmesi için egemenlik konusuna atıfta bulunulması gerekir. Avrupa Birliği, üyelerinin Anayasası olarak adlandırılabilen Kurucu Antlaşması'nda yer verilen ticaret politikası, tarım politikası, para politikası gibi daha önceden üye ülkelerin yetkisinde olan birçok politikayla ilgili egemenlik haklarını kısmen devretmeleri esasına dayanmaktadır. Bu sebeple ilk olarak "egemenlik" kavramının geçmişten bugüne izlediği yol incelenecek, daha sonra ülkemiz ve Avrupa Birliği perspektifinde egemenlik konuları detaylandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ EGEMENLİK

1. EGEMENLİK KAVRAMI; HALK EGEMENLİĞİ VE MİLLİ EGEMENLİK

1.1. Genel Olarak

Tarih boyunca pek çok düşünür tarafından unsurları belirtilen egemenlik kavramı; “devlet”in ortaya çıkışıyla siyasi kimlik bulmuş ve “iktidar”ı meşrulaştırmıştır.

Geleneksel egemenlik anlayışında iktidarlar egemenliğin unsurudur. Söz konusu unsurlar bir araya gelerek egemenliği oluştururlar. İktidar, egemenliğin bir organa verilmiş olan parçasıdır.

İktidarın ortaya çıkışı, topluluk olarak yaşayan ya da bir toplumda yer alan insanlar arasında eşit olmayan güç ilişkilerini düzenlemek ve üstün olan karşısında güçsüz kalanın haksızlığa uğramasını engellemek düşüncesine dayanmaktadır. İktidar kavramı, en basit şekilde “...tip ya da kaynakları, meşrulanma biçimi, hedefleri, kullanım yöntemleri ne olursa olsun, bazı kişiler ya da kümelerin başka kişiler ya da kümeler üzerindeki etkisini anlatır”¹

Eşit olmayan güç ilişkilerinin düzenlenmesi düşüncesinden ortaya çıkmış olan iktidar kavramı; tarih boyunca önce dini, sonraları ise siyasi ve hukuki temele dayanarak meşruiyet kazanmıştır.

İktidarın siyasi temele dayanmasıyla ortaya çıkan “devlet” kavramı beraberinde egemenliği getirmiştir. Egemenlik devletin asli özelliği olarak düşünülmüş ve devletin mutlak ve üstün bir otoriteye sahip olduğu varsayılmıştır.

¹ Cemal Ali Akal, **İktidarın İç Yüzü**, 1. baskı, İstanbul, Dost Kitabevi yayınları, Eylül, 1998, s. 49.

1.1.1. Egemenlik Kavramı

Egemenlik, eski Türk metinlerinde “idi/ede” olarak geçen ve memleket sahibi anlamını taşıyan bir sözcüktür.² Batıda ise aynı kavramın karşılığı olarak en üstün güç anlamına gelen Latince “souverainete” sözcüğü kullanılmaktadır.³

Egemenlik kavramı, devlet otoritesini ifade etmekte ve genel olarak asli, en üstün, tek, bölünmez ve yanılmaz hukuki kudret olarak tanımlanmaktadır. Egemenlik; devletin bağımsızlığı, diğer devletlerle hukuken eşit durumda olması, emir ve yasaklar koyması, bunları–gerektiğinde- zorla kabul ettirmesi ve kendisine rakip başka bir gücün bulunmamasıdır.

Egemenlik kavramı ortaçağın sonları ve yeniçağın başları arasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa’da Fransa krallığı başta olmak üzere monarşiler, Feodalite, Papalık ve Roma-Cermen İmparatorluğu arasında üstünlük mücadelesi vardı. Bu mücadeleden Fransa kralları galip çıkmışlar; içeride feodal güçlere karşı üstünlüklerini kabul ettirirken dışa karşı da Papalık ve İmparatorluk karşısında bağımsızlıklarını sağlamışlardır. Fransa kralları egemenlik kavramını; ülke içinde kendi iktidarlarına rakip olabilecek bir iktidar tanımadıkları ve ülke dışında da kendilerinden üstün olabilecek bir güç kabul etmediklerini ifade eden bir hukuksal statü olarak kullanmışlardır.⁴

Toplum hayatında en üstün emretme gücünü oluşturan egemenliğin kaynağı oldukça fazla tartışmaya konu olmuştur. Egemenliğin kaynağı XVI.Yüzyıla kadar ilahi kudrete dayandırılmıştır. Egemenliğin ilahi kaynaklı olduğunu savunan başlıca iki görüş vardır: İlkine göre hükümdar veya hanedan Tanrı tarafından seçilmekte, Tanrı insanları yaratırken onları

² Özkan Tikveş, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1969, s.37.

³ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 11.Basım, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.120.

⁴ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 4.Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988, s.55

yönetecek olanları da belirlemektedir. Bu görüşte egemenlik mutlak ve sınırlanıp sorgulanamaz.

Egemenliğin kaynağını ilahi kudrete dayandıran diğer görüşe göre ise; hanedan ya da hükümdar Tanrı'nın doğrudan temsilcisi değildir. Toplum düzeninin tabii ve temel kanunları Tanrı'nın eseridir ve toplum iktidarı kullanacakları kendisi seçebilir.

Egemenliğin kaynağı ile ilgili sorgulamalar XVI. Yüzyılda Jean Bodin ve toplumsal sözleşme kuramının kurucusu Thomas Hobbes ile birlikte devam etmiştir.

Bodin tarafından yine dinsel temele dayandırılan egemenlik; "sınırsız, bölünmez, mutlak, tek, devredilemez ve sürekli bir siyasi güç"⁵ olarak tanımlanmış ve kral Tanrının temsilcisi olarak ifade edilmiştir. Bu güç bölünemediğinden, bir ülkede tek bir egemen olacaktır. Birden çok egemenin varlığı halinde ise bunlardan hiçbirinin egemen sıfatından söz edilemeyecektir. Böylece kavramın siyasi ve hukuki merkezileşme temelinde yerleşmesine çalışılmış ve Hristiyan evrenselliği, kilise ve feodalite karşısındaki monarşi güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁶ Bodin devletin varolması için gereken egemen gücün içte kişiler üzerinde sınırsız ve üstün, dışta ise bağımsız bir iktidar olması gerektiğini belirtmiş ve bu gücün niteliklerinin ifadesi için egemenlik sözcüğünü kullanmıştır.⁷ Buna göre; devletin varlığı için şart olan egemen güç içte kişiler üzerinde sınırsız ve üstün olup dışta da bağımsız bir iktidar niteliğindedir.⁸

Egemenlik kavramı; Thomas Hobbes ile "toplumsal sözleşme"ye dayandırılmıştır. Hobbes'e göre; doğal yaşamda birbirlerinin kurdu olan

⁵Sibel İnçoğlu, "Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı", (Erişim) <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, 02 Mart 2007, s.1.

⁶ İnçoğlu, **a.g.m.**, s.1.

⁷ Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s. 527.

⁸ Mehmet Turhan, "XIII. Milli Egemenlik Sempozyumu", (Erişim) http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/miiliegemeliksemp13.htm, 6 Şubat 2007, s.6.

insanlar (İnsan insanın kurdudur.)⁹ varlıklarını sürdürebilmek ve kendilerini korumak için sürekli bir savaş vermektedir. Bu durum kargaşa, karışıklık ve hatta savaşa sebep olacaktır. İnsan akıl yoluyla bu durumdan kurtulmak ve güvenliğini tesis edebilmek için sözleşmeyle toplum hayatına geçmiş, yine aklın eseri olan doğal yasalara uymayı seçmiştir.

Hobbes; insanların sözleşmeyle yönetim hakkını devrettiklerini kabul eder. Çünkü kralın gücü ve refahı halkın gücü ve refahına bağlıdır. Halk güçlü ve zengin olduğu ölçüde kral da güçlü ve zengin olacaktır, ancak bunun için halk herşey üzerindeki hakkından mutlak biçimde vazgeçmelidir.

Egemenlik anlayışının gelişimde çok önemli yeri olan “halk egemenliği” kavramı ise ilk kez Jean-Jacques Rousseau tarafından ortaya konmuştur. Rousseau, egemenliği demokratik anlamına kavuşturmaya çalışmış, daha da önemlisi Fransız Devrimi sırasında söz konusu kavramın meşruiyetini yönetilenlerden aldığı söylenmiştir. Rousseau’nun ifadesiyle egemenlik genel iradeye (halka) aittir ve toplumu oluşturan bireylerden ayrı bir varlığı yoktur. Egemenlik genel iradenin kullanımı ile vücut bulur ve yasalar ile öne sürülebilen bu genel irade daima iyiyi ve doğruyu gösterecektir.¹⁰ Bu durum, genel iradenin çoğunluğun iradesi olması sonucunu doğurmaktadır, azınlıkta kalanlar yanılmıştır.

1.1.2. Halk Egemenliği

Halk egemenliği kavramının; Hobbes ile temelleri atılıp Rousseau ile anlamını bulduğu ifade edilebilir. Belirtildiği üzere, Rousseau tarafından egemenliğin halka ait olduğu, bireylerin iradelerinin yekünü ile meydana geldiği belirtilmiştir. Azınlık iradesi yanıltıcıdır. Buna göre; halk egemenliğinin başlıca dört özelliği vardır: devredilemez, bölünemez, yanılmaz ve mutlaktır.

⁹ “Egemenlik”, (Erişim) www.aof.edu.tr/kitap/ioltp/2293/unite03.p<df, 3 Haziran 2007, s.3.

¹⁰ TEZİÇ, a.g.e, s.95.

Bu özelliklerin sonucu olarak halk, egemenliği bizzat kendisi kullanacaktır, devredilmesi veya temsilciler aracılığı ile kullanılması mümkün değildir. Egemenliğin bölünmesi halinde ise egemenlik yok olacaktır, bu sebeple kuvvetler birliği var olmalıdır. Ayrıca genel irade halkı oluşturan bireylerin iradeleri bütünü olduğundan, bireyler aleyhine bir karara varması mümkün değildir. Çoğunluk kararına katılmayanlar tespite hataya düşmüşlerdir. Halk egemenliğindeki egemenlik kavramı; kaynağını sosyal sözleşmeden alan mutlak etkili bir güçtür.

Halk egemenliği anlayışı, doğrudan demokrasi gerektirdiği için uygulanması mümkün olmamıştır. Ayrıca bu anlayışa göre uygulanacak olan genel iradenin bütününe verdiği kararlar olacağından, farklılaşmaların yadsınması ve günümüz anlamıyla çoğulcu demokrasinin dışlanmasıyla karşı karşıya kalmak mümkün görünmektedir.

Milli egemenlik teorisi ise krallığın gücünü ortadan kaldırmak üzerine bina edilmiştir. Ancak Fransız ihtilali döneminin koşullarında yönetimin halk yığınlarının elinde geçmesi de -halkın henüz gerekli yeterliği haiz olmadığı düşüncesiyle- istenmemektedir. Milli egemenlik teorisi, bu sebeple “temsil” esasına dayanmaktadır.

1.1.3. Ulus Devlet Ve Milli Egemenlik Kavramı

Birbirinden farklı pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte; daha çok hukuksal bir varlık olarak algılanan devleti; sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde belirli bir hükümet yönetiminde egemenliği haiz siyasal bir örgütlenme olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanıma genel olarak uyan devlet yapılanmasının boy göstermesi ise 1648 Westphalia Antlaşması ile mümkün olmuştur. Kilise ile mücadelenin ardından imzalanan bu anlaşma sonrasında feodal yapıdan uzaklaşmış, Avrupa’da laiklik anlayışının

temelleri atılmış, ulus devletler siyasi ve ekonomik gücü ellerinde barındırır hale gelmiştir.

Millet egemenliği kavramının ifadesini bulabilmesi için çok önemli bir unsur olan ulus devletlerin; Westphalia Barış Antlaşması ile birlikte uluslar arası arenada baş aktör olarak tescil edildiği kabul edilmektedir.¹¹ Bu aşamadan sonra devletler; uluslar arası arenada sınırları belirlenmiş bir coğrafi alan üzerinde kendi hükümetlerine sahip olmuşlar ve diğer devletlerle eşit sayılmışlardır. Ulus devlet oluşumunun egemenlik kavramına sağladığı katkı, bu kavramı belirginleştirmek ve anlamını bireyle egemen arasındaki ilişkiden egemen devletler arası ilişkilere taşımak olmuştur. Ulus devlet olgusu, milli egemenlik kavramı ile eşleştirilmediği sürece gerçek ifadesini bulamayacaktır.

Milli egemenlik kavramı, temsile imkân tanınması, hatta temsili zorunlu kılması sebebiyle halk egemenliğinden ayrılmaktadır. Burada egemenliği kullanmak yetkisinin yöneticilere ve yetkili organlara ait olduğu kabul edilmektedir; ancak egemenliğin yegâne sahibi millettir ve egemenlik ancak millet adına kullanılabilir. Yurttaşlar egemenliği kendileri tarafından doğrudan değil, temsilcileri eliyle kullanabileceklerdir.

Millet; kavram olarak bölünmez bir bütünü ifade etmektedir ve kendini oluşturan bireylerden ayrı bir mevcudiyete sahiptir. Bu anlamda birey iradelerinin toplamından farklı olarak onlardan üstün bir varlıktır. Halk; belirli bir dönemde yaşamakta olan bireyleri, millet ise geçmiş ve gelecek nesilleri kapsayan bir kavramdır. Halk somut, millet ise soyut bir tanımlamadır. Halk egemenliği, bu yönüyle millet egemenliğinden farklı ve daha sınırlı bir kavramdır.

Milli egemenlik, yönetenlerin iktidar erkini, Tanrıdan ya da gelenekten değil millettten aldığıının ifadesidir ve bir dış ülkenin egemenliğini de reddeder.

¹¹ Oktay Uygun, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, (Erişim) <http://www.stratejik.yıldüz.edu.tr/makale7.htm> , 7 Temmuz 2007, s.1.

Egemenliğin dış kaynaklı olmaması bağımsızlığı, milletten gelmesi de ulus-devlet anlayışını simgeler.¹² “Egemen devlet, egemenliğini başka bir otoriteden almayacağı gibi, devlet egemenliğini kullanırken kendisinden daha güçlü bir otoriteye bağımlı değildir; egemenlik, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirlemesidir.”¹³

Egemenlik bünyesinde iki önemli unsur barındırmaktadır: iç egemenlik ve dış egemenlik. İç egemenlik; bağımsızlık ve devletin ülke sınırları dâhilinde herhangi bir ortak kabul etmeksizin tüm sosyal ve siyasi gruplara karşı en üstün kuvvet olması ile açıklanabilir. Dış egemenlik ise; bir devletin uluslararası düzeyde diğer devletler karşısında bağımsız ve eşit statüye sahip olarak kararlarında serbest olmasını ifade etmektedir.¹⁴

Devletin iç egemenliği; doğrudan doğruya devletin devlet olmasından kaynaklanan asli bir yetki olmasından ötürü ülke sınırları içerisinde başka hiçbir yetkinin kullanımı kendisiyle eş düzeyde olamaz. Bu bakımdan ülke sınırları dâhilinde tek olan “asli ve en yüksek emir ve kumanda ehliyet veya yetkisidir.”¹⁵

Ancak çağdaş hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda devlet iç egemenlik yetkisi bireylerin temel hak ve özgürlükleri lehine kısıtlanmıştır. İç egemenlik yetkisinin bu yönüyle mutlaklığı ya da sınırsızlığından bahsedilemeyecektir.

Uluslararası ilişkilerde bütün devletlerin hukuk karşısında eşit sayılması, devletin başka devletle bağı olmaması ve ilişkilerde diğer devletler yanında ikincil pozisyonda olmaması gereğini ifade eden dış egemenlik kavramı da tıpkı iç egemenlik gibi mutlak ya da sınırsız nitelikte değildir. Devlet, diğer devletler huzurunda kendi hür iradesiyle kendini kısıt

¹² Emre Kongar, “Milli Egemenlik, Milli İrade ve Demokrasi”, (Erişim)http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/416_Milli_Egemenlik_Milli_Irade_ve_Demokrasi.php, 2 Temmuz 2007, s.1.

¹³ TEZİÇ, a.g.e, s.118.

¹⁴ Fevzi Demir, Şükrü Karatepe, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul, Evrim Basın Yayın, 1989, s.38.

¹⁵ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, 2. Bası, İstanbul, Say Kitabevi, 1981, s.8.

altına alabileceği gibi, ayrıca uluslar arası hukuktan doğan sınırlama ve yükümlülöklere uygun hareket etmekle sorumludur. Bu durum, bir çeşit sınırlama olarak değeriendirilebilir.

Bir başka söylemle iç egemenlik yetkisinin iç hukuk doğrultusunda birey lehine ve dış egemenlik anlayışının da uluslar arası hukuk ve uluslar arası kurumlar lehine değışim göstermesi söz konusudur.¹⁶

1. 2. 1982 Anayasası'na Göre Milli Egemenlik

Çalışmanın bu bölümünde milli egemenlik kavramının ölkemiz için hukuksal ve siyasi anlamı açıklanacaktır. Belirtilen hususlar; ileriki bölümlerde Avrupa Birliğı ile farklılık gösteren noktaların tespiti ve uyum sürecinin gerekleri sırasında tartışılacaktır.

1.2.1.Meşrutiyetten Bugüne Egemenlik

Birinci meşrutiyet döneminde (1876–1878) hazırlanan ilk Anayasa olan 1976 Anayasası'ndaki egemenlik anlayışı, Osmanlı'dan miras bir anlayışı yansıtmaktadır. Batı ölkelerinden, özellikle Fransa'dan etkilenen aydınların önderlik yapması sonucu 1876 Anayasası'nda 1908 yılında yapılan değışikliklerle “milli egemenlik” ilkesi benimsenmiş ve egemenlik padişahıtan alınarak millete verilmiştir.

1919 yılında yayınlanan Amasya Tamimi'nin üçüncü maddesinde belirtildiğı üzere; “Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” Burada Mustafa Kemal Atatürk tarafından ifadesini bulan husus, milli iradenin karar almada temel ve yegâne unsuru olduğunun belirtilmesidir. Türk devlet

¹⁶ Taha Akyol, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, s.95-103.

anlayışında devrim niteliğini taşıyan bu görüşten¹⁷ sonra egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun açıkça hüküm altına alınması ise; Erzurum (Mart 1919) ve Sivas Kongreleri (4-11 Eylül 1919) sonrası oluşturulan 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile mümkün olmuştur.

1921 Anayasası ile Osmanlı İmparatorluğu dönemi egemenlik anlayışı kesin olarak ortadan kaldırılmış ve millet iradesinin her şeyin üzerinde olduğu, bağımsızlığın bir devletin varlığı için zarureti ve devletlerarası ilişkilerde göz önünde tutulacak ana prensip olduğu hususları kesinlik kazanmıştır. Egemenlik; yalnız ve ancak millettir.¹⁸

1921 Anayasası'ndan sonra takip eden 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu hüküm altına alınmıştır. 1921 Anayasası ve Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasası; egemenliğin yegâne ve hakiki mümessili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni belirlemiş, egemenliğin kullanılmasında tek yetkili organ olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tayin etmiştir.

Ulusal kurtuluşun gerekleri doğrultusunda Meclis üstünlüğünün gerçekleştirilmesi şartı, Meclis iradesiyle millet iradesini kaynaştırıp bütünleştirmiştir. Bir bütün haline gelen millet ve Meclis iradesi, zorunlu olarak kuvvetler birliğinin uygulanmasını gerektirmiş ve 1924 Anayasası hazırlanırken de Meclis yetkilerinin kısıtlanması söz konusu edilmemiştir. 1921 ve 1924 Anayasalarına göre egemenlik tek bir organ eliyle kullanılmakta idi. Çünkü Meclisin iradesinin sınırlanması, millet irade ve yetkilerinin kısıtlanması anlamında kabul edilmiştir. Ancak bu özdeşleşme, çok partili hayata geçilen 1950'li dönemde sorunlar yaratmıştır. Millet iradesi çoğunluğun iradesi olduğuna göre, buna karşı çıkanlar yani muhalefet edenler milli iradeye karşı geliyorlar demektir. Bu dönemde meclis iradesinin

¹⁷ Atilla Özer, "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, s.187-194.

¹⁸ Sait Güran, "Egemenlik Ulus'undur Üstünlük Anayasa'dadır", **Anayasa Yargısı**, Cilt 17, 2000, s.43-61.

üzerinde bir güç kabul edilmediğinden, Anayasa'ya uygunluk denetimi de söz konusu değildir.

1924 anayasası döneminde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda değişen egemenlik kavramı, hukuk sınırları içerisinde ve hukuka kayıtlı bir yetki olma yönünde içerik kazanmaya başlamıştır.

1962 ve 1982 Anayasalarında; egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu belirtildikten sonra, egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanılacağı hüküm altına alınmıştır. Bundan böyle egemenliği kullanan tek organ TBMM değildir, yargı ve yürütme de Anayasa'nın yetkilendirdiği ölçüde kullanacaklardır. Bu anlamda 1961 ve 1982 Anayasalarının egemenliği kullanan organları çoğalttığı ifade edilebilir.

1.2.2. 1982 Anayasasında Milli Egemenlik

1982 Anayasasının egemenliği düzenleyen 6. maddesi "Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz."

6.maddenin gerekçesi, Anayasa'nın egemenlik anlayışını şu şekilde açıklamaktadır: "... Bilindiği gibi egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ilkesi, İstiklal Harbi'mizde Atatürk'ün Esas Teşkilat Hukukumuzun vazgeçilmez bir ilkesi olarak koyduğu ve demokrasi rejiminin hukuki ifadesi olan bir kavramdır. Tabiidir ki milyonlarca insandan oluşan Türk milletinin egemenliği hep birden kullanmasına imkân yoktur. Bu ancak temsilcileri aracılığıyla mümkün olabilir.

Millet egemenliğini, vatandaşların hangi koşullarda kullanacağı anayasalarda açıklanır. Fakat her ne olursa olsun, Türk milleti egemenliğinin kullanılmasını, hiç bir zaman, hiç bir surette belli bir kişiye, bir zümreye veya sınıfa bırakamaz. Bu kavram, bu ilke, Türk toplumunun bütün diktatörlüklerin her türüne kapılarını kapadığını göstermektedir. Türk milleti, demokratik bir düzen içerisinde yaşayacak ve Türk Devletinde egemenlik, kayıtsız şartsız Türk milletine ait olacaktır."

Buna göre hiçbir kimse veya organ kaynağı Anayasa'da belirtilmemiş ya da hüküm altına alınmamış bir yetkiyi kullanamayacaktır.¹⁹ Madde hükmünde ve gerekçede de belirtildiği gibi, ulus devlet modelinin doğal bir yansıması olarak milli egemenlik yetkisinin kullanılması sadece ulusal organlara verilmiştir. Ancak, farklı devlet işlevlerini yerine getiren bu ulusal organlar, ulus devlet tüzel kişiliğinin bütün ve tek yapısı içerisinde görev ifa ederler. "Buna göre, bölüşülemez nitelikteki bu egemenlik yetkisi sadece, kendi içerisinde bütüncül, merkezîyetçi ve hiyerarşik bir yapı arz eden ulusal devlet tarafından kullanılabilir." ²⁰

Devlet tüzel kişiliğinin soyut mevcudiyeti, egemenliğini kullandığı organlar vasıtasıyla vücut bulacaktır. Günümüzün modern devletlerindeki kuvvetler ayrılığı prensibi doğrultusunda, devlet tüzel kişiliği bünyesinde yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç temel siyasi organ ve üç temel siyasi devlet işlevinin varlığı esas olarak kabul edilmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesinin temini açısından bu üç gücün bağımsız ve birbirinden ayrı organlara verilmesi devlet işleyişi açısından bir zorunluluktur.

Bir bütün olan devlet; toplum yaşamını düzenlemeye yönelik kanunlar çıkararak yasama işlevini, yürütme organı vasıtasıyla kanunlar uygulamak suretiyle yürütme işlevini, yargı organları vasıtasıyla kanunların uygulanma

¹⁹ Atilla Özer, **a.g.m.**, s.190.

²⁰ Mehmet Hekimoğlu, "Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası'na göre Egemenlik", (Erişim) http://www.e-sosder.org/dergi/5MHKMOGLU_AB_6.doc , 8 Şubat 2007, s.2.

şeklini denetleyerek yargı işlevini yerine getirmekte ve egemenlik yetkilerini kullanmaktadır.

Montesquieu tarafından “Kanunların Ruhu” adlı eserde açıklanan ve 1982 Anayasası’nda yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesi esas olarak temel hak ve hürriyetlerin ancak devlet gücünün sınırlanması halinde gerçekleştirilebileceği düşüncesinden hareket etmektedir. Buna göre yasama, yürütme ve yargı işlevlerinin farklı organlar marifetiyle ifası halinde güç, diğer gücü sınırlayabilecek ve böylece güçlerden birinin kötüye kullanılması önlenebilecektir.

1.2. 3. 1982 Anayasası’nda Yasama, Yürütme ve Yargı

1982 Anayasası’nın 7. maddesine göre; “Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.”1924 ve 1961 Anayasalarında da değişik şekillerde yer alan bu kuraldan anlaşılması gereken husus, her şeyden önce kanun adı altında veya bu adı taşımasa bile kanunla eşdeğerde ya da kanun gücüne sahip hukuki işlemler yapma yetkisinin devredilmezliğidir.

Bu ilke, sadece kanun yapma yetkisinin devredilemeyeceği anlamına gelmemektedir. TBMM, aynı zamanda Anayasa ile kendisine yüklenmiş olan hiçbir görev veya yetkisini devredemeyecektir; buna parlamento kararları ya da Cumhurbaşkanı’nın seçimi de dâhildir.²¹

Anayasa’nın egemenliğin kullanımını ulusal organlara verme yolundaki yaklaşımı yürütme ve yargı erkleri için de geçerlidir.

²¹ TEZİÇ, a.g.e., s.156.

Anayasa'nın 8. maddesi hükmünde; "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." denilmekle yürütme yetkisinin kullanımının sadece Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu gibi ulusal organlar tarafından yerine getirileceği açıkça düzenlenmektedir.

1982 Anayasası, tıpkı yasama ve yürütmede olduğu gibi yargı yetkisinin kullanılmasını da ulusal organlara hasretmiştir. Anayasa'nın 9. maddesi hükmünde; "Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır." denilmekle yargı yetkisinin münhasıran ulusal bağımsız mahkemelerce kullanılacağı ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi; milli egemenlik yetkisi Türk Anayasası kapsamında tamamen ulusal organlar tarafından kullanılabileceği düzenlenen ve bu düzenleme yapılırken oldukça kısıtlayıcı davranılan bir yetkidir.

Bu haliyle Anayasamızın belirli alanlara yönelik olmak üzere egemenlik kısıtlamaları ve yetki devirlerini gerektiren herhangi bir uluslararası kuruluş üyeliğe izin vermediği görülmektedir. Ancak 1961 Anayasası'nda da egemenlik yetkisinin kullanımının bir uluslararası örgütle paylaşılması konusunda herhangi bir hüküm olmamakla birlikte, Türkiye, Ankara Anlaşması(1963) ile kurulan Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi'ne oldukça geniş bir yetki devriyle karar alma olanağı tanımıştır. Anlaşma'nın Konsey'e ilişkin maddeleri diğer aday ülkelerin ortaklık konseylerine verilen hak ve yetkilerden daha fazlasını içermekte olup²², Konsey'e bağlayıcı kararlar alabilme yetkisi tanınmıştır. Bu kapsamda, Ankara Anlaşması'nın 22. maddesi hakkında, Roma Antlaşması'nın 235. maddesinin A(E)T Konseyi'ne verdiği yetkinin bir benzerini Ortaklık

²² Kemal Başlar, "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu",28 Ocak 2005, (Erişim) <http://turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=51> ,3 Mart 2006 ,s.2.

Konseyi'ne verdiği değerlendirmesi yapılmaktadır.²³ Bu dönemde Ortaklık Konseyi'nin karar alabilmesi için gerekli olan yetkinin kaynağının Ankara Anlaşması'nda olması şartı aranmamıştır.

Belirtilen vakiya rağmen Türk Anayasası'nın Avrupa Birliği hukukuna uygun olmadığı açıktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde milli egemenlik temelinde üye ülkeler, Avrupa Birliği ve ülkemiz mevzuatlarının karşılaştırmaları ve öneriler ele alınacaktır

2. EGEMENLİĞİN DÖNÜşÜMÜ

2.1. Küreselleşmenin Milli Egemenliğe Etkisi

Küreselleşmenin milli egemenlik kavramı üzerindeki etkisi ve yarattığı değişimlerin incelenmek istenmesi, öncelikle küreselleşme kavramının açıklanmasını gerektirmektedir.

Ekonomik ve siyasi olarak farklı yansımaları bulunan ve farklı şekillerde algılanan küreselleşme kavramının, milli egemenlik temelli ulus devletler ve milli egemenliğin kullanılması üzerinde büyük etkisi olduğu ortadadır. Söz konusu etkiler kimilerince olumlu şekilde algılanırken, kimleri küreselleşmeyi milli egemenlik ve ulus devlete zıt ve bunları zayıflatan bir unsur olarak değerlendirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde; milli egemenlik kavramında küreselleşme etkisiyle yaşanan değişimler, bu değişimlerin algılanış biçimleri ve Avrupa Birliği'nin küreselleşme çerçevesinde bulunduğu yer irdelenecektir.

²³ Çınar Özen, "1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlölükleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Yeni Türkiye: Avrupa Birliği Özel Sayısı**, 2000, s.1144.

Dünya çok boyutlu, köklü ve dinamik bir değişim süreci içerisinde. İnsanlar, devletler, ekonomiler, kültürler arasındaki ilişki ve etkileşim yoğunlaşmakta, bilimsel teknolojik gelişmelerle birlikte siyaset, ekonomi, sosyoloji ve kültür gibi pek çok alanda sınır ötesi ya da uluslar ötesi olay ve oluşumlar daha da önemli hale gelmektedir. Devletler arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel ilişkilerin yaygınlaşarak gelişmesi, maddi ve manevi değerlerin, değerler çerçevesinde oluşmuş hükümlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması küreselleşme olarak tanımlanmaktadır.²⁴ İngilizce karşılığı “globalization” olup, kökünde “globe” sözcüğü üç boyutlu ve yuvarlak bir şekli, ikinci anlamı ile de dünyayı, yer küreyi ifade etmektedir.

Zor ölçülebilen ve zor tanımlanabilen bir süreç olan küreselleşme; bazıları tarafından üretim, ticaret, maliye ve teknoloji devrelerini işleten ekonomik bir fenomen olarak görülmektedir. Bu kapsamda Avrupa bütünleşmesi ve küreselleşmenin birbiriyle bağlantısı daha net ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmeyle ilgili tanımlardan biri de; onun ekonomik bir bütünleşme olduğu yönündedir. Hatta bu tanıma genişletip küreselleşmenin uluslararası bir ekonomik bütünleşme olduğunu ifade edenler mevcuttur. Yine küreselleşmenin; ticaret liberalizasyonu, sermaye hareketi ile görevli kurumsallaşma ile teknoloji ve insan serbestliğinin tesadüfi bir bileşimi olduğu belirtilmektedir. Bir diğer tanıma göre küreselleşme; sınırların ortadan kalkması ve küresel ekonomik alanın büyümesidir.²⁵ Batının ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kabına sığmadığı ve dünyaya yayılmak istediği durumdur.²⁶

Küreselleşme ile birlikte, dünya çapında ekonomik ve kültürel yaşamın pek çok yönü neredeyse ani bir şekilde birbiriyle bağımlı hale gelmiştir.

²⁴ Mehmet Yüksel, “**Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**”, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.1-13.

²⁵ Ben Rosamond, “Globalisation and the European Union”, National Europe Centre Paper, (Erişim) <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2000/wp5100.pdf> , 12 Mart 2007, s.6.

²⁶ “Küreselleşme Paradoksu”, (Erişim) www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html , 01 Temmuz 2007, s.2.

Ekonomik bağımlılık yanında eğitimsel, kültürel, ekolojik, yasal, askeri ve politik bağımlılıklar söz konusudur. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve tüketici davranışlarında tüketim hızına yönelik artış, kaynakların üretimi, dağıtımı, tüketimi ve pazarlamasının ülke ölçeği bazından uluslar arası ölçeğe geçmesi, ticaret ve ekonominin dijitalleşmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, mal ve hizmet üretiminde ileri teknolojinin kullanılması, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra iki kutuplu (Sosyalizm ve Liberalizm) dünyanın çözünmesi, iktisadi duvarların önemli ölçüde ortadan kalkması, dijital devrim, artan rekabet, artan bilgiye paralel olarak bilinmeyen ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması, insan kaynakları alanında yaşanan köklü değişimler ve ticaretin liberalizasyonu küreselleşmenin hem sebebi, hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek unsurlardır.²⁷

Westphalia Barış Antlaşması sonrasında yaşanan ve tüm devletlerin yapısında az ya da çok değişim yaratan küreselleşme, hem devletlerin özerkliğinin sınırlandırılmasına hem de egemenliklerinin etkilenmesine neden olmaktadır. Zaman geçtikçe egemenlik sınırlandırılmakta ya da sınırlı bir devlet kudreti olarak değerlendirilmeye başlanmaktadır. Bu iktidarın sınırları da anayasa ile belirlenmektedir. Bu sebeple gerçek iktidar anayasayı yapandır görüşü ortaya çıkmakta, uluslararası ilişkiler alanında egemen devlet kavramından giderek uzaklaşmaktadır.²⁸ Doğal olarak milli egemenlik kavramı da değişim ve dönüşüme uğramaktadır.

Ticaret, telekomünikasyon, yatırım ve iş gücünün uğradığı bu büyük değişim ve dönüşüm neticesinde ülkeler arasında gün geçtikçe artan bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Artık ülkeler, amaçlarına ulaşabilmek için

²⁷ a.g.m., s.2.

²⁸ Münici Kapani, a.g.e., s.61.

birbirlerine bağı hareket etmek durumundadırlar. Bu da, egemenliğin bir yanılısama halini alması anlamına gelmektedir.²⁹

Milli egemenlik; devlet sınırlarından geçen bilgi, mal, para ve insan unsurları üzerinde denetime sahip olmakla bağlantılı iken parasal akımlar geliştikçe milli egemenliğe bağı otonominin aşındığı görölmektedir. Özellikle 1980 ve sonrası süreçte, milli egemenlik kavramının uluslararası arenada ön planda olmadığı, milli egemen- ulus devlet yapısından küreselleşmiş bir dünyaya geçişin başladığı görölmektedir. Uluslar üstü şirketlerin ön plana çıkması ve söz sahibi olmaya başlaması ile ulus devletlerin kendi ekonomilerini yönlendirecek kararlar alma kapasiteleri azalmaktadır. Yine de, milli egemenliğin etkisi nüfus ve emek faktörleri üzerinde hâkim olmaya devam etmektedir³⁰. Milli egemenlik, küreselleşme çağında ve küreselleşmeye rağmen varlığını sürdürmekte ve işlevini para basarak, vergi toplayarak, iç hukuku yürürlüğe koyarak, dış politika yürüterek, ticaret akışını yöneterek, iç düzeni koruyarak yerine getirmektedir. Tüm bunlar devletlerin milli egemenlik yetkisinden kaynaklanan yetki ve görevleridir. Ancak devletler artık, çıkarlarının bağlayıcı kuralların olduğu geniş bir sistem içerisinde daha iyi gelişeceğini keşfetmişlerdir.

Uluslar arası ekonomik ve siyasal sistemin işleyişi için bir çeşit uluslar arası düzenleme sistemi gerekmektedir. Ulus devletler de bu tür bir düzenleme sisteminin parçası olan ulus ötesi yönetim mekanizmalarının meşruiyet temeli görevi görmekte ve bu mekanizmaların hesap vereceği birimler olmakla görevlendirilmektedir.³¹ Devlet gücünün sınırlarını belirleyen egemenliğin, I. ve II. Dünya Savaşları sonrasında devlet gücüne getirilen yeni düzenlemeler ve uluslar arası hukukun etkisi ile sınırlanmaya başladığı görüşü kabul görmektedir. Egemenliği kısıtlayan önemli gelişmelerden biri

²⁹ John Richardson, "Sovereignty: EU Exerience and EU Policy", **Chicago Journal of International Law**, Volume I, 2000, s. 323.

³⁰ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Türkiye ve Avrupa Birliği 3- Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı", Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s.561.

³¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e.,s.561.

olan savaş ilan etme hakkının sınırlanması sonucunda hükümleri egemen eşitliği ilkesine dayanan Birleşmiş Milletler' in kurulduğu bilinmektedir. Artık, uluslar arası hukuk ve egemen devletlerin bağdaştırılması sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kişinin korunması, temel hak ve hürriyetler devlet egemenliğinin önüne geçmeye başlamakta ve egemenlik, özündeki “birey” anlayışına geri dönmektedir.

Diğer taraftan; federal devletler varlıklarını sürdürdüğü müddetçe bölünmez, tek ve en üstün milli egemenlik anlayışının varlığını ne kadar sürdürebileceği konusuna belirli bir cevap bulunamamaktadır. Ayrıca kuvvetler ayrılığı teorisinin de klasik anlamda bölünemez egemenlik kavramını sınırlandırdığı ortadadır.³²

Dünyada milli egemenlik uygulama ve modeline meydan okuyan pek çok güç mevcuttur. Bu güçler, küreselleşme ve uluslararasılık, AB gibi yeni politikaların ortaya çıkışı, dünya ticaretinin yeniden şekillenmesi, iletişim, özelleşme ve bölgeselciliğin artması, büyük şirketlerin birleşmesi ve daha evvel belirtilen diğer hususlardır. Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği gibi ulusaltı kurumlar önem kazanırken egemen devletler daha az denetim ve politika belirleme hakkına sahip olmaktadır.³³

Küreselleşmenin dinamik faktörlerinin ulus devlet ve milli egemenlik ile ilişkisi noktasında birbirine zıt iki yaklaşım mevcuttur. Bir kesim küreselleşme ile milli egemenlik kavramının zayıfladığını öne sürerken diğer kesim bu süreci milli egemenlik için olumlu değerlendirmektedir. Bu görüşlerden birine göre; küreselleşmenin milli egemenlik anlayışına getirdiği yenilik, bu anlayışı daraltmak ya da genişletmekten çok yeni nitelikler kazandırmaktadır. Bu doğrultuda ulus devletler için yeni egemenlik alanları oluşmakta ve her bir ulus devlet için farklı egemenlik yaklaşımları şekillenmektedir. Uluslarüstü ve

³² Münici Kapani, “**Politika Bilimine Giriş**”, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s.61.

³³ “Küreselleşme Paradoksu”, a.g.m., www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html, s.5.

ulusaltı kurumlara meşruiyet kazandıran ve bu yapılar arasındaki bağlantıyı sağlayan ulus devletler, güç dağılım sürecinde halen belirleyici rol oynamaktadır. Ulus devletin içerisindeki sivil toplum kuruluşu ile uluslar arası kurum arasındaki bağlantıyı sağlayan yine ulus devlettir.³⁴

Küreselleşmenin milli egemenlik alanında değişime yol açmadığını ileri süren bir görüşe göre; ulusal güç ve egemenliğin çözülümü bir yanılsamadan ibarettir. Pazarın modern güçleri ve internet ulusal otoritenin kurulu şekline meydan okumakta ancak bunların birer hükümet gücü olduğu gerçeği değişmemektedir. Devletlerin uluslar arası piyasalarla açık ve karşılıklı etkileşim olmaksızın dünya eğilimlerini yakalamasının imkanı yoktur. Dünya eğilimlerini takip etmek ve refah devleti olmak isteyen ülkelerin küresel ekonomiye uyum sağlamaları gerekmektedir.³⁵

Bir diğer görüş; ulus devletlerin egemenliklerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olan ulus devletlerin katılım- denetim ilişkisi yönünün göz ardı edilmesinin hata olduğu yönündedir. Küreselleşmeyle birlikte, egemenlik alanında fiilen faaliyet göstermeye başlayan uluslar arası örgütler, bir yandan ulus devletleri katılıma teşvik ederken, diğer yandan ulus devletler üzerinde kuvvetli denetim mekanizmaları işleterek onların yapılarını esnetmektedir. Ulus devletler söz konusu katılım-denetim unsurları arasında bir denge oluşturamazlar ya da uluslar arası ekonomik politik yapıya katılmadan denetlenirlerse egemenlik alanlarının kısıtlandığı hissine kapılacaklardır. Bu anlamda ekonomik ve politik karar alma süreçlerine gereği gibi dahil edilmeme; devletleri egemenliklerine müdahale edildiği, kısıtlandığı düşüncesine sevk etmektedir.³⁶ Bu görüşe göre egemenlik; küreselleşme kaynaklı bir kısıtlamaya tabi bulunmamaktadır.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi’nin 41. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, Cilt 20, Ankara, 2003,s.48.

³⁵ **a.g.m.**,

(Erişim) https://www.ekodialog.com/Makaleler/paradoks_1.html , s.6.

³⁶ Ahmet Davutoğlu,**a.g.e.**,s.48

Telekomünikasyon, iş gücü, yatırım, teknoloji ve sermayenin ulusal sınırlar boyunca akışı ve uluslar arası düzenleyici kurumlar ağının geliştirilmesi, ulus devlet ve milli egemenliğe karşı meydan okumanın en büyük belirtisi olarak algılanmaktadır. Milli egemenliğin küreselleşme saldırısı altında bulunduğu düşünülmektedir. Halbuki, bir ulusun egemenliğinin uluslar arası sistem içinde başka uluslar tarafından tanınmaya dayanmakta olduğu ve devletlerin isteseler de sınırları dahilindeki kaynaklar ve uluslar arası insan dolaşımı üzerinde mutlak kontrole ulaşamayacakları için egemenliğin şarta bağlı olduğu ifade edilmektedir. Milli egemenliğe, uluslar arası arena ve gelişmeler tarafından getirilen sınırlamaları 1945 sonrasına bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ulusal ekonomilerin, politika ve kültürlerin karşılıklı bağımlılık süreci 1945 ve sonrasında artmışsa da, karşılıklı bağımlılığı yaratanın küreselleşme değil, geçmişin mirası olduğu gözden kaçmamalıdır.³⁷

Avrupa Birliği küreselleşme temelinde ele alınıp değerlendirildiğinde; görüşlerden biri, Avrupa'nın küreselleşme için bir tür deneme alanı, küreselleşme karşısında çıkarların korunması için bir araç, küreselleşme yönetişimi için bir model ve küreselleşmenin bir aktörü olduğu³⁸ yönündedir. Bu yüzden küreselleşmeyi destekleyen politikalar AB için de ilerlemektedir. Küreselleşme ile uzun dönemde Avrupa şirketleri, Avrupa ekonomisi ve Avrupa vatandaşları için refah sağlanacağı düşünülmektedir. Bu görüş doğrultusunda 1999-2004 yılları arasında Avrupa Komisyonu Başkanlığı görevini yürütmüş olan Romana Prodi; "Bizim Avrupa bütünleşme modelimiz dünyada en gelişmiş olandır. Hala mükemmel olmasa da, kıtasal düzlemde iyi işlemektedir. Gerekli kurumsal reformlar gerçekleştiğinde genişleme sonrasında daha da iyi işlemeye devam edecektir."³⁹ açıklamasında

³⁷ Robert Halton, "The Challenge of Globalization" , **Globalization and the Nation State**, St. Martin's Pres, USA, 1998, s.83-84.

³⁸ Lamy Pascal, "Europe and Globalisation", **Speech at Sorbone University**, Paris, 2000, (Erişim) https://europa.eu.int/comm/trade/speechesarticles_en.htm , 3 Mayıs 2005.

³⁹ Romana Prodi, "Europe and Global Governance", **Speech at 2nd Comece Congress**, Brussels, 31 March 2000, (Erişim) https://europa.eu.int/comm/external_relations/news/speech.htm ,3 Mayıs 2005

bulunmuştur. Bu açıklama genişleme ve daha fazla devleti kurum içerisinde barındırma düşüncesinin olumlu olarak algılandığına teyit teşkil etmektedir.

Küreselleşmenin neden ve sonuçları içi içe geçmiş ve birbirini kapsar hale gelmiş konumdadır. Küreselleşme ile açıklanan Avrupa bütünleşmesi, aynı zamanda küreselleşmeye sebep oluşturmaktadır. AB küreselleşmenin dinamik bir unsuru olarak kabul edilmektedir.⁴⁰

Küreselleşme yeni ekonomik hareketlerin oluşturduğu yeni bir gerçektir. Bu gerçek ülkeler arasında politik ilişkilerin değişimine ve aynı zamanda gelişmesine sebep olmuştur.⁴¹ Diğer taraftan hızlı teknolojik değişim ve dünya mali piyasalarının bütünleşmesi, düşük işlem ve bilgi maliyetleri yoluyla üretim artışına ve büyümeye yol açmıştır. Böylece düşük maliyetler, piyasaların artan etkinliği, yüksek verimlilik ve düşük gümrük duvarları yeni yatırım imkânlarını artırmıştır. Bu sayede coğrafi uzaklık mal ve hizmetlerin sağlanmasını sınırlayan bir faktör olmaktan çıkmıştır.

Uluslar arası ticaret de milli ekonomik refahı artıracak faktörlerden biridir. Küreselleşmenin bütün dünya ülkelerini birleştirerek geniş bir kent yarattığı, bu kentte tüketicilerin tüketim tarzlarının, kurumların, grupların, yaşantıların birbirleriyle benzeştiği, ekonomi ve ticarete milli devletlerin etkinliğinin ve denetimlerinin azaldığı, uluslararası şirketlerin belirleyici oldukları bir pazar ortaya çıkmaktadır. Bu pazarda emek, mal, hizmet ve sermayenin önündeki engeller ortadan kalkmaktadır. Ulaşımın ve iletişimin hızla geliştiği, teknoloji sayesinde dünyanın her yerinde üretim ve pazarlamanın mümkün hale geldiği, mali piyasaların dünya ölçeğinde bağımsız ve olağanüstü güç olduğu tam rekabet ortamına ulaşılmaktadır.

⁴⁰ Lamy Pascal, **a.g.e.**,

(Erişim) https://europa.eu.int/comm/trade/speeches/articles_en.htm , 3 Mayıs 2005.

⁴¹Jagdish Bhagwati, "Technology, Not Globalization, Is Driving Wages Down," **The Financial Times**, 3 Ocak 2007,

(Erişim) <http://www.columbia.edu/~jb38/FT%20Jan%203%2007.doc> , 28 Mart 2007

Ayrıca uluslar arası ticaret milli ekonomik refahı da arttırmaktadır.⁴² Bütün bunların ışığında hız kazanarak artan dış ticaret beraberinde ekonomiyi de canlandırmaktadır.

Küreselleşmenin bir diğer getirisi; yerleşik oligopollerini parçalayarak rekabeti artırmasıdır. Yatırım için gelen yabancı sermaye bazen ana ülkedeki bir şirketin şubesini açarak, özelleştirme yoluyla eski kamu kuruluşlarını satın alarak, dikey ya da yatay bütünleşme metodunu kullanarak, ortaklıklar kurarak ya da tümünden satın almalarla sektörde rekabete yol açmaktadır. Dolayısıyla firmalar verimli ve etkin çalışmaya zorlanmaktadır. Bu yüzden gelişen rekabet firmaları daha kaliteli mal ve hizmet üretimine teşvik etmektedir. Ayrıca küreselleşme istikrar, risk alma, bankacılık sisteminin denetimi ve düzenlenmesi, piyasa disiplini, mevduata devlet garantisi ve bilinçli zararları önleme gibi bazı kavramları yeniden tanımlamıştır.

Günümüzde şirketler hem dış ülkelere mal satmakta, hem de dış ülkelerden kaynak kullanmaktadır. Özellikle, ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetli bölgelere kaydırmak suretiyle dış ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Bu yeni ekonomik düzende güç, çok uluslu şirketlere geçmektedir. Böylece şirketler birleşmekte ve daha güçlü bir konuma gelmektedirler. Ülkelerin pazarları çok uluslu ekonomik firmaların rekabetine sahne olmaktadır. Hemen hemen tüm ülkelerde yerli üreticiler ve girişimciler arasındaki rekabet mücadelesine yabancılar da katılmakta ve bu süreçte ülkeler, dünya standartlarında mal, hizmet ve bilgi üreten toplumlar olmaya doğru yol almaktadırlar.

Kapitalizm ilk ortaya çıktığı andan itibaren sürekli genişlemeci bir yapıya sahip olmuştur ve aslında ulus devletlerin ortaya çıkışı da küreselleşme sürecinin bir parçasıdır. Nitekim ulus devletin doğuşunu açıklayan modeller ulus üstü iktidarın doğuşunu açıklamakta da

⁴² Ted Walther, **Dünya Ekonomisi**, çev. Ünsal Çağlar, Alfa Yayınları, 2002, s.84.

kullanılmaktadır⁴³. Ulus devlet çağında kapitalizm, gelişimine engel teşkil ettiği için feodalizme karşı merkezi hükümdarlardan yana tavır koyarak daha geniş alanları kapsayan bir egemenlik alanının kurulmasını sağlamıştır. Böylece genişleyen pazar alanında daha rahat bir şekilde ekonomik faaliyetler gerçekleştirilebilecektir. Ancak zamanla ulus devlet sınırları dâhilindeki pazarlarda yeterli gelmemeye başlamış, daha geniş pazar alanlarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte birçok kurum ve organizasyon değişim geçirmek zorunda kalmaktadır. Devletler de bu değişimden nasibini almaktadır. Kapitalizm ilk ortaya çıktığı dönemde nasıl ki feodalizmden ulus devlete geçişi zorunlu kıldıysa, günümüzde de ulus devletten küresel boyuttaki oluşumlara geçişi gerçekleştirme amacındadır. Bu durum ulus devletleri aşmaya başladığı, eski önemini kaybettiği, ulusal politikaların yerini küresel pazarın aldığı yeni dünya düzenine yol açmaktadır.

Dünyada ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi ilişkiler arttıkça, bilim ve teknoloji alanında ilerlemeler kaydedildikçe, maddi ve manevi değerlerin, iş gücünün, sermaye ve malların sınır tanımadan dünya çapında hareket kabiliyetleri de artacaktır. Bu hareketlilik; ulus devletlerarasında karşılıklı bağımlılığın artmasına, uluslar arası alanda ulus devlet dışında oyuncuların ortaya çıkmasına ve mutlak egemenliğin tesirini kaybetmesine sebep olmuştur. Ancak küreselleşme milli egemenlik ve ulus devleti yok etmemektedir. Farklı unsurların etkileşimine rağmen ulus devlet olgusu halen uluslar arası ilişkilerin temel belirleyicisi konumundadır. Yaşanan değişim; ulus devlet ve milli egemenliğe yeni anlamlar yüklemek yönünde ilerlemektedir.

⁴³ Mehmet Ali Kılıçbay, “Glaoballeşme, Kriz ve Kamu Yararı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı:65, 2001, s.37.

2.2. Ulus Devlet ve Milli Egemenliğin Aşınması

Küreselleşme ile birlikte ulus devletler hükümrانlık haklarının bir kısmını diğer örgütlerle paylaşma durumundadırlar. Bu paylaşım iki türlü olmaktadır. Birincisi, ulus devletin otorite ve yetkilerinin bir kısmının “ulus-altı” (yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve diğer sivil toplum örgütleri) birimlere, ikincisi ise “uluslar üstü” (IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi) düzeydeki kurumlara devredilmesi şeklindedir.⁴⁴

Bu gün hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadığı uluslar arası ve uluslar üstü hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde ortak uluslar arası insan hakları hukuku da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini sınırlandırmaktadır. Artık hiçbir devlet yurttaşına istediği gibi muamele etme hakkına sahip değildir. Bu çerçevede küresel toplumun, Birleşmiş Milletler aracılığı ile ulus devletlerin iç işlerine özellikle insani amaçlarla müdahale edilebileceği kabul edilmektedir.⁴⁵

Bunun bir ayağını ulus üstü neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktadır. İkinci dünya savaşından sonra geliştirilen Dünya Bankası, BM, IMF ve OECD gibi örgütler uluslarüstü kuruluşların başında gelmektedir. Ulus üstü örgütlerde ikinci ayağı ise bölgesel işbirliği antlaşmaları (EFTA, NAFTA, AB gibi) oluşturmaktadır.⁴⁶

Ulusal yönetimler yetkilerinin bir kısmını ulus-üstü kurum ve mekanizmalara devrederken, bir bölümünü de yerel yönetimlere devretmek

⁴⁴Mümtazer Türköne, “AB Güzergâhından Yansımalar”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ocak-Şubat 2000, s. 45.

⁴⁵ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzen ve Ulus Devlet**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1997, s. 34.

⁴⁶ Ömer Köse, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, (Erişim) <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49ml.pdf> , s. 24-25. , 27.11.2004

zorunda kalmaktadır. Ulusal yönetimler, yerel yönetimlerin şekillendirilmesinde giderek azalan bir işleve sahip olurken, global dinamikler ulus devletin olduğu kadar yerel yönetimin de yapılanmasında etkili olmaktadır.

Bu yapıda merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi, yani yerel yönetimlerin giderek mali, idari ekonomik düzlemde özerkleşmesi merkezi devlete bağımlılığın azaltılması söz konusudur.

Klasik anlamda yerelleşme, “devlet içinde, merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade eder.”⁴⁷ Yani yerelleşme, yerel yönetimlerin merkezi idareye oranla güçlendirilmesidir. Günümüzde yerelleşme ise merkezi yönetimin planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yönetme gibi yönetsel işlevlerini, sadece yerel yönetimlere değil, taşra kuruluşlarına yarı özerk kurumlara, meslek kuruluşlarına, gönüllü örgütlere ve şirketlere aktarması olarak karşımıza çıkmaktadır.*

Yerelleşme yerel yönetimleri mali ve idari bakımdan özerkleştirerek, merkezi idareye olan bağımlılığını azaltır. Artık yerel yönetimler doğrudan küresel pazarlarla diyalog kurmaktadır. Ancak boyutları küçük olan ve direnme gücü fazla olmayan yerel yönetimlerin, güçlü uluslararası sermayeden gelecek talep ve baskılara karşı koyması ise mümkün görünmemektedir.⁴⁸

Yerelleşmenin sağlanmasıyla, uluslararası sermaye çıkarları

⁴⁷ DPT, “Küreselleşme”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Erişim) <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> , 01.06.2006.

* Ulus-devletin güçlerini ve yetkilerini yerel yönetimlerle, sivil toplum kuruluşlarıyla ve ulus-üstü kuruluşlarla paylaşmaya başlaması “yönetim” kavramının yerine “yönetişim” (governance) kavramının geçmesine yol açmıştır.

⁴⁸ DPT, **a.g.m.**,(Erişim) <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> , 01.06.2006.

doğrultusunda gücü zayıflayan ulus devlet pazarlarına hiçbir dirençle karşılaşmadan girip çıkabilecektir. Yani, yerelleşme ile ulus devletin, ulusal pazarı ve emeği koruma, ulusal girişimciye öncelik tanıma, ekonomiyi yerel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde güçlendirme gibi işlevleri zayıflamakta hatta sona ermektedir. Diğer taraftan yerelleşme, halkın yaşadığı ortamın biçimlendirilmesi, bununla ilgili kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi gibi doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesi, katılım ve iktisadi etkinliğin sağlanması açısından ise olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Sonuç olarak ulus devletler, ulus-ötesi yeni aktörler ve bölgeselleşme eğilimleri ile üstten bir baskıya maruz kalırken, etnik akımlar ve yerel kültürler tarafından da alttan bir baskıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Küresel ölçekli birçok organizasyon, üye devletlerin egemenlik haklarına az ya da çok hem de eşitsiz bir biçimde bir takım kısıtlamaları beraberinde getirmektedir. Bu örgütlerden biri ve diğerlerinden çok farklı olanı 1951'de Paris Antlaşmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasıyla başlayan, 1957'de Roma Antlaşmalarıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuna Dönüşen ve 1986 Avrupa Tek Senedi arkasından 1992 Maastricht Antlaşmasıyla günümüzdeki şeklini alan Avrupa Birliğidir. Avrupa Birliğinin diğer küresel örgütlerden farkı ulus üstü bir yapıya sahip olmasıdır. Bu haliyle ulus devlet egemenliğinin en çok aşıldığı örgüt konumundadır. Birliğe üyelik için müzakere aşamasında olan Türkiye de bu ulus devlet ve milli egemenlik üzerindeki aşındırıcı etkiye maruz kalmaktadır.

2.3.Ulusal Devletler Sisteminden Uluslarüstü Sisteme Geçiş

Çağımızda bir devlet bünyesinde yaşanan olayların, öteki devletler ya da uluslararası toplum üzerinde hiçbir etkisi olmadığını söyleyebilmek pek olası değildir. Uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler ve bu ilişkilerde yaşanan yoğunluk, gerek siyasal, gerekse hukuksal düzeyde kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, devletlerin uluslararası düzeyde

sahip oldukları mutlak egemenlik anlayışlarını bir ölçüde terk etmeleri, ya da egemenliklerini özgür iradeleriyle kısıtlamaları sonucunda çözüme kavuşabilir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası sorunlara bulunacak siyasal ve hukuksal çözümler, her aşamada devletlerarası işbirliğini zorunlu kılar. Bu işbirliği anlayışı ise, devletlerin "mutlak egemenliğe" sıkı sıkıya bağlı kalmaları halinde başarısızlığa uğrayabilir.

Uluslararası bir soruna çözüm bulmak amacıyla yapılan her antlaşma, o antlaşmaya taraf olan devletleri bağlar ve bu devletler tarafından zorunlu biçimde uygulanır. Bu kural, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan *pacta sunt servanda* anlayışının doğal bir sonucudur. Bir uluslararası antlaşma, içeriği ne olursa olsun, sonuçta bir "uzlaşma belgesidir". Uzlaşmaya varabilmek bakımından devletler, ulusal çıkarlarından ve egemenliklerinden, sınırlı boyutta da olsa ödün verirler. Verilen ödümler siyasal, ekonomik, fiziksel ya da hukuksal olabilir. Ancak verilen ödümler karşılığında devletler, başka ödümler alırlar. Bir anlamda uluslararası ilişkiler, karşılıklı çıkarlar ve ödümler dengesi üzerine kurulmuştur.

Bir uluslararası antlaşmanın temel hedefi bir örgüt kurmak ise, bu antlaşmaya taraf olan devletler, söz konusu Örgütün amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak bakımından, bu örgüt lehine bir takım egemenlik kısıtlamaları yapma yükümlülüğünü üstlenirler.

Klasik egemenlik kavramına getirilen kısıtlamalar, Birleşmiş Milletler Örgütünün kurulmasıyla uluslararası hukukta belirgin hale gelmiştir. Gerçekten, bu örgütün en önemli organı niteliğindeki "Güvenlik Konseyi", örgütü bağlayan kararlarını oybirliği ile değil, veto yetkisine sahip üyelerin oylarının da içinde bulunduğu "oyçokluğu" ile alabilmektedir.

Uluslararası örgütler bünyesinde alınan kararlar, örgüte üye ülkeleri doğrudan bağlamaz. Sonuçta bu kararlar yöneldiği üye devletler tarafından uygulamaya konulmak zorundadır. Burada önemli olan nokta, ilgili devletin

kararı uygulamaya koymaması halinde uluslararası sorumluluğunun söz konusu olmasıdır. Ulusal düzeyde yetkili organların, uluslararası örgüt kararlarını iç hukuklarında yürürlüğe koymaları, ulusal yetkilerin uygulanmasına getirilen bir kısıtlamadır. Bununla birlikte, ulusal planda yetkili organlar, uluslararası örgüt kararlarının iç hukukta uygulanması konusunda "tek yetkili" durumundadır⁴⁹.

İkinci dünya savaşından hemen sonra Avrupa'da uluslararası nitelikte örgütlerin kurulduğu görülmektedir. Kurulan örgütler, Avrupa'nın o tarihlerdeki iki temel sorununa çözüm arayışı içinde gündeme gelmiştir. İlk önce, savaş sonrasının "yıkık Avrupa"sını kendi ayakları üzerine kaldırabilmek, sonra da Doğu'dan gelen yayılımcı Sovyet tehdidine karşı siyasal ve askeri güvenliği sağlamaktır. Aynı şekilde; Avrupa'nın uluslararası bir örgütten ulusüstü bir kuruma dönüşmesinin en önemli yapısal nedeni iki kutuplu dünya sisteminin yıkılmasıdır.

Bu amaca yönelik olarak kurulan örgütlerden (NATO dâhil) hiçbiri, üyelerinin ulusal egemenliklerine, "hukuksal düzeyde" önemli kısıtlamalar getirmemiştir. Bununla birlikte, soğuk savaş dönemindeki durum, ulus devletler üzerinde yetkisi olan kurumların oluşturulması için bazı sınırlamalar getirmektedir⁵⁰. ABD ve SSCB gibi iki süper gücün "siyasal etkinlik alanı" içinde kalan Batı Avrupa ülkeleri, artık gerek ekonomik, gerekse politik güçlerini bir araya getirerek örgütlenmeliydiler⁵¹. Soğuk savaş sonrası dönemde, Avrupa'da işbirliği düzenlemelerinin amacı sadece sınırları korumak değil, yeni tanımlanmış Avrupa kimliğini korumak ve Avrupalılık fikrini yeniden keşfetmektir.⁵²

⁴⁹ **Ganshof Van Der Meersch W.J.**, "La Constitution Belge et l'Evolution de l'Ordre Juridique International", ADSP. Bruxelles, 1952,s.333.

⁵⁰ Ramazan Kılınç, "Regional Power of a Grand Strategy or Democratic Member of a Regional Security Turkey Between Euroasia and Europe", **The First International M.E.T.U. Conference on International Relations**, Middle East Technical University, Ankara, Turkey, July 3-5, 2002, s.3.

⁵¹ Monnet, **a.g.e.**, s. 27.

⁵² Aybet- Müftüler, **a.g.e.**, s.573.

Bu örgütleşme içinde oluşturulacak kurumlar, son derece önemli yetkilerle donatılmalıydı. Örgüt amaçlarına, ancak üye devletlerin egemen biçimde kullandığı kimi yetkileri devralmak suretiyle ulaşabilirdi. Bunun için "egemenlik kısıtlaması" değil "egemen yetkilerin bir bölümünün devri" olgusu gerekiyordu⁵³. İşte Avrupa Topluluklarını kuran Paris ve Roma Antlaşmaları, bu olgunun bilinci altında kaleme alınmıştır. Bu antlaşmalarla kurulan Topluluk, üye devletlerden egemen yetkiler devralarak "uluslarüstü" nitelik kazanmıştır.

2.4. Uluslarüstülük Kavramı

Uluslarüstülük kavramı yakın bir geçmişe sahip olup, ikinci dünya savaşından, Özellikle de 1950 den sonra kurulan Avrupa Topluluklarıyla evrimini sürdürmüştür. Kimi hukukçular Avrupa Topluluğunun temel ögesini "uluslarüstülük" olarak görmektedir. Güçlü ve merkeziyetçi bir Avrupa, ancak üye devletlerin ulusal kimlikleri törpülenebilirse kurulabilir.

Uluslarüstülük, uluslararası ilişkilere, çarpıcı biçimde Avrupa Topluluğu vasıtasıyla getirilmiş bir yeniliktir. Topluluklarda hukuk normlarını oybirliği yerine "oyçokluğu" ile belirleyen organların varlığı, bu şekilde belirlenen normların üye devletler ulusal hukuklarında doğrudan etkiler doğurması, uluslarüstülük kavramının ayırıcı nitelikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yeni hukuk kavramı, yetki devrini, hatta ulusal egemenliğin Topluluk organlarına kısmen terk edilmesini gerekli kılmaktadır. İster yetki devri şeklinde olsun, ister daha ileri giderek, ulusal egemenliğin bir bölümünün kullanımının Topluluğa terk edilmesi olsun, her iki olguda da bir bağımlılık söz konusudur.

⁵³ a.g.e. s .28

Bölgeselleşme hareketleri ekonomi, siyaset ve güvenlik konularında işbirliğini içermektedir. Küreselleşen dünyanın rekabet ortamına en uygun bölgeselleşme hareketi; ekonomi, siyaset, güvenlik konularında entegrasyonu öngören, birlik oluşturma stratejisinin uygulanması sonucu ortaya çıkan AB'dir. AB bir egemen devletler birliğidir.

Birlik kavramının literatürde son derece geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Belirli amaçlara ulaşmak maksadıyla, ülkeleri ya da sektörleri bir araya getirmek için ortaya atılan çok sayıda birlik kavramı vardır. Bugüne kadar ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, federatif, konfederatif ve uluslar üstü birlik kavramları ortaya atılmıştır. Bu kavramlarda kullanılan birlik (Union) kelimesi sözlükte *“bazı spesifik amaçlar için ulusları, devletleri, siyasal partileri vs. grup halinde bir araya getiren ya da bağlayan kuruluş”* anlamında kullanılmaktadır⁵⁴. Her biri farklı şekillerde de olsa farklı ülkelerin veya sektörlerin belirli amaçlar için bir araya gelerek işbirliğini geliştirmeleri anlamı önem kazanmaktadır.

Dünya tarihi incelendiğinde görülecektir ki; birlik kavramı önce düşünce alanında ortaya çıkmakta, düşüncelerin olgunlaşmasından, uygun koşulların oluşmasından sonra uygulamaya dönüşmektedir. Birlik oluşturan devletler uygun koşulların gerçekleşmesi durumunda, birlikten kuvvet doğar mantığı ile ortak amaçları gerçekleştirmek için birlikte hareket ederler. Federatif birlikte, federe devletler egemenlik haklarından vazgeçerler ve kolektif bir devlet halinde bir araya gelirler. Federal Devlet, kendisine anayasa ile devredilen alanlarda yetkilerini kullanır ve kararlar oy çokluğu ile alınır. Konfederatif birlikte, konfedere devletler daha gevşek bir yapıda birbirlerine bağlıdırlar. Konfederasyonda üye devletler ulusal egemenliklerini muhafaza ederler. Birlik içinde kararlar oybirliği ile alınır⁵⁵.

⁵⁴ Hacısalıhoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

⁵⁵ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 30

AB kavramı, federatif ve konfederatif birlik kavramlarından farklı, daha yeni bir uluslarüstü birlik kavramını içermektedir⁵⁶. Bu kavramın devletlerin uyguladığı dış politika stratejileri ile birlikte yorumlanması doğru olacaktır.

Tarafsızlık, bağlantısızlık, ittifak oluşturma gibi dış politika stratejilerine yeni bir strateji ilave olmuştur⁵⁷. Bu yeni stratejiyi “*birlik oluşturma stratejisi*” kavramı ile açıklayabiliriz. Birlik oluşturma stratejisinde, devletler geleneksel devlet yetkilerinden belirli bir kısmını, belirli amaçların sağlanması için devletlerden bağımsız olarak çalışan uluslar üstü bir otoriteye, “*egemen devletler birliği*”ne devrederler. Bu kurumun kendine özgü yönetim yapısı bulunmaktadır. Yönetimde görev alanlar, üye devletlerden seçilen veya atanan kişilerden meydana gelmelerine rağmen üye devletleri değil, uluslar üstü kurumu temsil etmektedirler ve birliğin çıkarlarını düşünmektedirler. Üye devletler, uluslar üstü kurumun kendisine verilen yetkiler çerçevesinde almış olduğu kararlara uymak zorundadırlar. Birlik oluşturma stratejisini ve egemen devletler birliğini daha iyi algılayabilmek için AB’nin incelenmesi faydalı olacaktır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ

3.1. Avrupa Birliği Oluşumunun Anlamı

Bugün için Avrupa Birliği hükümetler arası bir örgüt olarak karşımıza çıkmasına rağmen; ulus devletlerin ötesinde Birlik içinde somut politika oluşturma forumlarının yapılması, işleyişin yasal zemine oturtulma ve belirlilik kazandırılmaya çalışılması, AB’nin ulus üstü bir örgüt olduğunu göstermektedir. Hükümetler arası örgütlerde işbirliği; devletlerin egemenliklerini ortadan kaldırmazken, etkililik ve verimlilik şartı olarak

⁵⁶ Canpolat, a.g.e., s.78.

⁵⁷ Sönmezoğlu, a.g.e., s.43.

egemenliklerini devretme ya da birleştirme isteğinde olan farklı hükümetlerin nispi pazarlık gücünü yansıtmaktadır.

Bütünleşmeye yönelik bir kurum olarak AB; devletlerin birlikteliğinden çok ulusların ve halkların birlikteliğini sağlama amacındadır. Bu doğrultuda birliğe üye devletler; yapılarını, politikalarını ve araçlarını uyumlaştırmayı değil birleştirmeyi ve en son aşamada tekleştirmeyi kabul etmektedirler. Avrupa Birliği; aynı coğrafyayı paylaşan, aralarında tarihi ve ekonomik bağ olan, ortak değer ve beklentilere sahip ülkelerin ortak bir gelecek için bir araya geldiği bir bütünleşme sürecini temsil etmektedir.⁵⁸ Süreç, birbirini takip eden çeşitli aşamalarda devletlerin işbirliği koşullarını düzenleyen kurallar bütününe ifade etmektedir. Kurucu bir antlaşmayla başlayıp bütünleşme yolunda ilerleyen bu sürecin, her aşamasında, o aşamaya ve gereklerine uygun yeni antlaşmalar, yeni kurumlar ve destekleyici yapılar oluşturulduğu görülmektedir.⁵⁹

Bölgesel büyüklüğü, güç tanımı ve örgütsel yapısı itibariyle AB'nin 50 yıl boyunca Avrupa Kömür Çelik Topluluğundan karmaşık bir egemenlik kurumuna doğru gelişme gösterdiği görülmektedir.

“Egemen olanın ulus devletler değil de hukuk olduğu, ulusal egemenliğe değil de hukukun üstünlüğüne dayanan”⁶⁰ Avrupa Birliği üyeleri, ulusüstü bir birlikle beraber varlıklarını devam ettirebilme yeteneğine sahip olarak, yavaş yavaş egemenliklerini birleştirmektedir.⁶¹ Ekonomik anlamda bütünleşmesini tamamlayan AB; üye devletlerin egemenlik sembollerinden biri olan ulusal para birimlerinden vazgeçip tek bir para birimi kullandıkları, pek çok alanda ortak politika geliştirmeyi başarmış, nihai hedefi siyasi bütünleşme olan ve bu yolda ilerleyen dinamik bir süreçtir.

⁵⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **a.g.e.**, s.565.

⁵⁹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s.17.

⁶⁰ Karakaş, **a.g.e.**, s.11-13.

⁶¹ Kupchan, **a.g.e.**, s.77.

3.2. Avrupa’da Bütünleşme Hareketinin İtici Güçleri

Avrupa’da birlik oluşturma düşüncesinin temelleri eski Yunan medeniyetine kadar uzanmaktadır. Kutsal Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupalı birçok düşünür ve devlet adamı, Avrupa’da bozulan düzen ve barış ortamını tekrar sağlamak için birçok fikir üretmiş ve çalışma yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nı müteakip bu çalışmalar daha da yoğunlaşmıştır.

Savaşın getirdiği korkunç katliamları gören Avrupalılar, birleşmenin ve bütünleşmenin gerekliliğini bir kez daha düşünmüşlerdir. Bu sebeple, Avrupa ülkeleri ABD Devlet Başkanı Wilson tarafından ortaya atılan Milletler Cemiyeti teklifini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu teklifin ABD tarafından ortaya atılması ve büyük küçük tüm ülkeleri kapsamı, uygulamada bunun bir Avrupa örgütü olmasına engel olamamıştır. Çünkü, savaş sonrasında, ABD kendi iç meseleleri dolayısıyla tekrar Monroe Doktrini uygulamaya başlamış, bu nedenle de Milletler Cemiyeti’ne üye olmamıştır. Buna karşılık İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin liderliği üstlenmesi, Milletler Cemiyeti’ni bir AB haline getirmiştir.⁶²

Ancak Milletler Cemiyeti, hem Avrupa’nın birleştirilmesinde hem de uluslararası barışın korunmasında yeterince etkili olamamıştır. Geleneksel devlet anlayışında köklü değişiklikler getirmemiştir. Bir diğer ifade ile örgüt üye devletleri başlayacak uluslar üstü otorite ile donatılmamıştır: “*egemenlik*” Milletler Cemiyetinin temel ilkesi olmuştur. Dolayısıyla Cemiyet amaçları doğrultusunda üyelerini bağlayıcı kararlar alamamıştır. Bu yüzden 1918-1939 yılları arasında bir barış dönemi yaşanmamıştır.⁶³

Bu dönemde Avrupa’nın muhafazakâr çevrelerinde, özellikle Almanya’da Sovyetler Birliği’ne karşı güvensizlik ve korku hüküm sürmekteydi. Fransızlar ise Alman militarizminin yeniden canlanmasından endişe ediyordu. Savaş tehlikesi, düşünürleri ve aydınları yeniden “*Birleşik*

⁶² Friedrich, a.g.e., s. 9.

⁶³ Bozkurt, a.g.e., s. 52.

Avrupa” fikrine doğru itiyordu. Bunun sonucu olarak, 1922 yılında birbirinden habersiz beş yazar “*Birleşik Avrupa Devletleri*” kurulmasına yönelik olarak beş ayrı eser yayınladı. Avrupa’da bütünleşmeyi öneren bu yazarlardan Joseph Caillaux, Wihelm Heile, Richard Baerwald ve Emmanuel Malynski’nin isimleri bugün unutulmuş olmakla beraber, beşinci yazar Kont Richard Coudenhove-Kalergi, Avrupa’nın birleşmesini, bütünleşmesini öneren çok yönlü faaliyetleriyle bugün dahi hatırlanmaktadır.

Coudenhove-Kalergi, 1922 yılında “*Avrupa Birliği*” konusunda bir makale yazdı ve “*Pan Avrupa Teşkilat’ını*” kurdu.⁶⁴ Kalergi Bolşevik tehlikesi nedeniyle bu fikre yönelmişti. Avrupa güçlü olmak için ya bir federasyona gidecek ya da Rusya’nın hegemonyası altına girecekti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Kalergi’nin öngördüğü AB sınırları dışındaydı.⁶⁵ İngiltere de bu federasyonun dışında kalmıştı. Türkiye ise talep etmesi halinde federasyona katılabilecekti.

Kalergi, “*Pan Avrupa*” isimli eserini Avrupa’da önde gelen devlet ve siyaset adamlarına gönderdi ve kurmuş olduğu örgüte katılmaları için hazırlattığı başvuru formlarını buna ekledi. Kısa sürede birliğin üye sayısı arttı ve etkinliği genişledi. Birlik, görüşlerini yaymak maksadıyla, Nisan 1924 tarihinden itibaren “*Pan Europa*” dergisini yayınlamaya başladı.⁶⁶ Birlik üyeleri, ülkelerin yıkımına yol açan savaşları önlemek ve dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilmek için Avrupa’nın birleşmesi gerektiği fikrini savunuyorlardı. Avrupa ülkelerinin bir konfederasyon altında toplanmasını, gümrük birliğinin tesis edilmesini, askeri ittifak oluşturulmasını, Yüksek Adalet Divanı çerçevesinde uyuşmazlıkların çözülmesini öneriyorlardı.⁶⁷ Pan Avrupa Birliği, militarizme, komünizme ve korumacılığa karşıydı. Birlik, 1930’lu yıllarda anti-faşist ve nazi karşıtı girişimlerde bulunmuştu ve Bolşevik

⁶⁴ Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996, s. 68.

⁴⁰⁵ Kabaalioğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁵ Andrew F. Boyd, *Western Union, UNA’s Guide to European Recovery*, London, 1948, s. 35.

⁶⁶ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

⁶⁷ Dedeoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

tehlikesine karşı Batı Avrupa ülkelerinin güçlerini birleştirmelerini istemişti.⁶⁸

3.3. Avrupa Birliği Oluşumunun Tarihsel Gelişimi

Avrupa bütünleşmesinin kurumsal anlamda ilk kez II. Dünya Savaşı sonrası harekete geçtiği kabul edilse de; düşünsel anlamda bütünleşmenin çok daha önceleri gerçekleştiği bilinmektedir. AB oluşumunu daha iyi anlayabilmek, AB çatısı altındaki devletlerin neden ve hangi şartlarda egemenlik yetkilerini bir ulusüstü kuruma devretmeyi kabul ettiklerini saptamak açısından, geçmişin düşünsel ve işlevsel faaliyetlerinin neler olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir.

AB bütünleşmesinin geçmişine bakıldığında, güç merkezlerinin çokluğunun etkisiyle Avrupa'da sürekli iç çekişmelerin, savaşların yaşandığı ve bunların bölünmeye neden olduğu görülmektedir.⁶⁹ Bu bölünmenin kendilerine zarar verdiğini Avrupa devletlerinin zaman zaman bütünleşme yönünde fikir geliştirdiği ve bu fikirleri uygulamak üzere harekete geçtiği bilinmektedir. Bu bölümde; Avrupa'nın bütünleşmesi, tüm devletlerin bir araya gelip tek bir Avrupa oluşturulması yönünde geliştirilen fikirler ve seyri üzerinde durulacaktır. Böylece, devletin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen egemenlik kavramının Birlik içinde ne şekilde anlam ve kullanım değişikliğine uğradığı, bazı alanlarda egemenlik yetkisinin ulus devletlerden Birlik düzeyine aktarılmasının ardında yatan sebeplerin neler olduğu belirlenebilecektir.

Avrupa'da birlikte hareket etmek amacıyla ileri sürülen çeşitli düşünce, proje ve planların dayandığı temel esaslar incelendiğinde, "Birlik" kavramının aşağıdaki seyri izlediği görülmektedir.

⁶⁸ Kabaalıoğlu, a.g.e., s. 33.

⁶⁹ Gökhan Telatar, "Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinde Empatinin Gerekliliği", *Stratejik Öngörü*, Sayı 3, 2004, s.46.

3.3.1. Eski Yunan ve Ortaçağ'da Bütünleşme Düşüncesi

Eski Yunan'da M. Ö. 478'de Pers saldırısına karşı koymak için Atina'da Attik Delos Deniz Birliği'nin kurulması ve kurulan bu birliğin Atina'nın güçlenmesi ve zenginleşmesine hizmet edecek bir yapıya dönüşerek M.Ö. 443'de bir konfederasyon haline getirilmesi bugünün AB fikri için referans olarak değerlendirilmektedir.⁷⁰

Bu dönemde ilk kez gerçekleşen Avrupa bütünleşme girişiminin, bugünün AB'sinde olduğu gibi ortak çıkarlara göre hareket edilmesinin, ortak tehdit unsurlarının algılanmasının bir sonucu olduğu görülmektedir.

Benzer şekilde, Ortaçağ'da Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Türklerin ve Müslümanların Akdeniz'e egemen olmaya başlamaları karşısında Avrupa'da meydana gelen bütünleşme hareketleri yine AB fikrinin zeminini oluşturan girişimler olarak değerlendirilmektedir.⁷¹

Reform hareketlerinin görüldüğü 16. ve 17. Yüzyıllarda, siyasal ve dinsel otoriteler dışındaki sosyo-ekonomik kesimin, çok uluslu faaliyetler yoluyla AB bütünleşme sürecini desteklediği görülmüştür. 1517'de monarklar, zenginler ve vatandaşların kiliseye karşı çıkışlarıyla başlayan, Martin Luther'in tezleriyle gelişen reformasyon hareketinin tüm Avrupa'ya yayılması ve Avrupalı halkın Katolik ve Protestan olarak ikiye ayrılması bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁷²

Ortaçağ'da Avrupa bütünleşmesi yönündeki fikirlere bakıldığında, dinsel öğelerin ağırlıklı etken olduğunu söylemek mümkündür. Dinsel düşünce yapısının etkisiyle bütünleşme fikri için itici güçler olarak; İslamiyet'in ortak tehdit olarak algılanması ve Avrupa devletlerinin yaşadığı çekişmeler

⁷⁰ Beril Dedeoğlu, Ekim 2003, s.19.

⁷¹ Gülören Tekinalp- Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2000, s.4.

⁷² Telatar, **a.g.e.**, s.47.

sonucu kendilerini tehdit altında hissetmelerinin etkisi karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan ve Roma Dönemi'nde olduğu gibi bu dönemde de; ortak tehdit unsurlarına karşı gelmenin yolu bir araya gelerek birleşmiş bir Avrupa olarak hareket etmekten geçmektedir.

3.3.2. Milletler Cemiyeti ve Türkiye

Milletler Cemiyeti'nin 1920 yılında yapılan Genel Kurulu'nda konuşan Aristide Briand, Avrupa ülkelerinden gelen delegelere *“Coğrafi grupları teşkil eden halklar arasında, özellikle Avrupa halkları arasında bir tür federal bağ kurulmalıdır”* diyordu.⁷³ Briand'a göre, Avrupalılar birbirleri ile her an bir araya gelerek çıkarlarını ilgilendiren konularda görüşebilmeli ve ortak kararlar alabilmeliydi. Ayrıca karşılaşılabilecekleri tehlikeli durumlarda kendi aralarında dayanışma sağlayabilmeliydi. Avrupa'da kurulacak birlik temelde ekonomik bir birlik olmalıydı. Çünkü Avrupalıların çözmesi gereken en önemli sorun ekonomik çöküntüydü. Ayrıca üye devletlerin egemenliklerini etkilemeden kurulacak federal bir bağ, siyasi ve sosyal açıdan yararlı sonuçlar verebilirdi.⁷⁴ Briand'ın bu önerisine destek, Çekoslovak devlet adamı Dr. Beneú ve Alman Temsilcisi Dr. Stresemann'dan geldi. Ayrıca Avrupalı delegeler kendi aralarında bir toplantı yaptılar ve Briand'a görüşlerini bir muhtırada derleyerek ilgili devletlere sunmasını teklif ettiler.⁷⁵

Briand Muhtırası 17 Mayıs 1930'da Milletler Cemiyeti'ne üye 26 Avrupa devletine dağıtıldı.⁷⁶ Muhtıra *“Avrupa Federal Birliği”*nin kurulmasından söz etmesine rağmen federasyon kurulmasına ilişkin herhangi bir somut teklif getirmiyordu. Muhtırada ortak dayanışmanın tüm yararları güvence altına alınırken, üye devletlerin bağımsızlıklarına ve milli

⁷³ Kabaalioğlu, a.g.e., s. 35.

⁷⁴ Andrew W. Cordier, *European Union and the League of Nations*, Geneva, 1931, s. 48.

⁷⁵ Howard A. Gauvain, *Le Project d'union federale europeenne de M. Briand*, L'Esprit International, Vo.4, 1930. s. 375.

⁷⁶ David Weigall-Peter Stirk, *The Origins, Development of the European Community*, Leicester University Press, 1992, s. 11.

egemenliklerine saygı gösteriliyordu. “*Avrupa milletleri arasında anlayış ve dostluğun mutlak egemenlik ve bütünüyle siyasi bağımsızlık ilkeleri çerçevesinde gerçekleşeceği*” ifade ediliyordu. Briand, Milletler Cemiyeti’ne üye bütün Avrupa devletlerinin temsil edileceği bir “*Avrupa Konferansı*”, bir “*Sekreteryâ*” ve bir de “*Daimi Siyasi Komite*” den oluşan bir örgüt yapısı öneriyordu. Bu komite sadece bazı üye devlet temsilcilerinin katılacakları bir organ niteliğinde olacaktı. Toplantıları Milletler Cemiyeti toplantıları ile aynı zamana rastlatılacak, ilgi duyan üye olmayan devlet temsilcileri de bu toplantılara katılabileceklerdi.⁷⁷

Briand Planı’na göre; ekonomik sorunların çözümü siyasi sorunların çözümüne bağlıydı. Kurulacak federasyon, her devletin egemenliğine saygı gösterecek fakat siyasi sorunların çözümünde ortak dayanışmanın bütün imkânlarından yararlanacaktı. Avrupa’da ekonomik sistemlerin yaklaştırılması, hükümetlerin siyasi kontrolü altında gerçekleştirilecekti.⁷⁸

Briand, planının Milletler Cemiyeti dışında bir “*Avrupa Topluluğu*” teşkil etmek anlamına gelmediğini belirtiyordu. Avrupa’nın çıkarlarını, Milletler Cemiyeti’nin kontrolü altında ve onun öngördüğü ilkeler doğrultusunda uyumlu bir hale getirmeyi amaçladığını ifade ediyordu.⁷⁹ Avrupa’da federal bir teşkilat kurulması Milletler Cemiyeti’nin başarısı olacaktı ve diğer bölgelerdeki devletlere örnek teşkil edecekti.

Briand, Avrupa Birliği’nin Milletler Cemiyeti kapsamında ve ona bağlı olarak teşkil edilmesini öngördüğü için, Birliğe Milletler Cemiyeti’ne üye Avrupalı devletlerin katılabileceğini, Cemiyet dışında kalan diğer Avrupalı devletlerin ise bu federasyona giremeyeceklerini belirtiyordu.

Bu dönemde Türkiye’nin uluslararası düzeyde ağırlığının artmaya başlaması, Briand’ın Avrupa’da birlik kurulması çalışmaları sırasında da

⁷⁷ Kabaalioğlu, a.g.e., s. 35-36.

⁷⁸ Raymond Leonard, *Vers une organisation politique et juridique de L’Europe*, Paris, 1935, s.84.

⁷⁹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 68.

kendini göstermişti. Briand'ın kurulacak birliğe sadece Milletler Cemiyeti üye devletlerin kabul edileceğini belirtmesi birçok Avrupa Devleti tarafından eleştirilmişti. Briand'ın Avrupa devletlerine gönderdiği muhtıralara verilen cevaplarda, Yunanistan dahil birçok devlet özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınmasını istediklerini bildirmişti.⁸⁰

Türkiye birlik projesi ortaya atılmadan önce Kellog-Briand Misakı'nı imzalamış ve Silahsızlanma Konferansı çalışmalarına katılmıştı. Ancak Musul meselesinde Cemiyetin İngiltere'nin tesiri altında hareket etmesi, Türkiye'de Milletler Cemiyeti aleyhinde bir cereyanın ortaya çıkmasına yol açmıştı. Türkiye Atatürk'ün talimatı doğrultusunda Milletler Cemiyeti'ne kendisi başvurarak değil, teşkilat tarafından davet edilerek girmek istiyordu. Genel Kurul, 6 Temmuz 1932'de İspanya temsilcisinin teklifi ve Yunan temsilcisinin desteği ile Türkiye'nin davet edilmesini öngören bir karar tasarısını onayladı. Türkiye bu daveti kabul etti ve 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyetine üye oldu.⁸¹

3.3.3. Avrupa'da Ekonomik Birleşmenin Başlangıcı ve Schuman Planı

Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 18 Temmuz 1932 tarihinde imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile Benelüks entegrasyon süreci başlatılmıştır. Benelüks ismi, Ouchy Sözleşmesi ile bir araya gelen üç ülkenin baş harflerinin birleşmesinden oluşmuştur. Benelüks Batı Avrupa'da gerçekleştirilen ilk ekonomik birleşme girişimi olması açısından çok önemlidir. Ouchy Sözleşme'nin amacı, üç ülke arasında tedrici olarak gelişecek bir gümrük birliğinin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda; Belçika ve Hollanda hükümetleri, 21 Ekim 1943 tarihinde iki ülkenin paraları arasında sabit bir döviz kuru öngören bir Para Anlaşması'nı, 5 Eylül 1944 tarihinde ise Gümrük

⁸⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Temmuz 1930.

⁸¹ **Akşam**, 19 Temmuz 1932, s. 2; Mehmet Gönlübol- Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, I.Cilt, Ankara, 1982, s.102.

Birliği Sözleşmesi'ni imzalamışlardır.

Sözleşmenin taraflarının parlamentolarında onaylanması zaman aldığı için 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Benelüks ülkeleri, 1948 yılında Chateau d'Ardenne'de yapılan Konferansta, temel amaçlarının ekonomik birlik yaratmak olduğunu açıklamışlardır. Bu amaç doğrultusunda 1 Ekim 1949'da üç ülke arasındaki ticarete liberalizasyon gerçekleştirilmiş ve 18 Şubat 1950'de üretim, tüketim ve ticaretten alınan vergiler birleştirilmiştir.⁸² 1958 yılında ekonomik birlik gerçekleşene kadar geçen süre içinde üç ülke ekonomisini birbirine yaklaştıran çeşitli toplantılar yapılmış ve birçok ortak karar alınmıştır.

Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra birlik yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlara yön veren en önemli gelişme, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız hükümet bildirisi olarak açıklanan ve o tarihte Fransız Dışişleri Bakanı olan Robert Schuman'ın adı ile anılan plandır.⁸³ Eski Milletler Cemiyeti genel sekreteri Jean Monnet'nin tasarısına⁸⁴ dayanan Schuman Planı Avrupa'da barışın tesis edilebilmesi için Fransız-Alman dostluğunun şart olduğunu belirtiyordu. Plan, yüzyıllardır Avrupa'nın ortasında süren Fransız-Alman çekişmesini, yüksek bir otoritenin yönetimi altında Fransız-Alman ortak kömür ve çelik üretimi ile sona erdirmeyi öngörüyordu. Ayrıca bu amaca uygun olarak kurulacak örgüt, bütün Avrupa ülkelerinin iştirakine açık tutularak, Fransız-Alman ortaklığı çekirdeği etrafında Avrupa entegrasyonunu sağlayabilirdi. Avrupa'da barış ve istikrar ancak kömür ve çelik alanında menfaatleri dengeleyen bir örgütün oluşturulması ile gerçekleştirilebilirdi. Bu maksatla, kömür/çeliğin üretimi ve dağıtımı için uluslar üstü bir örgüt oluşturulmalı, örgüte üye olan devletler ulusal egemenlik haklarının bir kısmını bu örgüte devretmeliydi. Kömür ve çelik üretiminde Avrupa'yı

⁸² S. Ridvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Bs., İstanbul, Beta yayınları, 1998, s. 3.

⁸³ Martin J. Dedman, **The Origins and Development of the European Union 1945-95**, Lond and New York, Routledge, 1996, s.57.

⁸⁴ Desmond Dinan, **Europe Recast: A History of European Union**, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2004, s.74.

kapsayacak uluslar üstü böyle bir örgütün ortaya koyacağı örnek, Avrupa federasyonunun ilk basamağını oluşturabilirdi.

3.4. Avrupa’da Topluluklar Dönemi

3.4.1 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)

Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya Schuman Planının ilkeleri çerçevesinde görüşmelere başladılar ve 18 Nisan 1951 tarihinde Paris’te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kuran Paris Antlaşması’nı imzaladılar.⁸⁵ AKÇT’nin amacı, üye ülke ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmak, sektörde tekelleşmeyi önlemek, yatırımları hızlandırmak, tam istihdamı gerçekleştirerek işsizliği önlemek ve hayat seviyesini yükseltmektir. AKÇT’nin; Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Danışma Komitesi, Ortak Meclis ve Adalet Divanı adıyla beş organa sahip olması öngörüldü.⁸⁶

Antlaşma, ülkelerin yasama organlarında 31 Ekim 1951 ile 16 Haziran 1952 tarihleri arasında onaylandı. 25 Eylül 1952’de kurulan AKÇT’nin başkanlığına Jean Monnet atandı. Topluluğun merkezi Lüksemburg’daydı fakat Ortak Meclis Avrupa Konseyi’nin Strasbourg’daki salonunda faaliyetlerini yürüttü. Kömür ve çelik ürünlerinde Avrupa’da bir ortak pazar oluşturma çalışmaları 10 Şubat 1953’de başladı ve geçiş döneminin sona ermesini müteakip 9 Şubat 1958 tarihinde tamamlandı. Böylece, kartel niteliği ağır basan Paris Antlaşması ile altı Batı Avrupa ülkesi arasında kömür, demir cevheri, hurda demir ve çelik ürünleri ticaretine konan kısıtlamalar tamamen

⁸⁵ John Gillingham, *European Integration 1950-2003*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 22.; Inat, *a.g.e.*, s. 9.

⁸⁶ Tugay Berksoy-Abdulkadir Işık, “Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye’nin Bu Süreçteki Yeri”, *Avrupa Birliği üzerine Yazılar*, Ankara, Sermaye Piyasa Kurulu Yayınları, 2004, s. 16.

kaldırıldı. Topluluk dışında kalan ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmasına başlandı.⁸⁷

3.4.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

Fransız Millet Meclisi'nin Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması'nı reddetmesi üzerine buna bağlı olarak kurulması öngörülen Avrupa Siyasi Topluluğu başarısızlıkla sonuçlandı. Bu gelişme büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Avrupa'da siyasi bir birlik sağlanmasına yönelik bu çabaların başarısızlıkla sonuçlanması siyasetçileri yeniden düşünmeye sevk etti. AKÇT çerçevesinde iki önemli sektörde başarılı bir ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştiren üye Devletler, savunma ve siyasi toplulukların oluşturulamaması üzerine, ekonominin diğer sektörlerinde de bütünleşmeye gidilmesi gerektiğini kabul ettiler. Madem ki, bu aşamada siyasi bir bütünleşmeyi gerçekleştirmek mümkün olmuyordu, o halde önce ekonomik bütünleşme gerçekleştirilmeliydi. Siyasi birlik daha sonra belki de daha kolay bir biçimde oluşturulabilirdi.

AKÇT'nin ortaya koyduğu başarılı gelişme, Avrupa'da daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi yönündeki çalışmaları hızlandırdı ve yeni bir *“Birleşik Avrupa Devletleri İçin Eylem Komitesi”* oluşturuldu. Kısmen bu Komite'nin çalışmaları kısmen de Benelüks ülkelerinin girişimleri sonucunda AKÇT'ye üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, İtalya'nın Messina şehrinde 1-2 Haziran 1955 tarihleri arasında bir toplantı yaptılar ve Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak başkanlığında bir komite kurdular. Komite, bir süre çalıştı ve Batı Avrupa'da öncelikle ekonomik entegrasyonu gerçekleştirecek yeni bir Topluluğun kurulması konusunda bir rapor hazırladı.⁸⁸ Hazırlanan rapor, AKÇT'nin yanında Avrupa Ekonomik

⁸⁷ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 5.

⁸⁸ Mihael, Burgess, *Federalizm and European Union: The Building of Europe 1950-2000*, London and New York, Routledge, 2003, s. 64-65.

Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu isimli iki yeni Topluluğun kurulmasını öneriyordu. Üç topluluğun üç ayrı Komisyonu (Yüksek Otorite yerine), üç ayrı Bakanlar Konseyi, ortak bir Adalet Divanı ve Parlamentosu olacaktı.⁸⁹

AKÇT Dışişleri Bakanları 29-30 Mayıs 1956 tarihlerinde Venedik'te yapılan toplantıda Spaak Komitesi'nin hazırladığı Raporu görüşerek kabul etti. Antlaşma taslağı üzerinde yapılan ayrıntılı görüşmelerden sonra, AKÇT'yi kuran altı Batı Avrupa ülkesi 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması'nı imzaladılar.⁹⁰ Roma Antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girdi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kuruldu.⁹¹

Kısaca AET olarak anılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran roma Antlaşması'nın önsözü, *"Avrupa halkları arasında gittikçe daha sıkı bir birliğin temellerini kurmak azmi ile"* hareket edildiğini belirttikten sonra, *"Avrupa'yı ayıran engelleri ortadan kaldırarak, ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişmesini müşterek bir faaliyetle temin etmek kararı"* alındığını belirtiyordu. Ana hedef, Avrupa'daki halkları yaşam ve çalışma koşullarını devamlı olarak iyiye götürmektir. Bu hedef doğrultusunda uluslararası ticaretteki kısıtlamaların kaldırılması ve ortak bir ticaret politikası oluşturulması öngörülmüyordu.

Antlaşmanın 2. maddesi, Topluluğun görevini şöyle belirlemekteydi: *"bir ortak Pazar tesisi ve üye Devletlerin ekonomik politikalarının aşamalı olarak birbirlerine yaklaştırılması yoluyla Topluluk içinde ekonomik hayatın ahenkli bir şekilde gelişmesini, devamlı ve dengeli bir ekonomik gelişmeyi, daha ileri bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükselmesini ve bu Topluluğa dahil devletler arasında daha sıkı ilişkiler tesisini temindir."*

Antlaşmanın 9. maddesine göre Topluluğun esaslı mal mübadelelerinin

⁸⁹ S. Rıdvan Karluk, **Uluslararası Kuruluşlar**, 4. Bası., Ankara, Turhan Kitabevi, 1998, s. 58.

⁹⁰ Dinan, **Europe Recast: A History of European Union**, s. 76

⁹¹ Desmond Dinan, **Ever Closer Union? An Introduction to the European Community**, London, Macmillan Press, 1994, s. 10.

tamamını kapsayan bir gümrük birliğidir. Gümrük birliği, üye Devletler arasında ithalat ve ihracat vergilerini ve aynı mahiyetteki resim ve vergileri kaldırma gereğini ve üçüncü devletler karşısında ortak bir gümrük tarifesi uygulamasını ihtiva eder. Antlaşmanın 3. maddesi Topluluk faaliyetlerini belirlerken şu hususlara işaret etmektedir:

-Üye Devletler arasında gümrük vergi ve resimlerini ve malların ithal ve ihracındaki miktar tahditlerinin ve aynı tesirli tekml diğer tedbirlerin kaldırılması;

-Üçüncü Devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının kabulü;

-Üye Devletlerarasında kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını önleyen engellerin kaldırılması.

AET, bir “*Ortak Pazar*” kurulmasını öngörmekte ve bunun için de dört temel serbesti benimsenmektedir: Malların, kişilerin (el emeğinin), hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı. Bunun dışında AET bir dizi ortak politika kabulünü öngörmüştür: Ortak Tarım Politikası, Ortak Ulaştırma Politikası, Ortak Rekabet Politikası vb. Ayrıca ortak pazarın gerektirdiği ölçüde ulusal yasaların birbirlerine yaklaştırılması hedeflenmiştir.

3.4.3. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)

Roma Antlaşması'na uygun olarak 1 Ocak 1958 tarihinde kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun amacı, atom enerjisi ile ilgili bilgileri üye ülkelere dağıtmak, işçilerin korunmaları için güvenlik standartlarını belirlemek, atom enerjisinin sanayide ve enerji üretiminde barışçı hedefler doğrultusunda kullanılmasını sağlamaktır.⁹² Topluluğu kuran ülkeler o tarihlerde enerji ihtiyaçlarını atom enerjisini kullanarak gidermeyi düşünmüşlerdi. Özellikle 1956 yılında Ortadoğu'da patlak veren savaş

⁹² Berksoy-Işık, a.g.e., s. 18.

Avrupa'ya petrol ikmalini önemli ölçüde aksatmıştı. Bu durum, Avrupa'da petrole olan bağımlılığın azaltılması için diğer enerji kaynaklarının devreye sokulması konusunu gündeme getirdi.⁹³ Bu gündemin ürünü olan AAET daha sonra petrolün Afrika'nın güneyinden dev tankerler ile taşınması ve fiyatlarda 1970'li yıllara kadar önemli artış olmaması nedenleriyle diğer iki Avrupa Topluluğu kadar gelişme gösteremedi.⁹⁴

3.4.4. Ortak Pazar

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kuruluşlarında Avrupalı ülkeler arasında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi, İngiltere ile Fransa arasında Avrupa'da gerçekleştirilecek yeni ekonomik bütünleşmenin derecesi ile ilgili olanıdır. İngiltere, İngiliz uluslar Topluluğu'nun lideri durumunda bulunan ve Topluluğa üye ülkeler ile önemli ticari, sosyal ve kültürel ilişkileri olan bir ülkedir. Bu niteliği dolayısıyla Batı Avrupa'da ortak pazar özelliğinde olmayan, daha az bağlayıcı ve serbest ticaret bölgesi ilkesine dayanan bir birleşmeden yana olmuştur.

AET'nin kurulmasından sonra İngiltere Topluluğa, bütün Avrupa'yı kapsayacak bir serbest ticaret bölgesinin yaratılmasını, buna AET'nin tek birim olarak, diğer ülkelerin de kendi bağlarına katılmalarını önermiştir. Fakat bu teklif, Fransa tarafından ret edilmiştir. Çünkü Fransa Avrupa'da sıkı işbirliğine yönelik bir birlik istemektedir. Bütün bu gelişmeler üzerine İngiltere, AET'ye dahil olmayan Avrupalı ülkeler ile Avrupa Serbest Ticaret Bölgesini kurmuştur ve AET'ye rakip bir entegrasyon hareketi başlatmıştır.

Roma Antlaşması'na göre, demokrasi ile yönetilen tüm Avrupa ülkeleri

⁹³ Dinan, *Ever Closer Union? An Introduction To The European Community*, s. 32.

⁹⁴ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 10.

AET'ye üyelik için başvuru hakkına sahiptir. İngiltere, başlangıçta yukarıda belirtilen sebeple AET'ye katılmamıştır. Avrupa'nın üç tarafsız ülkesi İsviçre, Avusturya ve Finlandiya bu statüleri dolayısıyla AET'ye girmemişlerdir. Kuzey ülkeleri İsveç, Norveç ve Danimarka ise, Finlandiya'yı yalnız bırakmamak ve İngiltere ile olan ekonomik bağlarını koparmamak için Topluluklar dışında kalmışlardır. Bu gruba, İngiltere ile birlikte Topluluğa girene kadar İrlanda da dâhildir. Güney ülkelerinden İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye ise, o günün ekonomik şartlarında henüz AT üyeliğine hazır değillerdi.⁹⁵

Kuruluşundan itibaren Avrupa Topluluklarının göstermiş oldukları başarılı gelişim, başlangıçta AT'ye girmek istemeyen ülkelerin daha sonra Topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır. İngiltere AET'ye giriş müzakerelerine başlayacağını 31 Temmuz 1961'de ilan etmiş ve Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre başvurusunu yapmıştır. Fransız Cumhurbaşkanı de Gaulle 14 Ocak 1963 tarihinde yaptığı basın toplantısında, İngiltere'nin Roma Antlaşması'nın şartlarını uygulamaya istekli olmadığını belirtmiştir. De Gaulle'e göre en iyi çözüm, bir *“ortaklık”* (association) anlaşmasıdır. Bu nedenle, de Gaulle İngiltere'nin AET'ye girmesine engel olmuştur.⁹⁶

De Gaulle, AET'nin uluslar üstü bir kurum olarak federasyona dönüşmesine karşı çıkmıştır. Konseyde kararların oybirliği yerine çoğunlukla alınmasını, devletlerin egemenlikleri ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle uygun görmemiştir. Bu çerçevede AET'nin ilk Komisyon Başkanı olan Alman Profesör Walter Hallstein'in gelecekte bir Avrupa Hükümetinin başkanı gibi davranmasından oldukça rahatsız olmuştur.

1965 ilkbaharında Hallstein'in gazetecilere; *“Ben Avrupa'nın bir çeşit başkanı sayılıyım”* demesine karşılık De Gaulle, *“Topluluk bir devlet değildir”*

⁹⁵Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s. 9-10.

* De Gaulle, aslında NATO ittifakının da yeniden gözden geçirilmesinden yanaydı. Nitekim Fransa, 11 Mart 1966'da NATO'nun askeri alanından çekilmiştir. De Gaulle'ün bu politikası Mayıs 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesine kadar sürmüştür.

diyerek, topluluğun yabancı misyonlara büyükelçi atamasını uygun bulmamış ve Roma Antlaşması'nın birleştirici hükümlerine karşı çıkmıştır.^{*}

İngiltere'nin ilk başvurusunda olumsuz bir görüşe sahip olan İşçi Partisi'nin tutumu zaman içinde değişmiştir. İşçi Partisi Hükümeti 2 Mayıs 1967'de AET'ye giriş için ikinci defa başvuruda bulunacağını açıklamıştır. 10 Mayıs 1967'de İngiltere ve İrlanda, 11 Mayıs'ta Danimarka, 21 Temmuz'da Norveç AET'ye tam üyelik başvurusu yapmışlardır.^{*} De Gaulle, 16 Mayıs 1967'de bir basın toplantısı düzenleyerek başvuruyu veto etmediğini fakat İngiltere'nin katılmasıyla AET'nin yapısının değişeceğini, Topluluğun bir serbest ticaret alanına dönüşerek özelliğini kaybedebileceğini açıklamıştır. Aynı yıl 27 Kasım'da düzenlediği basın toplantısında ise İngiltere'nin AET'ye girmesinin Topluluğun niteliğini değiştireceğini vurgulayarak ikinci başvuruyu da sonuçsuz bırakmıştır.⁹⁷

De Gaulle'ün 1969 da istifa etmesinden sonra yerine başkan adayı olan George Pompidou, kampanyasında seçimleri kazandığı takdirde İngiltere'nin Topluluğa katılma müzakerelerini başlatacağını söylemiştir. Başkan seçildikten sonra da 22 Temmuz 1969 tarihinde yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında yıl sonu için bir zirve toplantısı çağrısı yapmıştır. Zirve öncesinde bir araya gelen Avrupa Hristiyan Demokrat Partileri La Haye Zirvesi'nde Avrupa'nın ekonomik ve siyasal birli+inin temelini atılmasını istemişlerdir. 1 Aralık 1969'da gerçekleştirilen La Haye Zirvesi'nden sonra, İngiltere Topluluğa katılma konusunda pek istekli davranmamıştır. 1967 de giriş için başvuran İşçi Partisi Hükümeti olaya sıcak bakmamıştır.

Parti Başkanı Wilson, seçimleri öne alarak daha güçlü olarak iktidara gelmek isteyince, 1970 yılı Haziran ayında seçimlere gitmiştir. Seçimi beklentilerin aksine muhafazakârlar kazanmış ve onların kurduğu Health Hükümeti'nde AET'den yana olanlar çoğunluğu sağlamışlardır. Böylece, 30 Haziran 1970'de başlayan müzakereler 30 Haziran 1971'de tamamlanmış ve

⁹⁷ Atilla Sandıklı, **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, İstanbul, Harp Akademileri Yayını, 2001, s. 49.

beş yıllık bir “geçiş” süresi benimsenmiştir. 28 Ekim 1971’de Avam Kamarasında AET’ye giriş, 244 oya karşılık 356 oyla kabul edilmiş ve Katılma Anlaşması 22 Ocak 1972’de Brüksel’de imzalanmıştır.⁹⁸

İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer antlaşmalar imzalayan Topluluğun üye sayısı 6’dan 10’a yükseltilmiştir. 10 Mayıs 1972’de İrlanda’da yapılan halk oylamasında “evet” oyları büyük çoğunluk sağlamış, Danimarka halk oylamasında “evetler” küçük bir farkla önde çıkmıştır. Norveç’te ise 25 Eylül 1972’de yapılan halk oylamasında “hayır” oyları (%53) çoğunluk oluşturmuştur. Böylece, 1 Ocak 1973’te yürürlüğe giren katılma antlaşmalarıyla AET üyelerinin sayısı 6’dan 9’a yükselmiş ve Norveç Toplulukların dışında kalmıştır. İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın üyelikleri için, özellikle ticaretin serbestleştirilmesi ve mali katkılar konularında doğabilecek sorunlar nedeniyle 5 yıllık bir “uyum dönemi” kabul edilmiştir.⁹⁹

İngiltere’de 1974 yılının ilk yarısında iktidar değişikliği olmuş ve İşçi Partisi yeniden yönetime gelmiş, Horald Wilson Başbakanlığa getirilmiştir. Aynı yıl Fransa’da Pompidou’nun yerine Valery Giscard d’Estaing başkan seçilmiştir. İşçi Partisi, daha muhalefette iken iktidara geldiğinde AET’ye giriş şartlarını yeniden müzakere edeceğini belirtmiştir. Bu sebeple, İngiltere AET ile yeniden müzakerelere başlamış ve görüşmeler sonucunda Topluluklara katılım payının azaltılmasını sağlamıştır. Bu ülkede 5 Haziran 1975’te tam üyelik konusunda yeniden halk oylaması yapılmış ve İngiliz halkı AET’de kalmayı tercih etmiştir.

Yunanistan, bir Avrupa ülkesi olduğu için Roma Antlaşması’nın 237. maddesine göre AT’ye “üyelik”, 238. maddesine göre de “ortaklık” için başvuru hakkına sahipti. Buna rağmen Yunanistan Roma Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık 1,5 yıl sonra 8 Haziran 1959’da AT’ye “ortak

⁹⁸ Sandıklı, a.g.e, s. 49-50.

* İrlanda 31.7.1961’de Danimarka 9.8.1961’de ve Norveç ise 30.4.1962 tarihlerinde AET’ye ilk katılım başvurularında bulunmuşlardır.

⁹⁹ A.g.e, s. 50.

üye” olmak için başvurdu. Başvuru hakkını 238. madde çerçevesinde ortak üyelikten yana kullandı. Yunanistan ile AT arasında yapılan görüşmelerden sonra 9 Temmuz 1961’de Atina’da bir Ortaklık Anlaşması-Atina Anlaşması (Association Agreement) imzalandı. 1 Kasım 1962 de yürürlüğe giren Atina Anlaşması, Yunanistan’ı 22 yılda tam üyeliğe hazırlamayı amaçlamaktaydı.⁴⁴²

21 Nisan 1967 tarihinde askeri darbe olunca, Yunanistan’ın AT ile ilişkisi dondurulmuştur. 1974’de Kıbrıs Barış Harekatı’ndan sonra Yunanistan’da “Albaylar Cuntası” yönetimden düşmüş, ülkede demokratik rejime geçiş süreci başlamıştır. Bu gelişme üzerine Atina Anlaşması tekrar yürürlüğe konmuştur. Bu tarihten bir yıl sonra Yunanistan Anlaşma’da öngörülen süreden önce 12 Haziran 1975 de Topluluğa tam üyelik başvurusu yapmıştır. Komisyon, Yunanistan’ın üyelik başvurusuna ekonomik gerekçeler ile olumsuz görüş bildirmiştir. Konsey, Komisyonun teknik açıdan hazırladığı olumsuz görüşe rağmen Yunanistan ile müzakerelerin başlamasına karar vermiştir. Batı karşıtı politikalar izleyen zamanın muhalefet partisi PASOK’un iktidara gelme ihtimali, Yunanistan’ın tam üyelik sürecini hızlandırmıştır. Tam üyelik görüşmeleri 27 Temmuz 1976’da başlamış ve 28 Mayıs 1979’da Katılma Anlaşması imzalanmıştır.

İspanya ve Portekiz, Topluluğa ilk başvurularını 1962 yılında yapmışlar ancak her iki ülkenin diktatörlükle yönetilmesi nedeniyle başvuruları kabul edilmemiştir. Az gelişmiş ekonomileri ve demokrasiye geçişlerinde karşılaştıkları sıkıntılar, bu iki Güney Avrupa ülkesinin AB ile ilişkilerinin yavaş gelişmesine yol açmıştır.

Diktatör Franco’nun 1975’te ölümünden sonra İspanya demokratik rejime yeniden geçmiş, Haziran 1977 seçimlerinden sonra 28 Temmuz 1977 de AT’ye tam üye olmak için başvurmuştur. Konsey 20 Eylül 1977 tarihinde İspanya dosyasını Komisyon’a havale ederek Roma Antlaşması’nda öngörülen sürecin başlatılmasına karar vermiştir. 29 Kasım 1978 de

Komisyon olumlu görüş bildirerek kararını Konsey'e iletmiştir. Bunun üzerine Konsey 18 ve 19 Aralık 1978 tarihlerinde yaptığı oturumlarda, Komisyon'un görüşlerini benimsemiştir. Görüşmeler fiilen Kasım 1979 da başlamış, Katılma Antlaşması 12 Haziran 1985 tarihinde Madrid'te imzalanmıştır. İspanya'nın Topluluğa tam üyeliği 1 Ocak 1986 da gerçekleşmiştir.¹⁰⁰

Yunanistan da olduğu gibi Portekiz'de de 1974 yılında diktatörlük rejimi yıkılmış ve Eylül ayında Spınola devrilmiştir. Devrimden sonra AT bu ülkeye 150 milyon hesap birimlik (ECU) bir acil yardım yapmıştır. Portekiz 28 Mart 1977 tarihinde AT'ye tam üye olmak için başvurmuştur. Portekiz'in Topluluğa katılma başvurusu bu ülkede önemli kalkınma çabalarını ve ekonominin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçla AT'den ek mali ve teknik yardım talebinde bulunulmuştur. 17 Ekim 1978 de başlayan görüşmeler 12 Haziran 1985 tarihinde Lizbon da imzalanan Katılma Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Böylece Portekiz, 1 Ocak 1986'da AT'nin tam üyesi olmuştur. Katılma Antlaşması ile Portekiz'e 7 yıllık bir *“uyum dönemi”* süresi verilmiştir. Portekiz ve İspanya'nın dış ticaretleri içinde AT'nin payının yüksek olması, bu iki ülkenin tam üyeliklerini hızlandırmıştır.¹⁰¹

İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla Topluluğun güneye ikinci defa genişlemesi bazı tepkilere yol açmıştır. Genişlemeye taraftar olmayanlar, AT'nin böylece bir serbest ticaret alanına dönüşeceğini, birlik düşüncesinden uzaklaşacağını, niteliğinin değişeceğini savunuyor ve birliğin coğrafi büyümeye feda edilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Genişlemeden yana olanlar ise büyüme ile AT'nin bir *“zenginler kulübü”* olmadığını kanıtlanacağını, birliğin gerçekleşmesine yardımcı olunacağını ve Avrupa'da demokrasinin güçlendirileceğini belirtiyorlardı.

¹⁰⁰ Avrupa Birliği ve Türkiye, DTM, 5. Bası. Ankara, Doğuşum Matbaacılık, 2002, s. 14.

¹⁰¹ George N. Yannopoulos, **European Integration and the Iberian Economics**, Basingstoke, Macmillan, 1989, s. 280.

3.4.5. Avrupa Tek Senedi

Topluluk dördüncü genişleme sürecini, Güney Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik olarak daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumlarının daha iyi işlediği Kuzey ülkeleri (Avusturya, İsveç, Finlandiya) ile gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda EFTA*¹⁰² üyesi olan bu ülkelerden Avusturya 17 Temmuz 1989'da, İsveç 1 Temmuz 1991'de, Finlandiya ise 18 Mart 1992 tarihinde Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.¹⁰³ Birlik, üç ülke için müzakereleri eş zamanlı olarak 1 Şubat 1993 tarihinde başlatmıştır. Birliğe üye devletlerle ortak değerleri paylaşması ve refah seviyelerinin yüksek olması nedeniyle, bu ülkelerin katılım müzakereleri Birlik tarihindeki en kısa sürede (13 ay) tamamlanmıştır. Ancak Avusturya'ya malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, dış ilişkiler ve gümrük birliği, mali ve bütçesel hükümler, rekabet politikası konularında; İsveç'e bu konulara ek olarak tarım ve balıkçılık politikası konusunda; Finlandiya'ya da her iki ülke için ortak olan konularda geçiş süreleri tanınmıştır. Bu ülkelerin 1995 yılında katılımları ile Birlik, Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru genişleyerek üye sayısını onbeşe çıkarmıştır.

EFTA üyesi İsviçre 20 Mayıs 1992 tarihinde, Norveç ise 25 Kasım 1992'de AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. İsviçre, 6 Aralık 1992 tarihinde yapılan halk oylamasından olumsuz sonuç çıkması üzerine AET'ye girmekten vazgeçmiştir. Böylece dolaylı yoldan AT'nin dışında kalmayı tercih etmiştir. Norveç'in tam üyelik müracaatına Komisyon 24 Mart 1993'de olumlu görüş bildirmiş ve bu ülke ile tam üyelik müzakereleri 5 Nisan 1993'de başlamıştır. Norveç'te 27 Kasım 1994'de yapılan halk oylamasında halkın 52.2'si olumsuz oy kullanmış ve bu ülke AT'ye katılmaktan

* **Avrupa Serbest Bölge Birliği (EFTA)** 3 Mayıs 1960'da Avrupa Topluluğu(şu anki Avrupa Birliği)'na katılmak istemeyen veya katılmasına müsaade edilmeyen Avrupa devletleri için alternatif olarak kurulmuştur.

¹⁰³ **Avrupa Birliği ve Türkiye**, DTM, s. 14.

vazgeçmiştir.*¹⁰⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra AB ile MDAÜ'ler (Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini tanımlamak için kullanılan kısaltma-CEECs) arasındaki ilişkiler, her iki taraf açısından gerçekçi olmayan beklenti ve beklenmedik sorunlar yüzünden karışıklıklar içeren bir ilişki biçimi oluşturmuştur. AB sosyo-ekonomik anlamda hayali bir model olarak nitelendirilmiş ve tüm MDAÜ'lerin jeopolitik ilgi alanı haline gelmiştir.

MDAÜ'lerin üyelikleri AB içinde önemli siyasi, ekonomik ve sosyal problemlere sebep olacağı için AB'nin bu ülkeleri kısa sürede üye kabul etmesi söz konusu olamazdı. Avusturya ve İsveç'in AB sistemine bir kaç yıl gibi kısa sürede uyum sağlamaları, MDAÜ'lere örnek teşkil edemezdi. Bu nedenle AB geçmişteki genişleme tecrübeleri ışığında şu temel stratejileri oluşturmuştur;

-Toplulukla tam üyelik müzakeresi yapıyor olmak, yeni bir topluluk kurmak ya da yeni bir Topluluk müktesebatı oluşturmak anlamına gelmemektedir.

-Topluluğa katılmayı amaçlayan ülke, "*a priori*" (kayıtsız-şartsız) olarak Topluluk müktesebatını kabul eder.

-Söz konusu devletle müzakere edilecek konu, bu müktesebata hangi sürelerde uyum sağlayacağını belirlemekle sınırlıdır.

-Aday ülkelerle yapılan müzakereler sonunda oluşturulan "*Katılma Anlaşmaları*" Topluluğun primer (birincil) kaynağı olarak kabul edilmektedir.

-Katılma Antlaşmaları yeni üyeler kendi yükümlülüklerini yerine getirdiği ölçüde bu ülkelere haklar tanımaktadır.

* Norveç'te 25 Eylül 1972 tarihinde yapılan ilk halk oylamasında da AT'ye %53 ile "hayır" oyu çıkmıştır. Norveç halkının AB'ne hayır demesi, üç temel sebebe dayanmaktadır. Birinci sebep, Norveç ekonomisinin çok iyi olmasıdır. Norveçliler AB üyeliği ile, birtakım mali yükümlülüklere girmek veya ekonomisi daha zayıf AB ülkeleri ile ortak olmak istememektedir. İkinci sebep, Norveç'in 1905'te bağımsızlığına kavuşan genç bir devlet olmasıdır. Norveçliler egemenlikleri konusunda çok duyarlıdır. Üçüncü sebep ise Norveç'in AB ile bir "Avrupa Ekonomik Bölgesi" (EEA) anlaşmasının bulunmasıdır. Bu çerçevede AB ülkeleriyle serbest ticaret yapabilmektedirler.

AB, ayrıca çeşitli mekanizmalarla MDAÜ'lerin gelişmelerine destek olmuş, bu ülkelerin gittikçe artan katılım taleplerini engellemeye çalışmıştır. Bu çerçevede bir kaç yıl içinde MDAÜ'ler ile Avrupa (Ortaklık) Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar serbest ticaret alanı oluşturulması, hukuki yakınlaşmanın sağlanması ve bu ülkelerin Topluluk programlarında yer alması dahil pek çok alanda işbirliğini kapsamıştır. Topluluk programları genellikle üye ülkede veya üye ülkeler arasında ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetleri artırmak amacıyla ortaya bir mali kaynak (fon) koyan tüzükler ile oluşturulmaktadır. Araştırma, çevre, küçük ve orta ölçekli işletmeler arasında işbirliğinin artırılması ve buna benzer daha birçok konuda Topluluk programları bulunmaktadır. Buna paralel olarak AB, MDAÜ'lerde ekonomik ve sosyal değişimi destekleyen bir program (PHARE) geliştirmiştir.¹⁰⁵

PHARE ilk önce G-24 zirvelerinde kullanılan bir kısaltmadır. Paris'te 14-16 Temmuz 1989'da yapılan 16'ncı G-7 zirvesinde, Avrupa Konseyi G-24'ün Polonya ve Macaristan'daki değişim süreçleri için sağladığı mali yardımın koordinasyonu ile görevlendirilmiştir. Avrupa komisyonu konuyu kabul etmiş ve bunu Polonya ve Macaristan'a acil destek sağlayacak bir mekanizma ile gerçekleştirmeye karar vermiştir. Öncelikle bu iki ülkeyi kapsayan PHARE programı, daha sonra AB ile Avrupa Anlaşması olan Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'ı da içine alacak şekilde genişletilmiştir.

PHARE programı ilk dönemlerinde AB ile MDAÜ'ler arasındaki ilişkilerden bağımsız olarak gelişmiştir. PHARE programı, 1990 ve 1991 yıllarında, MDAÜ'lerin yaşadığı zorluklara karşı acil bir tepki olarak görülmüştür. Ancak bu ülkelerde her şeyin biraz daha yerli yerine oturmasından sonra, PHARE Programı Avrupa Anlaşmaları ile şekillenen ekonomik ve siyasi ilişki inisiyatifi ile bir arada yürütülmeye başlanmıştır. 1993'den önce yaşanan gelişme daha çok komisyon'un çabalarıyla mümkün

¹⁰⁵ Avrupa Birliği ve Türkiye, DTM, s. 166-167.

olmuştur. 1993 yılında ise esas önemli destek doğrudan Kopenhag'da gerçekleştirilen ve *“genişlemenin AB'nin gündemi ve amacı olduğunun teyit edildiği”* Avrupa Konsey'den gelmiştir. Bu gelişme PHARE programının daha da geliştirilmesinin istendiğini gösteren ilk siyasi mesaj olmuştur.

PHARE programının reformu açısından ikinci önemli gelişme ise Polonya ve Macaristan ile yapılan Avrupa Anlaşmaları'nın yürürlüğe girmesidir. Avrupa Anlaşmaları'nın 97. maddesi PHARE programını Avrupa Yatırım Bankası tarafından verilen krediler ile birlikte AB'nin Visegrad ülkelerinde uyguladığı temel mali araçlar olarak tarif etmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında 1994 yılı boyunca komisyon PHARE programının yapısını tekrar gözden geçirmiştir. Bunun sonucunda da PHARE piyasa ekonomisine geçişte kullanılan bir araç olmaktan çıkıp daha geniş kapsamda iktisadi değişim, siyasi modernizasyon ve demokratik reform konularında destek sağlayan bir araç haline gelmiştir.

Bu genel strateji, Aralık 1994'teki Essen Avrupa Konseyi'nde de onaylanmış ve PHARE programı katılım öncesi stratejinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu şekilde PHARE AB'nin katılım öncesi stratejisinin merkezindeki politika ve en önemli mali araç olmuştur. Katılım öncesi strateji, AB ile MDAÜ'ler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler çerçevesinde PHARE'in gelecekteki konumunu açıkça ortaya koyan ilk girişim olması açısından da önemlidir. Genelde katılım öncesi strateji, MDAÜ'lerin AB'ye üyelik amaçlarını nasıl gerçekleştireceğini gösteren bir yol haritası ortaya koymuştur. Yine MDAÜ'lerin AB piyasalarına tam olarak girebilmeleri için önemli olan husus, aday ülkelerin AB'nin Tek Pazarı'na kademeli olarak entegrasyonunun sağlanmasıdır.

1993 yılının Haziran ayı içinde Danimarka'nın dönem başkanlığında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, AB'ye tam üye olmak isteyen adaylar için yeni kriterler belirlenmiş ve bu kriterler aracılığı ile AB kendi kimliğini yeniden tanımlamıştır.

3.5. Maastricht Antlaşması Sonrası Dönem ve Avrupa Birliği'nde Genişleme Süreci

AB'nin, aday ülkelerin katılım isteklerini, teknik programlar ve işbirliği yardımları ile önlemeye çalışma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Katılım konusundaki isteklerin artması, AB'yi olabilecek yeni katılımlar konusunda açık beyanatlar vermeye zorlamıştır. 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde; *"AB üyesi olmak isteyen MDAÜ'ler (ortak ülkeler) AB üyesi olacaklardır. Katılım, ülkelerin ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirerek üyelik sorumluluklarını karşılayabildikleri an gerçekleşecektir"* açıklaması yapılmıştır.

Üç ana başlık altında toplanan ve adayların tam üye olmaları için uymaları zorunlu olan Kopenhag kriterler¹⁰⁶şunlardır:

-Siyasi kriter: Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak.

-Ekonomik Kriter: İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak.

-Siyasi, Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülöklere uyum yeteneğine sahip olmasını gerektirmektedir.

Kopenhag AB Zirvesi, Avrupa entegrasyon hızını devam ettirirken, yeni üyeleri özümseyebilme kapasitesini de belirlemiştir. Zirve sonrasında 3 Mart 1994'de Macaristan, 5 Nisan 1994'de Polonya, 27 Nisan 1995'de Slovakya, 22 Haziran 1995'de Romanya, 27 Ekim 1995'de Letonya, 28

¹⁰⁶ AB ile Katılım Müzakereleri Rehberi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Promat Basım ve Yayın, 2005, s. 16.

Kasım 1995’de Estonya, 8 Aralık 1995’de Litvanya, 16 Aralık 1995’de Bulgaristan, 23 Ocak 1996’da Çek Cumhuriyeti ve 10 Mayıs 1996’da Slovenya AB’ye tam üyelik için başvurmuşlardır.¹⁰⁷

AB’nin genişlemeyi engelleyici politikasının MDAÜ’leri ve AB’yi genişlemeye hazırlama politikasına dönüşmesi, önemli bir kilometre taşı olmuştur. Avrupa Komisyonu 16 Temmuz 1997’de Avrupa siyasi tartışmalarına yeni sözcükler katmıştır: Gündem 2000 ve katılım süreci. Gündem 2000 Avrupa Komisyonu’nun AB’nin aday ülkeler ile ilişkilerini ne şekilde geliştireceği, genişlemenin yaratacağı etkiler ile nasıl başa çıkacağı gibi önemli sorular üzerine yapmış olduğu en geniş kapsamlı analizdir. Toplam 12 dokümandan oluşan Gündem 2000’in içerdiği metinlerden ikisi “*Daha Güçlü ve Geniş Avrupa*” (Gündem 2000-Cilt I) ve “*AB’nin Genişlemesi-Meydan Okuma*” (Gündem 2000-Cilt II) adlı dokümanlardır. Diğer 10 tanesi ise komisyon’un aday ülkelerin AB üyeliğine uygunluğunu değerlendiren raporlardır.¹⁰⁸

Komisyon, Gündem 2000’in açıklandığı tarihte hiçbir aday ülkenin Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getiremediğini belirtmiştir. Komisyon bu durumda Kopenhag kriterlerini orta vadede yerine getirebilecek aday ülkeleri tespit etmiş ve 10 MDAÜ’den beşi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya) ile katılım müzakerelerinin başlamasını tavsiye etmiştir. Komisyon’un diğer beş aday ülke konusundaki görüşü ise olumsuz olmuştur. Komisyon bu ülkelerin orta vadede dahi kriterleri yerine getiremeyeceklerine kanaat getirmiş ve müzakerelerin daha ileri bir tarihte başlamasını tavsiye etmiştir.

Komisyon tarafından önerilen ve daha sonra Lüksemburg Zirvesi’nde kabul edilen güçlendirilmiş katılım öncesi strateji ise, AB’nin aday ülkelere

¹⁰⁷ Avrupa Birliği ve Türkiye, DTM, s. 14-15.

¹⁰⁸ (Erişim)

http://www.consilium.europa.g.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm , 8 Kasım 2006.

karşı sahip olduğu pozisyonunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Lüksemburg Zirvesi AB'nin aday ülkeler ile ilişkilerinde yeni, karmaşık ve ayrıntılı politika araçları geliştirilmiştir.

Genel olarak güçlendirilmiş katılım öncesi strateji, yukarıda açıklanmış olan katılım amaçlı PHARE programı ile mali yardım için iki yeni yapısal aracı içermektedir. Bunlardan ilki ISPA (Katılım için Altyapı Programı)'dır. Komisyon'un bölgeler politikasından sorumlu genel müdürlüğü tarafından idare edilen ISPA, AB'nin en yoksul dört üye ülkesindeki altyapı ve çevre politikalarına yatırımın desteklenmesi için ortaya koyulan uyum fonlarına benzer şekilde oluşturulmuştur. İkinci Program ise SAPARD (Tarım ve Kırsal Yapılanma için Yapısal Uyum Programı) olarak adlandırılan programdır. Bu program, büyük ve yetersiz altyapılara sahip olan aday ülkelerin, AB'ye katılımından sonra iç pazar gereklerine uyum sağlamalarını amaçlamaktadır.¹⁰⁹

AB, aday ülkelerden yalnızca katılım ortaklığı belgesindeki önerileri yerine getirmesini değil, aynı zamanda aday ülkelerin Topluluk müktesebatına uyumlarını gösteren bir dokümanı, kendi ulusal programlarını hazırlamalarını istemiştir. 1997'den bu yana tüm aday ülkeler katılım ortaklığı belgelerine uygun olarak kendi ulusal programlarını hazırlamışlar ve çeşitli aralıklarla da gözden geçirmişlerdir. Ulusal program, AB müktesebatını (tüzük, yönerge, karar) politika alanlarına göre sıralamakta, buların ulusal hukuka aktarım zamanlamasını belirlemektedir. Bu konudaki prosedür aday ülkenin iç hukuk yapısına göre farklılık göstermekle birlikte, genellikle program aday ülkelerin hükümetleri tarafından hazırlanmakta ve tartışılmak üzere parlamentolarına sunulmaktadır. Avrupa Komisyonu da ulusal programların içeriğini ve zamanlamasını inceleyerek, düzenli raporlar aracılığıyla veya doğrudan hükümetlerle bir araya gelerek görüşlerini bildirmektedir.

¹⁰⁹ (Erişim) http://www.consilium.europa.g.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm, 5 Kasım 2006

3.6. Avrupa Birliği'nde Geline Son Nokta

Katılım öncesi stratejinin değişik unsurları birbirleriyle çok fazla iç içedir ve birbirlerini etkilemektedir. Yeni katılım stratejisinin başlıca araçları; Avrupa Anlaşmaları, katılım ortaklığı belgesi, ulusal program, tarama ve ilerleme raporudur. AB ile MDAÜ arasında 1992-1996 yılları arasında imzalanarak yürürlüğe giren “*Avrupa Anlaşmaları*”, taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel, ve mali işbirliğini sağlamak, MDAÜ'lerin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ülkelerin aşamalı olarak AB'ye entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla düzenlenmiş olan ortaklık anlaşmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında AB-Türkiye arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın Avrupa Anlaşmaları ile eşdeğer olduğu belirtilmektedir.

Katılım ortaklığı belgesi, aday ülkenin tam üyeliğe hazırlanmak için yerine getirmesi gereken temel kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ve bu önceliklere destek olmak için AB'nin vereceği mali yardımları ve bu yardımların koşullarını gösteren, aday ülke ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları kapsamlı bir metindir.¹¹⁰ Katılım ortaklıkları zamanla değiştirilebilmekte olup, kamuoyuna açıktır. Bu bağlamda katılım ortaklığı, geniş anlamda katılım sürecinin değilse bile katılım öncesi stratejinin kilit aracıdır. Katılım ortaklığı AB tarafından hazırlanan tek taraflı bir dokümandır ve AB'nin aday ülkeden siyasi, ekonomik, hukuki ve idari anlamda hangi reformları yapmasını beklediğini açıklamaktadır. Ayrıca o ülkeye mali yardımın nasıl yapılacağını belirtmektedir.

Her katılım ortaklığı belgesinde AB'nin Kopenhag kriterlerini yerine getiremeyen ülkelere yaptığı yardımı geri çekebileceğini belirten hüküm yer almaktadır. Belge tüm Kopenhag kriterlerini içeren kısa ve orta vadeli öncelikleri sıralamaktadır. Kısa vadeli öncelikler genellikle çok açık ve kesin

¹¹⁰ (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/content/belge/abkatilim.html> , 9 Kasım 2006

terimler kullanılarak belirtilmekte ve aday ülkeden bunları en çok bir yıl içinde yerine getirmesi beklenmektedir.

Orta vadeli öncelikler ise daha uzun süreli amaçları içererek, daha genel hatları ile belirtilmekte ve üç yıl gibi bir süre zarfında yerine getirilmesi beklenmektedir. Ancak, orta vadeli öncelikler konusundaki çalışmaların da hemen başlatılması gerekmektedir. Çünkü orta vadeli öncelikler gerçekleştirilmesi daha uzun zaman alan çalışmalardır.¹¹¹

Katılım ortaklığı belgesi bir yanda 120.000 sayfalık müktesebata uyum gösterme savaşı veren ve bu anlamda hangi hukuki ve idari reformların öncelikle uygulanması konusunda tereddüde düşen aday ülkeye yardımcı olurken, bir yandan da aday ülkelerdeki reform sürecini ölçen bir sistem oluşturmaktadır. Komisyon'un öncelikleri yerine getirip getirmediği konusunda aday ülkeleri sürekli izlemesi yıllık olarak hazırlanan düzenli raporlarda kendini göstermektedir.

Ulusal program, AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından hazırlanan müktesebata uyumda atılacak adımları ve diğer katılım önceliklerinin uygulanmaya sokulma sırasını, bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile uyum takvimini gösteren kapsamlı bir faaliyet planıdır.¹¹²

Tarama (Müktesebatın Analitik İncelenmesi), uyum sürecinde ve tam üyelik müzakereleri esnasında Topluluk müktesebatını daha iyi anlayarak ortaya çıkabilecek problemleri belirlemek ve çözmek, bu şekilde süreci hızlandırmak amacıyla, AB komisyonu teknik servisleri ile aday ülke kamu yönetimi yetkilileri arasında mevzuatların 35 ana başlık altında incelenmesi için kurulan bir diyalog mekanizmasıdır.¹¹³

¹¹¹ (Erişim) http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html , 11 Kasım 2006.

¹¹² (Erişim) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1067> , 12 Kasım 2006.

¹¹³ <http://www.abmerkezi.org.tr/belgeler/10%20SORUDA%20TARAMA%20SURECI.doc> . 14 Kasım 2006.

Tam Üyelik Sürecinde belirli bir yol izlenmektedir. AB Komisyonu, yeni katılım stratejisi kapsamında, genişleme sürecine yeni bir ivme kazandırmak ve bu süreci mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ileri götürebilmek için, orta vadede (1-5 yıl arası) üyelik koşullarını yerine getirebilmek için yeterli ilerleme kaydeden, Kopenhag politik kriterlerini karşılayan tüm aday ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasını, AB Konseyine tavsiye etmektedir.

Komisyon, aday ülkelerin politik, ekonomik ve diğer kriterleri yerine getirmede ne ölçüde ilerlediğini düzenli ilerleme raporları ile belirlemekte ve önerilerini Konsey'e sunmaktadır. Komisyon, bu raporların hazırlanması esnasında tarama raporları (Screening Report), Avrupa Anlaşmaları, Katılım ortaklıkları ve müktesebatın benimsenmesi için ulusal programlar gibi bütün izleme araçlarını etkin bir şekilde kullanmakta ve bunlar arasında irtibat kurmaktadır.

Konsey, Komisyon'un düzenli ilerleme raporlarını inceleyerek aday ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin başlaması, sürdürülmesi ya da tam üyeliğe kabul edilmesi konularında nihai kararları almaktadır.

AB Konseyi, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi, Komisyonun "*Gündem 2000*" raporu doğrultusunda Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs'ın tam üyelik için aday ülkeler olduğunu ilan etmiştir. Aday ülkeler arasında yer almayan Türkiye'nin ise sadece tam üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir. Yine aynı Zirve'nin sonuç bildirgesinde,¹¹⁴ Kopenhag kriterlerini yerine getirme düzeylerine göre söz konusu ülkeler üç temel kategoriye ayrılmıştır.

Birinci kategoriyi oluşturan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs'ın özellikle Kopenhag siyasi kriterini önemli ölçüde yerine getirdikleri ve ekonomik kriterlere uyum yolunda hızlı adımlar

¹¹⁴ http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm . Lüksemburg Zirve kararları http://www.abofisi.metu.edu.tr/zirve_kararlari.htm . 14 Kasım 2006 .

attıkları belirtilerek, bu ülkelerle 1998 yılı içinde tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Ancak Kıbrıs, ilk grup içinde yer almakla birlikte durumu siyasi sorun ipoteği altında olduğundan birinci grup içinde bir alt grubu oluşturmuştur.

Tam üye adaylıkları kabul edilmekle birlikte, Kopenhag kriterlerine uyum açısından ilk gruba göre daha geri bir aşamada bulunan Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya ve 10 Eylül 1998 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunan Malta ise ikinci kategori oluşturmuştur. Lüksemburg Zirvesinde, bu ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin daha ileri bir tarihte başlatılmasına karar verilmiştir.

Avrupa Konseyi Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile resmi katılım müzakerelerinin başlatmasına Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde karar vermiştir.¹¹⁵ Bu altı ülke ile katılım müzakereleri 15 Şubat 2000'de resmen başlamıştır.

AB bütünleşme tarihinde en kapsamlı genişleme kararı Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde alınmıştır.¹¹⁶ Zirve'de, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004'ten itibaren AB'ye üye olmaları kararlaştırılırken, Bulgaristan ile Romanya'ya 2007 yılında üyeli-i hedefleyen bir yol haritası verilmiştir. Zirve'de, 1 Mayıs 2004'te üye olması öngörülen 10 ülkenin Katılım Antlaşmasına eklenecek “*Tek Avrupa*” ortak bildirisiyle, yeni ülkelerin kendilerinden sonra AB'ye üye olacak adayların üyeliklerini engellememeleri ve genişleme sürecini geri döndürmemelerinin taahhüt altına alınması öngörülmüştür.

Aralık 2003 Selanik Zirvesi'nde, Konsey, 13 Nisan 2003'te Katılım Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Malta, Slovenya, Macaristan,

¹¹⁵ http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm ,Helsinki Zirve kararları http://www.abofisi.metu.edu.tr/zirve_kararlari.htm , 17 Kasım 2006.

¹¹⁶ http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf ,Kopenhag Zirve kararları http://www.abofisi.metu.edu.tr/zirve_kararlari.htm , 17 Kasım 2006.

Litvanya, Slovakya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki referandum sonuçlarının onaylama sürecine yeni bir ivme kattığı belirtilerek, bu onaylama sürecinin, 10 yeni üye ülkenin 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe üye olmaları için istenen zamanda gerçekleşmesinin beklendiği belirtilmiştir. AB, 10 yeni üye ülkenin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye resmen katılması ile tarihinin en kapsamlı genişlemesini tamamlamıştır. Şu an itibariyle Avrupa Birliği'nin tam üyesi 27 ülke şunlardır; Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan. Hırvatistan, Makedonya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ile müzakereleri sürmekle birlikte, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan birliğe katılmak için başvuruda bulunmuşlardır.

Eski Yugoslavya coğrafyasındaki ülkeler 1990'lı yıllarda savaş serüvenleri ve iç çatışmalar ile meşgul olurken, Bulgaristan ve Romanya bu tür gelişmelerden uzak kalmış ve bir reform sürecine girerek Avrupa ve Atlantik kurumlar ile bütünleşme konusunda daha hızlı adımlar atabilme fırsatını yakalamıştı. Ne var ki, hem Bulgaristan hem de Romanya'da, 1996 yılına kadar, ekonomik hedef ve reformlardan çok siyasi hedefler ağır bastı. Bu yüzden bu iki Balkan ülkesi, AB ile bütünleşme yolunda Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi diğer eski Doğu Bloku ülkelerin gerisinde kaldı. 1997 yılından itibaren ise hem Bulgaristan hem de Romanya reformlara daha çok önem vermeye başladılar ve AB'ye tam üyeliği sosyal, ekonomik ve milli güvenliklerinin garantisi olarak gördüler.

Reformları tamamlamamış olmalarına rağmen Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren AB'ye üye oldular. Özellikle bu ülkeler adli reformlar ve organize suçlara karşı mücadele alanlarında yeterince başarı sağlayamadılar. Bu yüzden, Birliğe üye olsalar da belli bir süre AB'nin gözetimi altında tutularak, bir bakıma “aday ülke” muamelesi görmeleri olasıdır. Diğer taraftan, reformlar tamamlanmadan Bulgaristan ve

Romanya'nın Birliğin tam üyeliğine alınmasının, AB'ye girmeye çalışan diğer ülkelere olumsuz etkisi olacaktır. Çünkü, Avrupalıların bundan bir ders aldıkları ve artık reformlar tamamlanmadığı sürece, aday ülkelere üyelik tarihini vermeyecekleri söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

AB KURUMSAL YAPISI VE EGEMENLİĞİN KULLANILMASI

1. AB KURUMSAL YAPISI

1.1. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu Topluluk çıkarlarını temsil eden bir kurumdur. Komiser olarak adlandırılan ve 27 kişiden oluşan Komisyon üyeleri Topluluk üyesi hükümetler tarafından atanırlar, ama bunlar ne ulusal hükümetlere ne de Konseye karşı sorumludurlar.¹¹⁷ Topluluk adına hareket eden Komisyon üyeleri, sadece Avrupa Parlamentosu'na karşı sorumludur. Bu özelliğinden dolayı Komisyon üyeleri bir “*Avrupa Hükümeti*”nin bakanlarına benzetilmektedir.

Görevlerini iki başlık altında toplamak mümkündür: Komisyon, Kurucu Antlaşmaların koruyucusudur. Kurucu Antlaşmaların ve organların almış olduğu kararların usulünce uygulanıp uygulanmadığı, ilgili tarafların yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izlemekle görevlendirilmiştir. Ayrıca, yürütme organıdır. Roma Antlaşması'ndan kaynaklanan yürütme yetkililerinin yanı sıra ortak politikaların oluşturulması ve yürütülmesi görevini de üstlendiğinden, yetkilerinde bir artış olmuştur. AB'yi hukuken temsil eder. Birlik fonlarının yönetim görevi de Komisyona aittir.¹¹⁸

Komisyon, milli devletlerde hükümetlere denk gelen bir organdır. Yürütme organı olarak Konseyin aldığı kararları uygular. Topluluğu dış

¹¹⁷ Berksoy-Işık, **a.g.e.**, s. 24.

¹¹⁸ Sandıklı, **a.g.e.**, s. 163.

ilişkilerde temsil eder. Antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetler. Konseyde Topluluğun çıkarlarını korur ve Konseye uygulamalar konusunda bilgi verir. Çalışmalarından dolayı Avrupa Parlamentosu'na karşı sorumludur. Üye ülkelerin Topluluk mevzuatına uygun olmayan davranışlarının iptali için Adalet Divanı'na başvurabilir. Kararlar oy çoğunluğu ile alınır.¹¹⁹

1.2. Avrupa Parlamentosu

AB içinde Komisyon ve Konsey arasında paylaşılmış yasama ve yürütme yetkilerinin kullanılmasının demokratik biçimde denetlenmesi amacıyla bir ortak parlamento kurulmuştur. Avrupa Toplulukları Parlamentosu, 1958'de Roma Antlaşması'na bağlı Roma Sözleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta *“Avrupa Parlamenterler Meclisi”* olarak adlandırılan Parlamento, ilk toplantısını, 19 Mart 1958 tarihinde Strasburg'da gerçekleştirmiştir. 1962 yılında ise, resmen *“Avrupa Parlamentosu”* adını almıştır.⁴⁸⁷ Avrupa Parlamentosu önceleri üye ülkelerin ulusal parlamentolarından seçilen üyelerden oluşmakta iken, Haziran 1979'dan bu yana üye ülkelerde Avrupa Parlamentosu için ayrı seçimler düzenlenmektedir. Başlangıçta yasama yetkisi bulunmayan ve daha çok bir danışma organı niteliği taşıyan Parlamenta daha sonra, Topluluğun kendi mali kaynaklarının oluşması ile birlikte, bütçe denetimine ilişkin olarak giderek artan yetkiler tanınmıştır.

Avrupa Parlamentosu, üye ülke halklarının doğrudan genel oylarıyla seçilen temsilcilerinden oluşmaktadır. Avrupa Parlamentosu üyelerinin genel oyla veya doğrudan seçimle belirlenmeleri, Konseyin 20 Eylül 1976 tarihli kararına ek bir kararla düzenlenmiş olup, ilk doğrudan ve genel seçim 1979 yılında yapılmıştır. Nice Zirvesi'nde alınan karara göre Parlaentonun üye sayısı 732 olarak tespit edilmiştir.

¹¹⁹ Dinan, *Ever Closer Union? An Introduction To The European Community*, s. 217.

Beş yıllık bir süre için seçilen Parlamento üyeleri, mensup oldukları ülkelere göre değil, siyasi görüşlerine göre gruplaşmışlardır. Bir başka deyişle, Parlamento bünyesinde ulusal partiler yer almamakta, Avrupa düzeyinde örgütlenmiş politik gruplar bulunmaktadır.

Parlamentonun yetkilerini üç başlık altında toplamak mümkündür.¹²⁰

-Topluluk Mevzuatının Oluşturulmasında Yasama Sürecine Katılma Yetkisi,

-Bütçeye İlişkin Yetkiler,

-Komisyon ve Konseyi Denetleme Yetkisi.

Parlamento, aynı zamanda, Avrupa Komisyonu üyelerinin tayinlerini onaylama ve üçte iki oy çokluğuyla Komisyon'u görevden alma yetkisine sahip bir denetim organıdır. Parlamento, Komisyon'un programını oylar ve özellikle Komisyon ve Konsey'e sözlü ve yazılı sorular yönelterek Avrupa politikalarının gündelik işleyişini izler.

1.3. Adalet Divanı ve Bidayet Mahkemesi

Adalet Divanı 15 yargıç ve onlara yardımcı olan dokuz kanun sözcüsünden oluşur. Bunun yanı sıra 1989'da 15 yargıçtan oluşan bir Bidayet Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemelerin üyeleri Lüksemburg'da görev yapar ve Üye Devletlerin mutabakatıyla altı yıllık bir süre için atanırlar. Yargıçların bağımsızlıkları güvence altındadır.¹²¹

Divan'ın görevi Avrupa Antlaşmaları'nın hukuka uygun biçimde yorumlanması ve uygulanmasını sağlamaktır. Divan bir Üye Devlet'in Antlaşmalarda öngörülen bir yükümlülüğü yerine getiremediğine karar

¹²⁰ Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s. 117.

¹²¹ (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> , 27 Kasım 2006.

verebilir. Üye Devlet bu kararın gereğini yerine getirmezse Divan para cezası uygulanmasını kararlaştırabilir. Divan, kurumların aldığı önlemlerin iptali için açılan davalarda bu önlemlerin yasallığını inceleyebileceği gibi bazı önlemlerin alınmamış olmasının antlaşmalara aykırı olduğuna da karar verebilir. Divan ulusal mahkemelerin başvurusu üzerine Topluluk hukukunun çeşitli hususlarının yorumlanması ya da geçerliliği hakkında ön kararlar alır. Bir hukuki işlemin bu türden tartışmalı bir husus doğurması halinde ulusal mahkemelerden herhangi biri Avrupa Adalet Divanı'ndan ön karar isteyebilir. Ancak bunun için ilgili Üye Devlet'te daha yüksek bir temyiz mercii bulunmaması gerekir. Bu durumda Divan'ın kararı bağlayıcıdır.

Bidayet Mahkemesi kişiler ve işletmeler tarafından açılan davalara bakar. Hukuk meseleleriyle ilgili başvurular sadece Avrupa Adalet Divanı tarafından karara bağlanır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EGEMENLİK

Uluslarüstü bir kurumsal yapılanma olan AB, Avrupa ülkesi üye devletlerin belirli alanlardaki yetkileri ortaklaşa kullanmayı kararlaştırmış olmalarından doğmuştur. Uluslarüstü hukukun bölgesel ölçekte ortaya çıkışının tipik bir örneği olan AB hukuk düzeni¹²² esas olarak belirli bir sistem dahilinde gerçekleşen bu yetki paylaşımı ile ilgili kuralları içermektedir.¹²³ Yetki paylaşımı uluslarüstü kurumsal yapının işlevselliğinin ve bütünselliğinin tesis edilebilmesi için yasama, yürütme ve yargıya ilişkin belirli konularda, egemenlikten doğan ulusal yetkilerin uluslarüstü organlara devrini zorunlu kılar.

Alman doktrininde ittifakla kabul edildiği üzere, AB' nin oluşum sürecine paralel olarak, ismine AB hukuku adını verilen tamamen kendine

¹²² Mustafa Erdoğan, “Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye”, Liberal Düşünce, sayı 25 - 26 (Kış - Bahar 2002), ss. 57-58.

¹²³ Berksoy-Işık, a.g.e., s. 22-23

özgü (sui generis) yeni bir hukuk sistemi de ortaya çıkmıştır.¹²⁴ Her ne kadar AB hukuk düzeni uluslararası ve ulusal hukuk düzenlerine ait kurallardan doğmuş olsa da, bütünüyle onlardan farklı ve kendine özgü kurumlara sahip olan bağımsız bir hukuk sistemidir.

Başka bir ifadeyle AB' nin gerek asli (AB kurucu anlaşmaları gibi doğrudan üye devletler tarafından yapılan)¹²⁵ gerekse de tali (kararnameler, tüzükler, yönergeler ve tavsiyeler gibi kurucu anlaşmalara dayanılarak AB organları tarafından yapılan)¹²⁶ hukuk kaynakları, iç hukukta da uygulanabilme kabiliyeti olmalarına karşın, iç hukuk ve uluslararası hukuka dahil olmayan, onlardan tamamen ayrı bir hukuk yapılanmasını ortaya çıkarmışlardır.¹²⁷

Avrupa Adalet Divanı da kökleşmiş içtihatlarıyla AB hukuk düzeninin, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinden tamamen ayrı, bağımsız bir hukuk düzeni olduğuna karar vermiştir.¹²⁸ Mahkemenin Costa / Enel davasında verdiği karara göre, AB' nin kurucu sözleşmeleri temelde uluslararası bir sözleşme, AB hukuku da yine özde uluslararası hukuktan doğmuş olsa da, Birlik hukuku bütünüyle kendine özgü, varlığının meşruiyeti için uluslararası hukuka gereksinim duymayan bağımsız bir hukuk düzenidir ve Birlik hukukuna ait kurallar, Anayasa hükümleri de dâhil olmak üzere bütün iç hukuk kurallarının, nitelikleri ve sıraları ne olursa olsun, üstünde yer alırlar.

Birlik hukuk düzeninin tamamlayıcı, üst bir ortak çalışma sistemi oluşturabilmesi için, üye devletlerin ulusal hukuk düzenleri karşısında zorlayıcı ve özerk bir konumda olması gerekir. Bu nedenle üye devlet

¹²⁴ <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> , 27 Kasım 2006.

¹²⁵ Klaus-Dieter Borchardt, **Die rechtlichen Grundlagen der Europäischen Union**, (Heidelberg: 1996), s. 32.

¹²⁶ **A.g.e.**, s. 34.

¹²⁷ Ignaz Seidel – Hohenveldern, **Völkerrecht, 9., neubearb. Aufl.**, (Köln, Berlin, Bonn, München: Heymanns, 1997), s. 127.

¹²⁸ Hans Krück, **Völkerrechtliche Verträge im Recht der Europäischen Gemeinschaften**, (Berlin – Heidelberg – New York, Springer – Verlag, 1977), s. 166.

hukuklarının Birlik hukuk sisteminin düzenleme alanına giren konularda yerlerini ortak hukuk sistemine terk etmeleri gerekir.¹²⁹ Diğer bir ifadeyle kurucu anlaşmaların düzenleme yapma hususunda topluluk organlarına sınırlı sayım yöntemiyle yetki verdiği konularda, ulusal devletler yetkilerini yitireceklerdir.

Bu konularda uluslararası bir konuma sahip bulunan AB kurumlarınca verilen kararlara üye devletlerin uymaları gerekmektedir.

İktisadi işbirliğinden siyasi bütünleşmeyi gerçekleştiren Birlik hukuku, entegrasyonu sağlayan en etkili zorlayıcı enstrüman olması dolayısıyla hiyerarşik olarak üye devlet hukuklarının kayıtsız şartsız üstünde yer alır ve öncelikle uygulanır. Böylece tam üye devletlerdeki bireyler bir yandan ulusal, öte yandan uluslararası olmak üzere çok hukuklu bir sisteme tâbi olmak suretiyle aynı zamanda farklı sadakat değerlerine sahip olmaktadır.¹³⁰

Yetki devrinin hangi konularda yapıldığı kurucu anlaşmalarda yer almaktadır ve bu alanlarda yer alan ilkelere ve sınırlara saygılı olmak kaydıyla ulusal organların düzenleme yapma serbestisi bulunmaktadır (egemenliğe ilişkin yetki devrinin sınırlılığı ilkesi). Başka bir ifadeyle ulusal organların hareket serbestisi ve hukuk vazetme yetkisi sadece bu alanlarda kısıtlanmaktadır.¹³¹ Ancak ifade etmek gerekir ki tam bir siyasi entegrasyonu hedefleyen AB' nin ulusal devletlerden aldığı yetkilerin sınırı da buna paralel olarak her geçen gün biraz daha genişlemektedir.¹³²

AB ile ulusal devletler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Avrupa Komisyonu, Avrupa Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı gibi bir takım organlar çeşitli konularda

¹²⁹ A.g.e., s. 67 – 68.

¹³⁰ Aslan Gündüz, “Globalleşmenin Hukuki Boyutları”, Liberal Düşünce, sayı 25 - 26 (Kış - Bahar 2002), ss. 48.

¹³¹ Gündüz, a.g.e., s. 48.

¹³² Christoph Degenhart, *Staatsrecht I*, 11., neubearbeitete Auflage, (Heidelberg: Müller Verl., 1995), s. 3.

faaliyette bulunmaktadır. Bu uluslarüstü organların verdiği kararlar ise genellikle üye devletleri hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımakta ve üye devletlerin ulusal organlarınca verilen kararlar karşısında uygulama yönünden öncelik hakkına sahip olmaktadır. Böylece ortak parlamento, ortak yasama, yürütme ve yargı organları eliyle temelde bir ulus devlete ait olması gereken organlar ve bunlara ait devlet işlevleri ulusüstü bir yapının parçaları haline gelmekte ve bu yapı içinde birer alt birim haline dönüşen ulus devletler geniş bir egemenlik sahasını uluslarüstü üst oluşuma aktarmaktadırlar.

2.1. Üye Ülkelerde Egemenliğe İlişkin Yapılan Düzenlemeler

1960'lı yıllardan itibaren Topluluk hukukunun temel direklerinden birisi olan Topluluk hukukunun üstünlüğü ilkesi Avrupa Birliği Anayasası'nın 6. maddesinde normatif bir içerik kazanmıştır. Buna göre; "Anayasa ve kendilerine verilen yetkilerin uygulanması sırasında Birlik Kurumları tarafından kabul edilen hukuk, Üye Devletlerin yasaları karşısında önceliğe sahiptir." Bu hükmün genelde uluslararası antlaşmalara, özelde Birlik Müktesebatına üstünlük tanımayan Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası ile çeliştiği bilinen bir gerçektir. Buna göre; "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." (Son cümle 7 Mayıs 2004 tarihinde Anayasa'ya girmiştir)

Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak ve Topluluk Hukukunun üstünlüğünü sağlamak amacıyla, Anayasa'yı kapsamlı olarak değiştiren 4709 sayılı Kanun'un 2001 yılında yasalaşması süreci içerisinde 228 milletvekili tarafından verilen ve Anayasa Komisyonu tarafından aynen kabul edilen kanun teklifinin 32. maddesinde Anayasa'nın 90. maddesinin sonuna *"Kanunlar ile milletlerarası andlaşmaların çatışması halinde milletlerarası*

andlaşmalar esas alınır” tümcesinin eklenmesi öngörülmüştü.”¹³³

Değişiklik gerekçesi olarak aynen şu ifadeler dikkat çekicidir: *“Kanunlar ile Milletler arası andlaşmaların çatışması halinde Milletlerarası andlaşmaların esas alınması öngörülmektedir. Bu hüküm Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde hukuksal alt yapının sağlanması için gerekli görülmüştür.”*¹³⁴

3 Ekim 2001 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda, Anayasa’nın 90. maddesine yapılacak ilave ile ilgili olarak üç değişiklik önergesi verilmiş olsa da, bunlardan hiçbirisi uluslararası antlaşmaların kapsam itibarıyla sınırlandırılmasını içermemekteydi.¹³⁵ Uluslar arası antlaşmaların tamamına üstünlük tanınmasının verdiği rahatsızlık ve oluşan olumsuz kamuoyu, bu değişikliği Meclis gündemine taşıyan bazı milletvekillerinin vazgeçmesine neden oldu. Sonuç olarak, uluslararası antlaşmaların kanunlarla çatışması halinde “bütün” uluslararası antlaşmaların kanunlardan üstün tutulacağına ilişkin değişiklik için yeterli oyu alamayarak, en büyük Anayasa değişikliği paketinin dışarısına çıkarılmış oldu.¹³⁶

Anayasa'nın on maddesinde değişiklikler yapan 7 Mayıs 2004 tarih ve

¹³³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi, (Dönem: 21, Yasama Yılı: 3, T.B.M.M. (S. Sayısı : 737).

¹³⁴ Genel Kurul görüşmeleri sırasında Yasin Hatipoğlu’nun ifadelerinde bu gerekçeye vurgu yapılmaktadır: “Değerli milletvekilleri, bakınız, şu 90 ıncı madde, uluslararası anlaşmalar... Avrupa Birliğine gireceğiz diyoruz; peki, biz, Avrupa’yı nasıl ikna edeceğiz; yani, gönüllü katıldığımızı nasıl söyleyeceğiz?! Yani, şunu mu diyeceğiz: Biz, sizinle anlaşma yaparız, bir antlaşma yaparız sizinle; ama, benim iç hukukumla çatırırsa, benim hukukum geçerlidir, seni kâle almam...” **Genel Kurul Tutanağı**, 21. Dönem 4. Yasama Yılı, 3. Birleşim 03 Ekim 2001 Çarşamba, s. 21.

¹³⁵ Teklif edilen değişiklik önergeleri şunlardır: 1- Anayasanın 90 ıncı maddesine eklenmesi öngörülen cümleye “halinde” ibaresinden sonra gelmek üzere “Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından usulüne göre kabul edilip yürürlüğe konulan” ibaresinin eklenmesi, 2- “Kanunlar ile TBMM’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulduğu milletlerarası andlaşmaların çatışması halinde milletlerarası andlaşmalara öncelik tanınır”, 3. “Normlar hiyerarşisinde; Anayasadan sonra milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların TBMM’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulduğu kanunlar gelir”. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Genel Kurul Tutanağı**, 21. Dönem 4. Yasama Yılı, 3. Birleşim 03/Ekim/2001 Çarşamba, 18.

¹³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifinin Tasarıda 32., yeni 30. maddesinin yapılan gizli oylama sonucunda, 455 üyeden 244’ü kabul, 201’i ret, 4’ü çekimser oy kullanmış, 5 oy geçersiz sayılmış ve 1 oy da boş çıkmıştır. Böylece, Anayasa’da yapılması öngörülen 36 değişiklikten biri olması engellenmiştir.

5170 sayılı Kanunun hazırlık aşamasında Mayıs 2004 öncesi bütün uluslararası antlaşmaların üstünlüğünün sağlanması düşünülmekle birlikte, daha sonra gelen yoğun eleştiriler nedeniyle,¹³⁷ sadece temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların üstünlüğü ilkesi benimsendi. Bu bağlamda, yapılmak istenen değişiklikle, ortaya çıkan son metin arasında önemli bir farklılık gözlenmektedir.

Son zamanlarda yapılan anayasa değişikliklerinin temel ereği AB üyeliğine doğru giden süreçte ulusal mevzuatın AB Müktesebatına ve Kopenhag kriterlerine uygun düzenlenmesi olduğuna göre, uluslararası antlaşmalardan sadece temel hak ve özgürlüklere ilişkin olanlara üstünlük tanınmasının çok fazla bir anlam taşımadığını ifade etmek gerekir. Bunun en büyük nedeni, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan "insan haklarına saygılı" hukuk devleti kavramı ile Anayasa'nın 15. maddesi gereğince savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde temel hakların kullanılması ve durdurulmasına ilişkin olarak uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlâl edilemeyecek olması, olağan dönemlerde uluslararası insan hakları antlaşmalarının dolaylı yoldan üstün tutulmasına olanak tanınmasıydı.¹³⁸

"İnsan hakları alanında 90. maddenin yorum ve uygulamasının, Anayasa'nın öteki maddeleri ışığında daha türdeş ve uluslararası sözleşmeler lehine ortaya çıkması beklenirdi. Fakat Anayasa'nın 20 yılı aşkın uygulama döneminde bu gerçekleşmedi."¹³⁹ Getirilen değişiklik sadece insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşme hükümlerine üstünlük tanımada çekingen davranan yargı mensuplarının doğrudan bu uluslar arası sözleşme hükümlerini uygulamasına olanak tanıyacak niteliktedir.

¹³⁷ Uluç Güven GÜRKAN, "AB'ye uyum ve CHP...", <http://www.stargazete.com/index.asp?-haberID=47768>, 01.05.2004.

¹³⁸ Mehmet TURHAN, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklere Etkisi ve Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, 20, 229-30.

¹³⁹ İbrahim KABOĞLU, "Hukuka Yeni Düzenleme", (Erişim) http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/07/-26/haber_123268.php, (26/07/2004).

* Ortaklık Konseyi kararları nitelikleri itibarıyla Türk kanunlarında değişiklik yapılmasını gerektiren uluslar arası antlaşma niteliğinde bir belge olarak kabul edilebilir.

İnsan hakları dışında kalan konuları düzenleyen uluslararası antlaşmaların yasa gücünde kabul edilmesi, Avrupa Birliği Anayasası'nın II. Kısmını oluşturan "Birlik'in Temel Haklar Şartı"nı oluşturan ve 61-114. maddeler arasında yer alan hak ve özgürlüklerin yasalardan üstün kabul edilmesi sonucunu doğurmakla birlikte, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hâlâ yasalarla eşit seviyede kabul edilmektedir.* Oysa 2004 yılının Mayıs ayında Avrupa Birliği üyesi olan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Malta, ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile halen adaylık statüsü içerisinde olan Hırvatistan ve Bulgaristan ile görüşmelerin devam ettiği Sırbistan-Karadağ'la Ortaklık/Avrupa Anlaşmalarının (bir uluslararası antlaşma olarak) üstünlüğü tam üyelikten önce sağlanmıştır.

Avrupa'da uluslararası antlaşmaların üstünlüğünü Avrupa Birliği'nin bağlayıcı kuralları ve insan hakları antlaşmaları ile sınırlayan iki ülke olduğu görülmektedir.¹⁴⁰ İlk olarak, halihazırda aday ülke statüsünde bulunan 2003 yılının sonunda anayasasını yenileyen Romanya'da, Avrupa Birliği hukukunun üstünlüğüne ilave olarak (madde 148/2), insan hakları antlaşmalarına da üstünlük tanınarak (madde 20/2), 1982 Anayasası'nın 90. maddesine benzer bir düzenleme yapılmıştır.

1 Temmuz 2001 tarihinde 90 sayılı Yasa ile değiştirilen Slovak Anayasası'nın 7/2. maddesi AB Müktesebatının üstünlüğünü, 7/5. maddesi ise insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin anlaşmalar, uygulanması için yasa yapılmasına gerek olmayan anlaşmalar ve gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerini doğrudan belirleyen ve bir yasayla onaylanmış ve yayınlanmış uluslararası anlaşmaların üstünlüğünü kabul etmektedir.

¹⁴⁰ Rus Anayasası'nın 17/1. maddesi insan haklarına ilişkin antlaşmalara atıf yapan özel bir hüküm içermesine rağmen, bütün uluslararası antlaşmaların üstünlüğü kabul edildiğinden bu kategori içerisine sokulmamıştır. Sırbistan-Karadağ Anayasası'nın 10. maddesinde insan ve azınlık hakları ve sivil özgürlükler konusunda imzalanan antlaşmaların doğrudan uygulanacağına ilişkin bir hüküm vardır. Ne var ki bu üstünlük ve doğrudan etki şeklinde anlaşılmamalıdır.

Avrupa Birliği'ne üye olan eski 15 devletin hukuk sistemleri incelendiğinde bunların da özel olarak uluslararası antlaşmaları veya genel olarak uluslar arası hukuku yasalardan üstün tuttukları görülmektedir.

Anayasa'nın 90/5. maddesinin değişiklik gerekçesinde ifade edilen "dünyada gelişen yeni demokratik açılımlara uyum sağlanması ve bu açılıma uygun bir şekilde temel hak ve hürriyetlerin, evrensel düzeyde kabul edilmiş standart ve normlar ile Avrupa Birliği kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla" temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmaların üstünlüğünün kabul edilmiş olması takdire şayan bir gelişme olmakla birlikte, bu hükmün Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde hukuksal alt yapının sağlanması için yapılması gerekli olan bir değişiklik olmadığı açıktır. Bununla birlikte, uluslararası antlaşmalara kayıtsız ve şartsız üstünlük tanınmasının getireceği riskler göz önüne alındığında bugün için geline noktanın sadece geleceğe yönelik bir olumlu bir adım olduğunu kabul etmek gerekir.

Anayasa'nın 90. maddesinin nasıl ve ne zaman değiştirileceği konusuna gelince, ilk olarak ifade etmek gerekir ki, uluslararası antlaşmaların üstünlüğünün benimsenmesi sadece Avrupa Birliği'ne üye ülkelere has bir uygulama değildir. Avrupa Birliği'ne girmek için gün bekleyen Hırvatistan'da uluslararası antlaşmaların üstünlüğü 27 Kasım 1990 tarihli Anayasanın 140. maddesi ile bağımsızlık sonrası tanınmıştı. (2001 değişikliklerinden sonra 134. madde olarak yeniden numaralandırıldı). Avrupa Birliği'ne yakın dönemde üye olması söz konusu olmayan Avrupalı devletler (örn. Arnavutluk) ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlerin (Rusya, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Ukrayna, Tacikistan) anayasalarına bakıldığında, bütün uluslararası antlaşmaların üstün tutulduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, Çek Anayasası'nın 10. maddesinin 2001 yılı değişikliğinden önceki eski şekli, 1982 Anayasası'nın 90. maddesine 2004

yılı değişikliği ile eklenen cümleye oldukça benzediğinden Çek tecrübesi üzerinde durmak gerekir. Çek Anayasası'nın 10. maddesinin mülga şekline göre, usulüne göre yürürlüğe girmiş ve yayınlanmış temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar doğrudan etkili olup yasaların üzerinde yer almaktaydı.¹⁴¹ Avrupa Birliği üyesi olmadan üç yıl önce gerçekleştirilen anayasa değişikliği sonrası (2001 Değişikliği) yeni Çek Anayasası'nın 10. maddesi şu şekle dönüşmüştür: *“Parlamentonun uygun bulunduğu ve Çek Cumhuriyetinin bağlı olduğu yayımlanmış uluslararası antlaşmalar hukuk düzeninin bir parçasını oluştururlar; bir antlaşma bir yasanın içerdiğinden başka bir şey içerirse antlaşma uygulanır”*.¹⁴² Benzeri bir değişikliğin, önümüzdeki aylarda/yıllarda yapılacak Anayasa değişikliklerinde gündeme gelmesi, sadece Avrupa Birliği üyeliği açısından değil, ahde vefa ilkesini ilke edinmiş hukuk devletini ilke edinen Türkiye için bir gerekliliktir.

90. maddede yapılacak değişikliğin nasıl olması gerektiği konusunda, yukarıda sayılan ülkelerin ilgili Anayasa maddeleri¹⁴³ örnek alınabilecek güzel hükümler içermektedirler. Bunun yanında Romen ve Slovak örnekleri göstermektedir ki, Anayasa'nın 90. maddesinde bir değişiklik yapmadan, Avrupa Birliği ile ilgili özel bir maddeye Avrupa Birliği hukukunun üstünlüğünün yerleştirilmesi mümkündür. Örneğin, Romen Anayasasının 148/2. maddesi, insan hakları antlaşmalarının üstünlüğünden (m. 20/2) ayrı olarak, AB hukukunun üstünlüğünü açıkça ve özel bir düzenleme ile kabul etmiştir. Aynı düzenleme yukarıda işaret edildiği gibi Slovak Anayasasının 7.

¹⁴¹ Çek Anayasası, madde 10 (mülga): *“International treaties concerning human rights and fundamental freedoms which have been duly ratified and promulgated and by which the Czech Republic is bound are directly applicable and take precedence over statutes”*. Bu metin 395/2001 sayılı ve tarihli Anayasa Kanunu ile değiştirilmiştir.

¹⁴² Çek Anayasası, madde 10 (395 sayılı Yasa ile değiştirilen metin şu şekildedir: *“Promulgated treaties, to the ratification of which Parliament has given its consent and by which the Czech Republic is bound, form a part of the legal order; if a treaty provides something other than that which a statute provides, the treaty shall apply.”*

¹⁴³ Almanya (m.25), Fransa (m.55), Yunanistan (m.28/1), İtalya (m.10/1), İrlanda (m.9/3), Portekiz (m.8/1), Hollanda (m.91/3), Arnavutluk (m.122/2), Sırbistan-Karadağ (m.16), Rusya (m.15/4), Ermenistan (m.6/3), Azerbaycan (m.151), Gürcistan (m.6/2), Kazakistan (m.4/3), Moldavya (m.4/2), Ukrayna (m.15), Tacikistan (m.10) Anayasaları güzel örnekler sunmaktadır.

maddesinde her iki antlaşma türü için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Prof. Kellerman, Türkiye'nin diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanmakla birlikte, geçmiş örneklerle bağlı kalmadan - Romanya gibi diğer ülkelere örnek olacak şekilde - Birlik Hukukunun doğrudan etkisi ve üstünlüğünün Anayasa'da özel bir hükümle tanınması gerektiğini tavsiye etmektedir. Bu tür bir özel hüküm Avrupa Birliği'ne tam üye olarak girişin hemen öncesi yapılabilir.

2.2. Avrupa Birliği'nde Egemenliğe Yönelik Temel Unsurlar

Avrupa Birliği'ne girme sürecinde kuşkusuz en çok sorun oluşturan konu "ulusal egemenliğin" nasıl sınırlandırılacağına ilişkindir.¹⁴⁴ AB'nin temellerini atan öncü devletlerde olduğu kadar, 1991 yılından beri bağımsızlıklarını kazanan aday ülkelerde de devlet erklerinin veya egemenliğin transferine karşı siyasal ve psikolojik bir direniş yaşanmış; ancak zor da olsa bu engeller büyük ölçüde aşılmıştır.

Ulusüstü anayasal sisteme entegre olacak ülkelerin başta yasama organları olmak üzere yürütme ve yargı organlarının yetkilerinde bir azalma görülmektedir.¹⁴⁵ Bu nedenle AB'ne aday devletlerin anayasal düzeyde AB hukukunun mutlak üstünlüğünü sağlayacak değişikliklere gitmeleri kaçınılmazdır.

Somutlaştırmak gerekirse, "Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir" diyen Anayasa'nın 6. maddesi, egemenliğin anayasal sınırlar ve ilkeler içerisinde yetkili organlar eliyle kullanılacağını söylemektedir. Egemenliğin

¹⁴⁴ Füsün ARSAVA, "Geleceğin Avrupa Birliği Üyesi Olarak Türkiye, Egemenlik Haklarının Devri Sorunu", *Türkiye'de Anayasa Reformu Prensipler ve Sonuçlar*, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001, 71-83

¹⁴⁵ A. Işıl KARAKAŞ, "Avrupa Birliği'nde Egemenlik Yetkilerinin Devredilmesi Sorunsalı", *Avrupa Birliği Hukuku, Avrupa Birliği Hukuku Semineri*, İsveç Başkonsolosluğu-İstanbul, 10-12 Ekim 2002, 43-50.

kullanılmasının, “hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılma”yacağı ve hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasa’dan almayan bir Devlet yetkisini kullanamayacağı hükmünü getiren Anayasa’nın 6/3. maddesi, AB üyeliğine bir engel oluşturmaktadır.

Egemenliği kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde kullanacak organların yetkilerine yer veren Anayasa’nın 7.,¹⁴⁶ 8.¹⁴⁷ ve 9.¹⁴⁸ maddeleri de Avrupa Birliği’ne tam üye olma aşamasında sorun oluşturacak ifadeler içermektedir. Bu maddelere yönelik olarak yapılacak bir değişikliğin ulusal egemenlik haklarımızın Brüksel’e devredilmesi sonucunu doğuracağından söz edilmekle birlikte, aşağıda değinilen hususlarında gözden uzak tutulmaması gerekmektedir.

İlk olarak, AB Anayasası’nın 13. maddesine göre Avrupa Birliği’nin münhasıran yetkili olduğu konular şunlardır: Gümrük Birliği, iç pazarın işleyişi için gerekli olan rekabet kurallarının oluşturulması, ortak ticaret politikası, Euro para birimini benimseyen Üye Devletler için para politikası ve son olarak ortak balıkçılık politikası kapsamında denizlerdeki biyolojik kaynakların korunması.

Türkiye yukarıda sayılan beş münhasır yetkinin ilk üçünü 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Avrupa Birliği’ne 10 yıl önce devretmiştir. İlginç olan durum böyle bir devrin yapılmasına yönelik olarak bir Anayasa değişikliği yapılmasına ihtiyaç duyulması bir yana, Meclisin uygun bulma kanununu çıkarması bile aranmamış; bu karar Resmi Gazete’de bile yayınlanmamıştır. Gümrük Birliği Kararı ile devredilen yetkilerin dışında kalan, ortak para politikası ve biyolojik kaynakların korunması nispeten daha az rahatsızlık verici konulardır.

¹⁴⁶ “Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.”

¹⁴⁷ “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

¹⁴⁸ “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.”

İkinci olarak, AB Anayasası'nın hazırlanmasından önce, ATAD, Topluluk organlarına devredilen yetkilerin hiçbir şekilde geri alınamayacağı yönünde bir içtihat oluşturmuştu. Oysa, AB Anayasası'nın 60. maddesi Avrupa Birliği'nden gönüllü olarak çekilmeyi düzenlemektedir. Buna göre, "Herhangi bir Üye Ülke, kendi anayasal gereklerine uygun olarak Avrupa Birliği'nden çekilme kararı alabilir." Diğer bir deyişle, Avrupa Birliği Anayasası teknik anlamda bir antlaşma olduğuna ve üye ülkelere bu Antlaşmayı sona erdirmeye hakkı tanındığına göre, Avrupa Birliği organlarına devredilen egemenlik hakkı kayıtsız, şartsız, geri alınamaz ve süresiz değildir.

Bu konuda geçmişte duyulan kaygıların, AB Anayasası'nın bütün üye ülkelerce onaylanmasının ardından kalkacağı tahmin edilmektedir. AB üyeliği ulusal çıkarlarımız açısından kabul edilemez bir noktaya gelindiğinde, AB'den ayrılma hakkı verildiği gibi, ayrılan ülkelerin tekrar AB üyesi olmasının da önü kapatılmış değildir.

Üçüncü olarak, bazı Üye Ülkelerin anayasalarında da açıklandığı üzere egemenliğin devrinden daha ziyade ortak kullanımından söz edilmesi daha doğrudur. Avrupa Birliği'ne egemenliğin "devredilmesi"nin¹⁴⁹ altında yatan egemenliğin bir kişi, grup veya sınıfa bırakılması değildir. Anayasa'nın 6. maddesinde getirilen yasak egemenliğin içe yönelen şekline ilişkin olup, getirilen yasak dış egemenliğe (bağımsızlığa) ilişkin değildir. Anayasa'nın 6. maddesi, egemenliğin bir uluslararası kuruluşla birlikte "paylaşılmasına" veya "ortak kullanılmasına" mutlak anlamda aykırı bir anlama gelecek şekilde yorumlanamaz. "Birlik'in Yetkileri" başlığını taşıyan Anayasanın III. Başlığı altında yer alan Anayasa'nın 11/2. maddesi; "*Birlik, ... Anayasa'da kendisine verilen yetkilerin sınırları dahilinde hareket eder. Birlik'e Anayasa ile*

¹⁴⁹Burada kullanılan "devir" kelimesinin üzerinde durmak gerekmektedir. Bu terim, teknik anlamda bir "delegasyon" değil, "transfer" veya "assign" olarak İngilizce'ye çevrilmelidir. Çünkü, "delegasyon" teriminin anayasa hukukundaki anlamı yetkinin alt mevkiye olan bir kurum veya organizasyona devredilmesi ile sınırlıdır. Slovak Anayasası'nın 7/2. maddesinde "delegation" kavramı kullanılmaktadır.

verilmemiş yetkiler Üye Devletlere aittir” diyerek egemenliğin sınırsız ve belirsiz devredilmediğini ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği kurumlarının üye devletlerin egemen uluslarının ortak çıkarları adına hareket ettiği düşünüldüğünde, egemenlik halka ait olmaya devam etmektedir. Özetle, Anayasa’nın 6. maddesine ilave edilecek bir fıkra ile uluslar arası örgütlere sınırlı egemenlik devrinin anayasal bir temele oturtulması, bu konuda duyulan endişeleri giderecektir.

Dördüncü olarak, Avrupa Birliği hukukunun üstünlüğü gereği, gerektiğinde Birlik Müktesebatı ile çatışan ulusal anayasalar uygulanmamaktadır. Örneğin, Avusturya Anayasası’nın 133/4. maddesine göre, bir özel yargı mercii (tribunal) yasayla kurulmuş, içerisinde en az bir hakim bulunuyorsa, üyeleri görevlerini yaparken dışarıdan talimat almıyorlarsa, bu mercinin verdiği kararlar idari denetim ve değişime konu olmadığı gibi, aleyhlerine İdare Mahkemesinde dava açılamaz.

Avusturya Anayasa mahkemesi *Open-Network-Provision Directive* adlı Yönergenin ulusal bağımsız idari otoritelerin kararlarından etkilenen kişilere bağımsız bir organ önünde temyiz hakkı veren 5a/3. maddesi ile çelişen Anayasa’nın 133/4. maddesini ihmal edilmesine karar vermiştir. Bunun üzerine kararları temyizen incelemek durumunda kalan İdare Mahkemesi Avusturya Anayasa Mahkemesi’nin verdiği bu kararı beğenmeyerek ATAD’a ön karar yoluyla başvurarak Yönergenin yorumlanmasını istemiş, ATAD, verdiği cevapta Yönerge ile çelişen Anayasa’nın 133/4. maddesinin uygulanamayacağına karar vermiştir. Bununla birlikte, AB hukukunun üstünlüğü sınırsız ve mutlak bir üstünlük değildir.

İtalyan Anayasa Mahkemesi’nin 1973 yılında verdiği Frontini kararı, Alman Anayasa Mahkemesi’nin 1986 yılında verdiği Solange II kararı da göstermektedir ki, egemenliğin devredilmesi durumunda yetkileri devralan

kurumların devredilen yetkileri kullanırken, temel değerlere ve Anayasa'nın temel ilkelerine saygı göstermeleri gerekmektedir.

Alman Anayasa Mahkemesi temel haklarının korunması rejiminin, Alman Anayasası standartlarına eşdeğerde devam edip etmediğini kontrol etme yetkisini kendisinde görmüştür.¹⁵⁰ Alman Anayasa Mahkemesi 1993 yılında verdiği Maastricht kararında Avrupa Birliği kurumlarının kendilerine devredilmiş olan yetkilerin sınırları dahilinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol edebilme hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir.*

Fransa'da Anayasa Konseyi bu tür bir kontrol yetkisine fiilen sahip olmamakla birlikte, Fransız ilk derece mahkemeleri bu kontrolü yapmaktadırlar. Belçika Hakem (Anayasa) Mahkemesi de kendisini uluslararası antlaşmaların anayasallığını incelemeye yetkili görmektedir.

Yetki Devri

Yukarıda değinilen noktalar ışığında, egemenliğin devredilmesinin (transferinin) – özellikle egemenlik kavramının geçirdiği değişim dikkate alındığında¹⁵¹-sorun oluşturmayaacağına inanılırken, bu devrin somut olarak nasıl, ne zaman ve kim tarafından yapılacağına üzerinde durulması gerekmektedir.

Devrin *nasıl* yapılacağı ile ilgili olarak, Birlik üyeleri arasında bu konuda yeknesak bir uygulamanın oluşmadığı gözlemlenmektedir. Egemenlik yetkisinin AB organlarına devredilmesi ile ilgili olarak bazı üye ülkelerin

¹⁵⁰ Alfred Kellerman, “Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Sürecinin Anayasal Boyutları”, **Avrupa Birliği’ne Katılımın Yeni Üye Devletlerin ve Aday Devletlerin Ulusal Hukuk Düzenlerine Etkisi Semineri**, 11-12 Aralık 2004, Adalet Bakanlığı, Türk Parlamenterler Birliği ve Asser Enstitüsü Seminer Kitapçığı, 1-57, 49-51.

¹⁵¹ Murat BELGE, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, 37-45

anayasal metinleri “politik ve psikolojik açıdan oldukça yetersizdir. Bazı ulusal anayasaların Avrupa’nın entegrasyon sürecine bakışı ise hem oldukça yetersiz hem de şeffaf değildir (“Avrupa Geriliği”).

Örneğin, Hollanda Anayasasında AT ve AB’ne hiçbir atıf bulunmamaktadır” Kurucu ülkelerin yeni üye olacak ülkeler için ideal bir model sunamadıklarını kabul etmek gerekir. Her ne kadar İtalya, Almanya, Hollanda, Lüksembourg ve Belçika’nın Anayasalarında egemenlik yetkisinin devrine ilişkin bir düzenleme mevcut olsa da¹⁵² bu anayasalar açık bir şekilde Avrupa Birliği’ne (veya AT’na) atıfta bulunulmamaktadır. 15’ler grubuna dahil olan diğer on ülkenin altısının (Fransa¹⁵³, İrlanda,¹⁵⁴ Portekiz,¹⁵⁵ Avusturya,¹⁵⁶ Finlandiya¹⁵⁷ ve İsveç¹⁵⁸) Anayasalarında AT/AB’ye açıkça atıfta bulunulmaktadır. Diğer dört üye ülkede uluslararası kuruluşlara genel ifadelerle egemenliğin devredilmesine izin verilmiştir.¹⁵⁹

Egemenliğin devri konusunda Avrupa Birliği’ne 2004 yılında üye olmuş on ülkenin anayasal tecrübeleri dikkate alındığında egemen yetkilerin genelde uluslararası kuruluşlar, özelde Avrupa Birliği ile paylaşılmasına olanak tanıyacak bir düzenleme getirilebilir. AB’ne anayasalarında atıfta bulunmadan egemenliğin devredilmesinde uluslararası örgütlere atıfta

¹⁵² Fransız Anayasası, başlangıç 15. paragraf, İtalyan Anayasası, m. 11., Alman Anayasası, m. 24/1., Hollanda Anayasası, m. 92 (eski 67), Lüksembourg Anayasası m. 49, Belçika Anayasası, m. 34.

* Alman Anayasa Mahkemesi Topluluk hukukunda hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü gibi kavramların telaffuz edilmediği Amsterdam Antlaşması öncesi dönemde bu kavramları dikkate almıştır

¹⁵³ Fransız Anayasası (Madde 88-1—88-4).

¹⁵⁴ 1972’de Anayasa’ya yapılan bir değişiklik (madde 29, 4/3 prg.)

¹⁵⁵ Portekiz’de 1982, 1989 ve 1992’de (Maastricht Anlaşması sonrası) değişiklikler yapılmış olup, 7/6. maddede Avrupa Birliği ile egemen güçlerin “ortak kullanımı” konusunda anlaşmalara girilebilmesine izin verilmektedir.

¹⁵⁶ Avusturya Anayasası, Madde 23a-23f.

¹⁵⁷ 1999 tarihli Finlandiya Anayasasında egemenliği devrine ilişkin açık bir hüküm yer almamakla birlikte, Anayasa’nın birçok yerinde Avrupa Birliği’ne atıfta bulunulmaktadır. Örneğin, Section 28, 50, 93, 96, 97. Bunun nedeni Finlandiya Anayasası’nın metnine *de jure* olarak yazılmasına gerek olmayan derogasyonlara Parlamento tarafından 2/3 çoğunlukla kabul edilmesi halinde izin vermektedir.

¹⁵⁸ İsveç Anayasası’nın “Devlet Normları” başlıklı bölümünde özel bir hüküm yer almaktadır.

¹⁵⁹ Danimarka (20. Bölüm), Yunanistan (28. madde), İspanya (93. madde). Dualizmi benimsemiş İngiltere’de özel bir yasa çıkarılmıştır.

bulunan ülkeler Polonya (m. 90), Slovenya (m. 3a/1), Litvanya (m. 138/5), Çek Cumhuriyeti (10a/1) ve Estonya (m. 120, 121/3)'dir. Anayasalarında AB'ne özel yer veren yeni üye ülkeler Letonya (m. 68/3), Macaristan (m. 2A), ve Slovakya (m. 7/2)'dir. Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile Malta'nın anayasalarında özel bir atıf bulunamamıştır.¹⁶⁰

Sonuç olarak, yukarıda anılan devletlerin anayasaları incelendiğinde 1982 Anayasa'nın 6-9. maddelerinde teker teker değişiklik yapılmasına gerek olmadığı görülmektedir.* Avrupa Birliği'ne doğrudan atıfta bulunan kapsamlı bir madde Avrupa Birliği ile ilişkilerin temel çerçevesini oluşturabilir.

Egemenliğin devredilmesinin *hangi aşamada* olacağına gelince, katılım ortaklığı görüşmelerinin açık uçlu olması nedeniyle egemen yetkilerin yakın dönemde devredilmesine ilişkin acil bir neden bulunmamaktadır. Türkiye ile adaylık statüsünde bulunan dört ülkeden birisi olan Bulgaristan, 2007 yılında üye olacak olmasına rağmen, Anayasasında egemenlik yetkilerinin Avrupa Birliği'ne devrine izin veren açık bir düzenlemeyi henüz yapmamıştır.

Buna karşılık, 29 Ekim 2003 tarihinde halkoylamasıyla yürürlüğe giren Romen Anayasasına 429/2003 sayılı Yasayla yeni bir ilave yapılarak (madde 148) Avrupa Birliği ile bütünleşme anayasal temele dayandırılmıştır. Anılan

¹⁶⁰ Malta'da 2003 yılında "European Union Act" adlı bir yasa çıkarılarak Katılım Anlaşması onaylanmıştır. (Act V of 2003 (Chapter 460 of the Laws of Malta)). Bu, Malta'nın dualist bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Kesimi, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasını geçerli kabul etmektedir.

* Bu durumda 6. maddede, "Avrupa Birliği'nin gerektirdiği haller dışında" egemenliğin kullanılmasının devredilemeyeceği ve 7. maddede, Yasama yetkisinin "Avrupa Birliği'nin gerektirdiği haller dışında" devredilemeyeceği, 8. maddede Yürütme yetkisinin Anayasa'ya "AB hukukuna" ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı, 9. maddede, "Türkiye'nin taraf olduğu antlaşma maddeleri saklı kalmak kaydıyla" Yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılacağı, şeklinde değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu değişiklikler Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürü Dr. Saadet Arıkan tarafından 11-12 Aralık 2004 tarihlerinde TBMM CHP Grup Toplantı Salonunda yapılan "Avrupa Birliği'ne Katılımın Yeni Üye Devletlerin ve Aday Devletlerin Ulusal Hukuk Düzenlerine Etkisi" konulu seminerde anayasal düzeyde yapılması gereken değişikliklere ilişkin konuşma sırasında önerilmiştir.

148. maddenin birinci fıkrasına göre, Meclislerin 2/3 çoğunlukla kabul etmesi halinde egemenliğin devrine olanak tanınmaktadır. Diğer aday ülke olan Hırvatistan'da, Anayasa'nın 135. maddesine göre, Hırvatistan'ın yapılacak bir halkoylamasıyla uluslararası ortaklıklar içerisine girmesine izin verilmiştir.

Hırvatistan'ın adaylığa kabul edildiği 18 Haziran 2004 tarihinden 14 yıl önce kabul edilen bu madde, egemenliğin devrinin hangi aşamada yapılacağı konusunda aday ülkelerin yaklaşımlarının farklı olduğunu göstermektedir. Anılan nedenle, yakın dönem içerisinde bu konunun gündemin ön sıralarında yer almayacağı tahmin edilmektedir.

Egemenlik kayıtsız ve şartsız millete ait olduğuna göre, egemenliğin bir kısmının kullanılmasının Avrupa Birliği organlarına devredilmesi aşamasında bu değişikliğin halkın kararı (*referandum*) ile mi yoksa Parlamento tarafından yapılacak bir Anayasa'ya değişikliği sonrası resmiyet kazanacağı önem kazanan bir başka noktadır. Diğer bir söylemle, Türkiye Büyük Millet Meclisi mevcut Anayasa'ya dayanarak egemenliği Avrupa Birliği ile paylaşacak şekilde bir değişiklik yapabilir mi? Kural olarak, Anayasa'da bunu yasaklayıcı (Anayasa'nın 4. maddesinde olduğu gibi) özel bir düzenleme olmadığına göre, Parlamento'nun yetkilerinin genelliği ilkesi uyarınca, Anayasa'nın 175. maddesine göre yapılacak bir anayasa değişikliği ile Anayasa'nın anılan maddeleri değiştirilebilir. Anılan 175. madde gereğince vasıflı çoğunlukla kabul edilen ve Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulmayan Anayasa değişiklikleri Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer.

Hukuksal anlamda böyle bir değişiklik olanaklı olsa da, %50'nin altında oy almış tek parti iktidarlarının bu yöndeki bir tasarrufu meşruiyet krizinin doğmasına neden olabilir. Hukukun temel kavramlarından birisidir ki; kimse sahip olduğu haktan fazlasını başkasına devredemez. Bu nedenle, egemenliği Millet adına Anayasa'nın koyduğu esaslara göre vekâleten kullanmak durumunda olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin,

egemenliğin özünü ilgilendiren bir konuda tek taraflı olarak tasarrufta bulunmaları doğru bir yaklaşım olarak kabul edilemez.

Diğer aday ülkelere bakıldığı zaman, egemenliğin devredilmesinde halkoylaması yönteminin tercih edildiği örnekler görülmektedir. Örneğin, Hırvatistan Anayasası'nın 135. maddesine göre, Meclis tarafından 2/3 çoğunlukla kabul edilen bu yönde bir karar halkoylamasına sunulur. 18-19 Ekim 2003'de yapılan halkoylamasıyla kabul edilen Romanya Anayasası'nın 148. maddesi, bu yetkiyi Parlamento'nun 2/3 çoğunlukla kabul etmesi şartına bağlamıştır. Yeni aday olmuş ülkelerden Slovakya Anayasası'nın 7/1. maddesine göre, diğer devletlerle işbirliğine girmeye ilişkin bir Anayasa değişikliği halkoyuna sunulmalıdır.¹⁶¹ Çek Cumhuriyeti Anayasası'nın 62. maddesine göre, Cumhurbaşkanı, Avrupa Birliği'ne girme konusunda halkoylaması yaptırma ve sonuçlarını açıklama yetkisi verilmiştir.* Letonya Anayasası'nın 68/3. (ve 79.) maddelerinde Parlamento tarafından halkoylamasına gidileceğine ilişkin bir hüküm yer almaktadır.*

29 Ekim 2004'de imzalanan Avrupa Birliği Anayasası'nın onaylanması konusunda 25 Üye Ülkede yaşanan tartışmalar, Avrupa Birliği'ne tam üye olma aşamasında yapılacak bir referandum konusunda 1982 Anayasası'na özel bir hüküm konulmasını gerekli kılmaktadır.

¹⁶¹ Kellerman, **a.g.e.**, s.16.

* Cumhurbaşkanı'nın referanduma gitmesi yönündeki kararı aleyhine Anayasa Mahkemesine başvurma hakkı tanınmıştır (Madde 87/1(l)). Bu yetki referandumun usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığına ilişkin olarak da vardır (Madde 87/1(m)).

* Bu örneklerin yayında, egemenlik devri konusunda henüz bir değişiklik yapmamış olan Bulgaristan'da, Anayasa'nın 154. ve 155. maddeleri, 1982 Anayasası'nın 175. maddesine benzer genel bir düzenlemeden bahsetmekte olup, bu konuda örnek alınabilecek bir hüküm içermemektedir. Buna karşılık üye olması yakın dönemde söz konusu olmayan örn. Makedonya Anayasası'nın 120/3. maddesinde bir birlik veya topluluğa üye olunması halinde halkoylaması yapılacağına ilişkin bir hükme rastlanmaktadır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KARAR ALMA PROSEDÜRLERİ

AT/AB, kendine özgü karar alma prosedürleri geliştirmiştir. Topluluk organlarının karar alma prosedürleri içindeki etkinlikleri topluluktaki gelişime uygun olarak zaman içinde değişime uğramıştır. Bu değişim, karar almada “kurumsal denge”¹⁶² “veya” güç paylaşım yapısı”¹⁶³ olarak nitelendirilmektedir.

AB karar alma sisteminin en büyük özelliği, çok kademeli, uluslararası öğeler ile hükümetler arası öğelerin kombinasyonundan oluşan bir karar alma mekanizması oluşudur.¹⁶⁴

AB'nin dört temel karar alma prosedürü, danışma, onay, işbirliği ve ortak karar prosedürüdür. Birlik bütçesinin kabulü için özel bir prosedür öngörülmüştür. Konsey'in ve Komisyon'un bazı konularda tek başına karar alma yetkisi bulunmaktadır. ABA II. ve III. Sütun mevzuatının kabulünde Konsey'e ve Avrupa Konseyi'ne geniş yetkiler veren özel karar alma prosedürleri öngörülmüştür.

3.1.Danışma Prosedürü

Danışma prosedürü, AT'nin yaygın karar alma prosedürü iken, işbirliği ve ortak karar prosedürlerinin geliştirilmesiyle uygulama alanı azalmıştır.

Komisyon, hazırladığı öneriyi Konsey ile birlikte AP'ye de gönderir. Bununla birlikte, ilgili Antlaşma hükümlerine göre, karar alma sürecinde AP'ye, ESK (Ekonomik ve Sosyal Komite)'ye ve Bölgeler Komitesi'ne resmen

¹⁶² Live ARCHER, **Building Europe**, (London: Europe Publications Ltd., 1981), 36.

¹⁶³ David GOWLOND, Basil O'NEILL ve Richard DUMPHY, **The European Mosaic**, (England: Longman, Pearsen Edition, 2000), 76; Sionaidh DOUGLASSCOTT: **Constitutional Law Of The European Union**, (Harlow: 2002), 4850.

¹⁶⁴ Beate KOHLERKÖCH, “**Organized Interests in the EC and the European Parliament**” *European Integration Online Papers* 1(9), <http://eiop.or.at/eiop/texte/1997009a.htm>, 12.06.2005, 2.

danışmak Konsey'in görevidir.¹⁶⁵

Bazı durumlarda AP'nin görüşünün alınması bir antlaşma maddesi gereğidir. Bu durumlarda görüş alınmadan mevzuat düzenlemek mümkün değildir. Diğer durumlarda ise AP'nin görüşünün alınması bir tercihtir ve Komisyon Konsey'e AP'nin görüşünü almasını önerebilir.¹⁶⁶

AP, görüşünün alınması zorunlu olan durumlarda (diğer durumlarda da) Konsey tarafından danışıldığında, üç tür karar alabilir; Komisyon'un teklifini kabul etmek, reddetmek ve değişiklik istemek.

AP'nin kabul ve red kararları Konsey'e bildirilir. AP değişiklik isterse, Komisyon AP'nin önerdiği değişiklikleri inceler, tümünü veya bir bölümünü kabul edebilir. Bu durumda Konsey'e değişiklik önerisi göndermesi gerekir.

Bu, Konsey'e yeni bir teklifmiş gibi görünse de, değişikliklerin AP tarafından kabul edilmiş olarak gelmesi nedeniyle farklıdır. Konsey yeni teklifi kabul edebilir ya da oybirliğiyle değişiklik yaparak kabul edebilir.¹⁶⁷

3.2.Onay Prosedürü

İlk kez TAS ile AB hukukuna girmiş ve Amsterdam ve Nice antlaşmalarıyla uygulama alanı genişletilmiştir. Konsey Komisyon'dan gelen öneriyi AP'ye gönderir ve AP'nin onayını aldıktan sonra (oybirliğiyle veya NÇO-Nitelikli Çoğunluğun Oyu-ile) karar verir. Bu prosedür, Konsey'in bazı

¹⁶⁵ Halen danışma prosedürüne tabi başlıca konular ve Konsey'in kabul oyu formu öyledir: AB vatandaşlarının herhangi bir üye ülkede mahalli seçimlerde ve AP seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı (oybirliğiyle) (ATA Md. 19); AB vatandaşlığından doğan haklar (oybirliğiyle) (ATA Md. 22); Vize, sığınma, göç gibi kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili politikalar (oybirliğiyle) (ATA Md. 67(1)); ATA'nın 87 ve 88. maddelerinde yer alan devlet yardımları (NÇO ile) (ATA Md. 89); Vergi uyumlaştırması (oybirliğiyle) (ATA Md. 93);

¹⁶⁶ European Commission, **How the European Commission Works**, A citizen's guide to the EU Institutions, (Brussel:European documentation, 2003), s.10.

¹⁶⁷ John FAIRHURST ve Christopher VINCENZI, **Law of the European Community 4th Edition**, Chapter 1, "An Introduction to the European Communities and the European Union," s. 3-31

çok önemli kararları vermeden önce AP'nin onayını almak zorunda olduğu anlamına gelir. Bu, AP'nin veto yetkisi olarak da değerlendirilmektedir.

Danışma prosedüründen farkı, AP'nin “red” ya da “kabul” yönünde karar vermek durumunda olması, teklifte değişiklik isteme seçeneğinin olmamasıdır. AP’de “kabul” kararı oyların mutlak çoğunluğuyla alınabilir.

Bununla birlikte, APİT(Avrupa Parlamentosu İçtüzüğü) yasama önerileri bakımından onay prosedürünün uygulandığı durumlarda, AP’ nin değişiklik önerme yetkisini, uygulamada var kılmaya yönelik bir düzenleme içermektedir (APİT Md.86 (3)).Bu hüküm gereğince: AP’nin yetkili komisyonu, Komisyon önerisi üzerine AP’ ye bir ara rapor sunacak, bu rapor öneriye dönük değişiklik önerileri de içerecek ve AP’ nin, rapordaki önerilerden en az birini benimsemesi durumunda AP Bakanı Konsey ile görüşmelerin sürdürülmesi isteminde bulunacaktır. Böylece, ara rapor yöntemi, Apile Konsey arasındaki iletişim kanalını açmıştır.

3.3. İşbirliği Prosedürü

İşbirliği prosedürü, AP’ nin karar alma sürecindeki etkinliğini arttırarak Topluluktaki demokrasi açığını azaltmak amacıyla TAS(Tek Avrupa Senedi) ile getirilen bir Antlaşma prosedürüdür. Bu prosedür, AP ve Konsey’e hatta Komisyon’a mevzuat tasarını iki kez görüme imkanı verir. Karar alma sürecinde AP’ nin Konsey’in karı dengesi olmasının kapısını aralayarak, Topluluk içi kurumsal dengeyi sağlayan önemli bir adımdır.¹⁶⁸

İşbirliği prosedürünün uygulandığı konuların çoğu, antlaşmalarla yapılan değişiklikler büyük ölçüde ortak karar prosedürüne tabi konular haline gelmiştir. Başlıca, ekonomik ve parasal birlik konusunda uygulanır (ATA

¹⁶⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu: Temel Değerler Veritabanı, (Erişim) http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=84&thread_id=2966 (17 Kasım 2006)

Md.99(5),102,103ve106(2)).

Esas itibariyle ATA (Avrupa Topluluklarını Kuran Anlaşma)'nın 252. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre karara bağlanması gereken bir tasarı için aşağıdaki usul uygulanır:

Konsey, Komisyon'un önerisi üzerine (öneri, Konsey ile birlikte AP' ye ve gerektiği durumlarda ESK ile Bölgeler Komitesine de gönderilir), AP' nin (ve gerektiğinde anılan komitelerin) görüşünü aldıktan sonra, NÇO ile ortak bir tutum belirler (ATA Md.252(a)).

Konsey'in ortak tutumu AP' ye sunulur. Konsey ve Komisyon, Konsey'i bu ortak tutumu belirlemeye yönelten nedenler ile Komisyon'un tavrının gerekçelerini tam olarak AP' ye bildirirler(ATA Md.252(b)).

Bu bildirim tarihinden itibaren üç ay içinde, AP bu tutumu onaylarsa ya da bu süre içinde bir ortak karar almazsa, Konsey ilgili tasarrufu ortak tutuma uygun olarak karara bağlar (ATA Md.252(b)).

AP,(b) bendinde öngörülen üç aylık süre içinde, üyelerinin salt çoğunluğuyla, Konsey'in ortak tutumuna değişiklikler önerebilir. AP ayrıca, aynı çoğunlukla, Konsey'in ortak tutumunu reddedebilir. Kararların sonucu Konsey ve Komisyon'a sunulur (ATA Md.252(c)).

AP'nin, Konsey'in ortak tutumunu reddetmesi halinde, Konsey, ancak ikinci görüşmede oybirliğiyle ortak tutum belirleyebilir (ATA Md.252(c)). Konsey'de oybirliği sağlamanın zorluğu nedeniyle teklif fiilen bloke edilmiş sayılacağından, AP'nin mevzuatının bu şekilde bloke edilmesiyle nadiren karşılaşmaktadır.

Komisyon, bir aylık süre içinde, AP' nin önerdiği değişiklikler temelinde Konsey'in belirlediği ortak tutuma esas oluşturan önerisini yeniden inceler (ATA Md.252(d)).

Komisyon, yeniden incelenmiş önerisi olarak, kabul etmediği AP

değişikliklerini, bunlarla ilgili görüşünü de belirterek Konsey'e sunar. Konsey, söz konusu değişiklikleri oybirliğiyle kabul edebilir (ATA Md.252(d)).

Konsey, Komisyon'un yeniden incelediği öneriyi NÇO ile kabul eder (ATA Md.252(e)).

Konsey, Komisyon'un yeniden incelediği öneriyi, ancak oybirliğiyle değiştirebilir (ATA Md.252(e)). Bu nedenle, AP kendi argümanlarına ağırlık kazandırmak için, Komisyon'u kendi tarafına çekmek zorundadır.¹⁶⁹

Konsey,(c),(d) ve (e) bentlerinde öngörülen durumlarda,üç ay içinde karar vermekle yükümlüdür. Bu süre içinde bir kararın alınmaması halinde, Komisyon'un önerisi kabul edilmemiş sayılır (ATA Md.252(f)).Bu,Konsey'in mevzuat önerisini bloke etme (bir bakıma veto etme) yetkisi anlamına da gelir.

(b) ve (f) bentlerinde öngörülen süreler, Konsey ve AP'nin mutabakatıyla en fazla bir ay uzatılabilir (ATA Md.252(g)).

3.4. Ortak Karar Prosedürü

Ortak karar prosedürü AB' nin en önemli yasama prosedürüdür. Topluluk yönetimi, inisiyatif hakkı için tek bir kaynağı, AP ile ortak kararda genellikle Konsey'in nitelikli oy çoğunluğunu ve ATAD'ın denetimini gerektiren bir karar oluşturma sürecini ima eder.

Doğrudan seçimle oluşarak Birlik halkını temsil eden AP ile üye ülke hükümetlerini temsil eden Konsey arasında birbirine denk etkinlik göstermesi ilkesi üzerine oluşturulmuştur. AP ile Konsey'in teklifi birkaç kez görüşmesine, değerlendirmesine ve ortak karara ulaşabilmek için

¹⁶⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu: Temel Değerler Veritabanı, (Erişim) http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=84&thread_id=2966 (17 Kasım 2006)

gerektiğinde uzlaşma komiteleri kurulmasına imkân verir.

Ortak karar prosedürü, ABA ile 1993 yılında AB hukukuna girmiştir. Temel düzenlemeler ATA'nın 251(37). Madde hükümlerinde yer almaktadır. Mayıs 1999 AP, Konsey ve Komisyon Ortak Deklarasyonu'nda ortak karar prosedürü için uzlaşma komitesi uygulama ekli temel kuralları yer almaktadır. Ayrıca, APİT'in 81, 82 ve 83. Maddelerinde bu prosedürle ilgili hükümler mevcuttur. Başlangıçta 15 Topluluk aktivitesi bu prosedüre tabi iken, Amsterdam ve Nice Antlaşmalarıyla uygulanacak aktivite sayısı artmış olup, halen 40'tır. Sonuç olarak, AB'nin temel karar alma prosedürü haline gelmiştir.

Karar alma sürecinde AP' nin etkinliğinin artması bakımından, işbirliği prosedüründen daha ileri bir gelişim olarak nitelenebilir. İşbirliği prosedürünün aksine, AP ile pozisyonunu kabul etme yetkisi yoktur. Bu durum, bir uzlaşmaya varılması şansını arttırır. Çünkü, aksi takdirde yasama sürecinin terk edilmesi gerekecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK KAVRAMI

3. AB'YE ÜYELİK HALİNDE YAPILMASI GEREKEN DEĞİŞİKLİKLER

Üyelikle birlikte Türk hukukunun, Topluluk hukukundan bütünüyle etkileneceği ve üyeliğin Türk hukuk düzeni açısından önemli sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu üyelik sonucunda Topluluk organları, Türkiye bakımından bağlayıcı kurallar koyma, yargı kararları verme, Topluluk kurallarının ihlali durumunda para cezasını da içerecek yaptırımlar uygulama ve uyarılarda bulunma yetkisine sahip olacaktır.

Katılım antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye, tüm mevcut AB düzenlemeleri ile başından beri AB üyesi ülkelerce bağtlanan sözleşmeleri, alınan kararları ayrıca bu sözleşmelere ait protokolleri ve tüm bunları yorumlayan ATAD kararlarını benimsemek zorundadır.

Öte yandan Türkiye AB' nin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalara taraf olacak ve AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi ve Bakanlar Konseyinin ilkelerini, değerlendirmelerini, tutumunu ve kararlarını kabul edecektir. Bu bağlamda çok önemli bir nokta da, Topluluk organlarının düzenleme ve yargı kararlarının Türk mevzuatına ve yargı kararlarına göre üstün sayılacak olmalarıdır.

Ülkemizin Avrupa Birliğine katılımı, uluslararası hukukun ve Anayasamızın gereklerine uymak suretiyle yapılacak bir katılım antlaşmasının imzalanması ve onaylanması yoluyla olacaktır. Meseleye salt Anayasamız açısından bakarsak, söz konusu katılım antlaşmasının 1982 Anayasasının 90. maddesine göre TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun

bulmasından sonra 104. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanınca onaylanarak yayımlanması yeterli olmalıydı. Böylece Anayasamızın 90. maddesinin son fıkrasına uygun olarak, katılım antlaşması “usulüne göre yürürlüğe konulmuş” olacak ve Türk hukuk düzeni içinde “kanun hükmünde” bir değer kazanmış bulunacaktı.

Bugüne kadar bir uluslararası örgüte üye olurken yapılan iç hukuk işlemlerimiz yürürlükteki Anayasa hükümlerine göre bu ve benzeri türden işlemler olmuştur. Ancak bu kez katılım antlaşmasının onaylanıp yürürlüğe konmasından daha ileri gidilerek Türk Anayasası ve mevzuatının Topluluk müktesebatına uyumunun gerekmesi, Avrupa Birliğinin özel niteliklere sahip bir uluslararası örgüt olmasından kaynaklanmaktadır¹⁷⁰.

Topluluk hukuku kurallarının diğer uluslararası örgütlerin yarattığı hukuk kurallarından genellikle iki önemli noktada ayrıldığı görülür: Başta kurucu antlaşmalar olmak üzere Topluluk organlarının çıkarttığı mevzuat da üye devletlerde uygulanmak zorundadır.

Topluluk hukuku kuralları ile üye devletlerin ulusal hukuk kuralları çatıştığı takdirde Topluluk hukuku üstün tutulur.

Topluluk hukuku kurallarının üye devletlerin hukuklarına üstünlüğü konusunda kurucu antlaşmalarda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat Topluluk hukukunun üstünlüğü kavramı ATAD’ ın içtihadında ifadesini bulmuş ve daha önce de belirtildiği gibi bu konudaki ilk Divan kararı Costa/ENEL davasına ilişkin karar olmuştur. Ancak Costa/ENEL davasında üye devletlerin anayasal nitelikteki iç hukuk hükümleri ile Topluluk hukukunun çatışması olasılığına değinilmemiştir¹⁷¹. Divan, bu sorunun cevabını da Internationale Handelsgesellschaft davasına ilişkin kararında vermiş ve

¹⁷⁰ Hüseyin, PAZARCI, “AT Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni”, **AT Hukuku ve Türkiye’nin Uyum Semineri**, 1989, Cilt 1, s.127.

¹⁷¹ Costa/ENEL davası, Affaire. No. 6-64, Recueil, 1964, s.1158-1160.

Topluluk hukukunun üye devletlerin anayasal hükümlerinin de üstünde olduğunu açıkça bildirmiştir: “Gerek bir üye devletin anayasasında belirtilen biçimiyle temel hakların gerekse bir ulusal anayasal yapının ilkelerinin çiğnendiğinin ileri sürülmesi Topluluğun bir işleminin geçerliliğini ya da bu devletin ülkesindeki etkisini değiştiremez¹⁷²”.

Üye devletlerde doğrudan uygulanırlığı, doğrudan etkililiği ve ulusal hukuksal işlemlerle çatıştığı takdirde üstünlüğü kabul edilen Topluluk hukukunun bu nitelikleri kaçınılmaz olarak AB üyesi devletlerle Türkiye gibi yeni katılacak devletlerin başta anayasaları olmak üzere ulusal hukuk düzenlerinin Topluluk hukuk düzenine uyumunu gerektirmektedir. Ancak üye devletler ulusal hukuk düzenlerinin ve özellikle anayasalarının Topluluk hukuku ile bağdaştırılması yalnızca Topluluk hukuku bakımından uyum gereksinimi ile sınırlı da kalmamaktadır.

Yine bir devlet herhangi bir antlaşmaya taraf ya da herhangi bir uluslararası örgüte üye olurken bu amaçla gerçekleştireceği işlemin ulusal hukukuna ve başta anayasasına aykırı düşmemesi gerekmektedir. Başka bir deyişle üye bir devletin başta anayasası olmak üzere ulusal hukuk düzenini Topluluk hukuku düzenine uyumlu kılması hem Topluluk hukuku hem de ülkenin iç hukuku bakımından gerekli olabilmektedir.

Uyumlaştırma Topluluk hukuku bakımından üye devletlerin ulusal kurallarının Topluluk hukuk düzenine aykırı düşerek AB’ nin bütünlüğünü ve ortak politikalarını, kurallarını ve değerlerini tehlikeye düşürmesini önlemek ihtiyacından doğmaktadır. Buna karşılık, uyumlaştırma üye devletlerin iç hukukları ve anayasaları bakımından özellikle iki konuda gerekli olabilmektedir. En başta, eğer anayasada ve kanunlarda egemen yetkilerin uluslararası örgütlere devri konusunda yasaklamalar varsa bunların AB üyeliği ile bağdaştırılması gerekmektedir. İkinci olarak, üye devletin ülkesinde

¹⁷² Internationale Handelsgesellschaft davası, Affaire. No 11/70, Recueil, 1970, s. 1135.

doğrudan uygulanacak olan Topluluk hukukuna bu olanağı sağlayacak ve çatışma halinde Topluluk hukukunu üstün tutacak hukuksal düzenlemeleri gerçekleştirmesi gerekmektedir¹⁷³.

Anayasal Değişiklikler

Topluluk hukukunun yukarıda belirtilen özellikleri dikkate alındığında Türkiye’de anayasal düzenin iki açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Değerlendirilmesi gereken ilk konu, Topluluk hukuk düzeninin anayasal düzenimizle ne ölçüde bağdaştığıdır. Bu çerçevede, özellikle Türk anayasasından kaynaklanan egemenlik yetkilerinin AB’ ye devredilmesi sorunu ele alınacaktır. Değerlendirilmesi gereken ikinci konu ise Topluluk hukukunun Türk iç hukuk düzeninde doğrudan uygulanmasına ve Türk hukuku ile Topluluk hukukunun çatışması durumunda Topluluk hukukunun üstünlüğüne ilişkin sorunu kapsamaktadır.

Avrupa Birliği, tarihte Avrupa’yı birleştirmeye yönelik diğer çabalardan farklı olarak tümüyle yeni bir oluşumdur: mutlak güç veya egemenlik yoluyla değil, sadece hukuk yoluyla çalışır. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü: İşte, Avrupa Topluluklarını ve Avrupa Birliğini yaratan Antlaşmaların temelindeki ana fikir budur.

AB sadece bir hukuk eseri değildir; o aynı zamanda hedeflerine de sadece hukuk yoluyla varmaya çalışan, hukuka dayanan uluslarüstü bir örgütlenmedir. Üye ülkelerin halklarının ortak ekonomik ve sosyal hayatı Topluluk hukukuyla yönetilir. Kurumsal sistemin temeli budur. Topluluk, kurumlarının karar alma prosedürünü belirler ve kendi aralarındaki ilişkiyi düzenler. Tüzükler, genel AKÇT kararları, direktifler, AKÇT tavsiyeleri ve

¹⁷³ PAZARCI, a.g.e., s 129.

bireysel kararlar biçiminde, üye devletleri ve onların vatandaşlarını bağlayıcı mevzuat çıkarılması için gereken araçları kurumlara sağlar.

Her hukuk düzeni gibi, Topluluğun hukuk düzeni, Topluluk hukukuna başvuru ve onun icrası amacıyla kendi bünyesinde bir hukuksal koruma sistemi sağlar. Topluluk hukuku, aynı zamanda, Topluluk ile üye devletler arasındaki ilişkiyi de tanımlar. Üye devletler, Antlaşmalardan doğan veya Topluluk kurumlarınca yapılan işlemlerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için bütün uygun tedbirleri almak zorundadırlar. Topluluk görevlerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak ve Antlaşmaların amaçlarına ulaşılmasını tehlikeye sokabilecek herhangi bir tedbirden sakınmak zorundadırlar. Üye devletler, Topluluk hukukunun ihlal edilmesinin neden olduğu herhangi bir zarardan dolayı AB'nin vatandaşlarına karşı sorumludurlar.

Aday ülke AB'ye katılım antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihe kadar kabul edilmiş AB Müktesebatını üstlenme ve kendi ulusal mevzuatıyla uyumlu hale getirmekle yükümlüdür. Aynı şekilde üye devletler de milli mevzuatlarını ilgili AB Mevzuatıyla belirli bir zaman dilimi içinde uyumlaştırmakla yükümlüdürler. Topluluğa üye ülkelerde ortak bir hukuk oluşturma'nın önemli araçlarından biri olan uyumlaştırma, ancak en etkili tedbir biçiminin seçilmesi, iç hukuka aktarma'nın zamanında gerçekleştirilmesi ve ulusal makamlarca uygulanabilir ve hitap ettiği kitle tarafından erişilebilir ulusal tedbirlerin kullanılması halinde hedeflerine ulaşabilir.

AB mevzuatının gerçekleştirilmesinin uyumlaştırma'nın ardından ikinci aşaması pratikte uyumu sağlayacak olan uygulama ve icra (yürütme) aşamasıdır. Bu aşama AB mevzuatının "yararlı etkisinin" (*effet utile*) ya da getirilerinin hayata geçirilmesinde elzemdir. Mevzuata uyum ve uyumlaştırılan mevzuatın uygulanması ve icrasından ve bunların hem öğütlenmesi hem de gerçekleştirilmesinden üye devletler sorumludur.

Uygulamada AB mevzuatının kalitesizliği zor anlaşılır olması, uygulanabilir olmaması, verimsizliği yani istenilen sonucu vermemesi (*inefficiency*), uyumda ve icrada yaşanan sorunlar gibi sıkıntılara yol açabilmektedir. Mevzuatın kalitesinden anlaşılması gereken o mevzuatın hukuka uygunluğu, yönetilebilirliği ve icra edilebilirliği, etkililiği ve verimliliği, ikame edilebilirliği ve ölçülülüğü, sadeliği ve açıklığı ve nihayet erişilebilirliği olmalıdır. Tüm bunlar AB mevzuatının etkililiğini ve iş çevrelerinin rekabet gücünü sınırlandıran faktörlerdir.

Avrupa Birliğine katılım sonucunda Türk hukuk yaşamının yeni bir çerçevede yer alması, son zamanlara kadar mevcut olan gelenek ve davranış kalıplarının köklü bir biçimde değişikliğe uğramasını gerekli kılmaktadır.

Avrupa Birliğine üyeliğimiz halinde gerek bugünkü Anayasamızı çiğnememek gerekse Topluluk hukukuna uyum sağlamak amacıyla, önceden anayasal değişikliğe ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç yasama yürütme ve yargı erklerine ilişkin belirli egemenlik yetkilerinin kullanımının Topluluk organlarına devri konusunda kesin ve vazgeçilmez niteliktedir. Buna karşılık Topluluk hukukunun Türkiye’de doğrudan uygulanması ve üstünlüğü konusunda, bir takım sorunları cevapsız bırakmakla birlikte, yargı organlarının yorumları aracılığıyla sorunun büyük ölçüde çözüme bağlanması olanağı vardır. Bununla birlikte, bu konuda da Anayasamıza gerekli hükümlerin eklenmesi birçok belirsizliği ortadan kaldıracak ve Türkiye Cumhuriyetini üyeliğinin ilk yıllarında ATAD önünde sürekli dava konusu yapılan bir devlet olmaktan çıkaracaktır.

Avrupa Birliği’ne tam üye olunması halinde Birlik kurumlarının işlemleriyle vergi, resim, harç gibi mali yükümlülükler konulabilecek, değiştirilebilecek veya kaldırılabilir. Bu durumda Anayasa’nın 73. maddesinde yer alan vergide kanunilik ilkesinin tartışılması gerekecektir.

1982 Anayasa'sına göre para basmak Meclisin genel görevleri içerisinde gösterilmektedir. Oysa Avrupa Birliği'ne girildiğinde ulusal para birimi Lira'nın Euro ile değiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Anayasa'nın 87. maddesine yapılacak bir ek ile Euro'nun Türk Lirası yerine tedavülde dolaşması ve değiştirilmesi konusunda kanunla yasa koyucuya düzenleme yapma yetkisinin verilmesi uygun olacaktır.

Anayasa'nın 138. maddesine göre, hâkimler Anayasa ve kanuna uygun olarak karar verirler. Oysa, Topluluk hukukunun uygulanabilmesi için bu maddede hâkimleri rahatlatıcı bir ifadenin olması gerekir. Bu nedenle, hakimlerin Birlik Müktesebatına göre karar vermelerini sağlayacak bir ilavenin madde metnine dahil edilmesi faydalı olacaktır. Bu açıdan Çek Anayasasında 2001 yılında yapılan değişiklik kayda değerdir. Çek Anayasasının eski 95. maddesi, 1982 Anayasasının 138. maddesine benziyordu. 2001 değişiklikleri sonrası, yeni 95/1. madde ile, hâkimler kararlarını verirken sadece kanunlara değil, "hukuk düzeninin parçası olmuş antlaşmalara" göre de karar verme yükümlülüğü altına girmişlerdir.

SONUÇ

Dünya ölçeğinde inanılmaz bir hızla gelişen iktisadi, siyasi, askeri, kültürel, teknolojik ve hukuki ilişkiler küreselleşme sürecine büyük bir ivme kazandırmak yanında, AB gibi çeşitli bölgesel entegrasyon projelerinin de giderek artan oranda yaşama geçirilmesini sağlamıştır. Esas itibariyle bir izolasyon değil bir entegrasyon süreci olan AB, Türkiye açısından en yararlı bölgesel birliktelik opsiyonunu oluşturmaktadır.

Egemenlik kavramının globalleşme ve bölgesel entegrasyon süreçlerine koşut olarak büyük bir değişime uğradığı, mutlak ve yekpare (total) olma karakterini giderek yitirdiği görülmektedir. Ulusal devletler artık iç ve dış egemenlik alanlarında bağımsız karar alamamaya başladılar. Çağın bir hayli gerisinde kalmış, kayıtsız - şartsız bir egemenlik anlayışı, mutlak manada tam bağımsızlık ve iç işlerine müdahalede bulunmama ilkeleri anlamını ve önemini giderek kaybetmektedir. Ulusal ve uluslararası hukuk açısından devletlerin giderek daha da artan bir oranda egemenlik yetkilerini paylaşma yoluna gittiği ve klasik egemenlik anlayışından kalma bir takım tabuların yavaş yavaş değişime uğradığı bir süreci yaşıyoruz. Bu sürecin en önemli getirileri sivil ve siyasi özgürlükler alanının genişlemesi, ideolojik, etnik ve kültürel çoğulculuğun sağlanması, refah seviyesinin daha da yükselmesi, daha iyi sağlık ve eğitim gibi alanlarda kendini hissettirmektedir. Amacımız bu getirilerden daha çok yararlanan, sorumluluklarının bilincinde olan ve geleceğe ümitle bakan bireylerden oluşmuş, mutlu bir toplum yaratmak ise AB' ye tam üyeliğimiz bize bu konuda bir çok olanak sunacaktır.

Bu noktada önemli olanın bu insani hedeflere ulaşmayı sağlayacak, bireylerin yararına işleyen bir egemenlik anlayış ve tatbikatına sahip olunması gerçeği olduğu asla unutulmamalıdır.

Yoksa egemenliğin mutlak manada ulusal organlar tarafından kullanılması başlı başına hiç bir değer ifade etmez. Bu bağlamda asıl tartışma konumuz, egemenlik gücünün kime verilmesi gerektiği değil,

egemenlik yetkilerinin nasıl ve kimin yararına kullanılması gerektiği olmalıdır. AB' nin demokrasi, sağlık, eğitim ve refah standartlarının Türkiye standartlarından ileride olduğu düşünüldüğü noktada Türkiye, anayasal düzenini AB modelinin öngördüğü egemenlik anlayışı ile uyumlu hale getirmeli ve bunun için de egemenlik yetkilerinin bir kısmını AB organlarına devretmelidir.

Üstelik unutulmamalıdır ki AB içerisinde ulus devletler ve uluslara ait egemenlikler varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Ulus devletler, temel belirleyici siyasi aktör olma şeklindeki konumlarını tamamen kaybetmiş değillerdir. Tam üye ülkelerin ulusları, ulusal egemenlik alanının sınırları yanında, bu defa ulusüstü düzeyde olmak üzere egemenlik yetkilerini kullanmaya devam etmektedirler. Egemenliğin bu yeni şekliyle kullanımından en büyük zararı ise eski tip tekelci egemenliğin kullanımıyla menfaat ilişkisi içerisinde bulunan, devlet seçkinleri görecektir ki AB' ye yönelik en büyük statükocu muhalefetin de bu kesimden gelmesi şaşırtıcı değildir.

Ulus devletlerin bir kısım egemenlik haklarının ulusüstü yönetimlere iradi olarak devri ile oluşan AB sürecine tam üye olarak dâhil olmak isteyen bir Türkiye' nin, egemenlik yetkilerinin kullanılmasını münhasıran ulusal organlara veren anayasal yapısını, AB hukukunun gereklerini karşılayacak şekilde yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin yukarıda zikredilen anayasa maddelerinde öngörülen egemenlik anlayışıyla AB'ye tam üye olunamayacağı görülmektedir.

Ülkemiz bu bağlamda tarihi bir dönüm / karar noktasındadır. AB ile daha yakın ilişkiler içine girip, nihai olarak tam üyeliği amaç edinen Türkiye'nin, egemenliğin devri yoluyla paylaşımına ve çeşitliliğine izin veren yeni bir anayasal egemenlik rejimine sahip olması zorunludur. AB' ye tam üyelik süreci bağlamında dönüm noktası niteliğindeki son Anayasa ve yasa değişikliklerinden sonra T. B. M. M.' nin bu defa egemenliğin kullanılması konusundaki eksikliklerini gidererek, adımlarını hızlandırması ve AB normlarını ölçüt alarak Anayasasını değiştirmesi gerekmektedir. Bu tip bir

yetki devrine imkân veren anayasa değişikliklerinin yapılması, sadece Türkiye' den istenen bir tasarruf değildir. İrlanda, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg gibi diğer tam üye devletler de adaylık süreçlerinde, Anayasa değişiklikleri ve bazen de halkoylaması yoluyla ulusal egemenlik yetkilerinin bir kısmını AB organlarına devretmişlerdir.

Bu devletlerin ulusal egemenlik yetkileri ve bağımsızlıkları herhalde Türkiye' nin egemenlik yetkilerinden ve bağımsızlığından daha az değerli olamayacağına göre, bu konuda abartılı bir şekilde kuşku duymanın gereksizliği ortadadır.

Egemenlik konusunda 1982 Anayasasında yapılacak değişikliklerin ilki egemenliği kayıtsız şartsız millete veren 6. maddede gerçekleştirilmelidir. Her şeyden önce, koşulsuz bir egemenlik anlayışının mevcut olduğu bir yerde hukukun üstünlüğünden söz edilemeyeceği gibi, bu, anayasacılığın devlet otoritesini hukukla kayıtlamak isteyen temel amacıyla da uzlaşmaz bir çelişki yaratır.¹⁷⁴ Siyasi yönetimin bir takım kurallarla kısıtlanması ilkesini benimseyen liberal düşünce geleneği¹⁷⁵ ve devletin sınırlılığı ilkesi gereği, devletin iç egemenliğinin bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile kısıtlanması gerektiğinden, iç egemenlik yetkisinin mutlak ve sınırsız olduğu iddia edilemez.

Sartori tarafından da ifade edildiği üzere, bu sınırlamanın yapılması aynı zamanda bir anayasal demokrasi meselesidir, zira demokrasi madem ki özgür halk iradesine dayalı bir rejimdir, o halde devlet iktidarını sınırlayarak halkı hürleştiren liberal anayasacılık anayasal demokrasi anlamına gelmektedir.¹⁷⁶ Bu nedenlerle egemenliğe dair madde metninin egemenliğin paylaşımını öngörece ve böylece Türkiye' nin AB ile bütünleşmesine engel çıkarmayacak şekilde yeniden kaleme alınması gerekmektedir.

¹⁷⁴ Mustafa Erdoğan, **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, 2000 s. 153;.

¹⁷⁵ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 1998, s. 104.

¹⁷⁶ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, 2004 , s. 21.

Egemenliğe dair ikinci anayasa değişikliği yasama yetkisini düzenleyen 7. maddede yapılmalıdır. Madde metninde yer alan ve yasama yetkisinin devrini yasaklayan ibare Anayasadan çıkarıldığı takdirde, kural olarak ulusal bir organa (T. B. M. M.' ye) ait olan yasama yetkisinin, istisnai ve kısmi olarak ulus üstü bir organa devri imkân dâhiline girecektir. Bunun için maddeye “uluslararası andlaşmaların öngördüğü hükümler saklıdır” şeklinde ayrı bir cümle eklenmesi yeterli olacaktır.

Yürütme ve yargı yetkilerini düzenleyen 8. ve 9. maddelerde ise yürütme ve yargı yetkilerinin devrini açıkça yasaklayan herhangi bir olumsuz ifade yer almadığından, uluslararası andlaşmalar yoluyla ulusüstü organlara ulusal yürütme ve yargı yetkilerinin kısmen aktarılabileceğine dair bir cümlenin eklenmesi ihtiyacı karşılayacaktır. Ancak her üç halde de tek başına TBMM' ce yasa çıkarma şeklinde ortaya çıkacak olan yasama tasarrufunun, özü itibariyle millete ait olan egemenlik hakkını (imperium) devretmek suretiyle, hukuka aykırılığı sorunu ortaya çıkacağından, söz konusu Anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulmasının zarureti ortaya çıkmaktadır.

Böyle bir zorunluluk, ancak ve ancak Anayasanın 6. maddesinde yer alan ve egemenliği kayıtsız şartsız millete veren düzenleme değiştirildiği takdirde ortadan kalkacaktır.

Bunun dışında uluslararası andlaşmalara ulusal hukuk karşısında üstünlük tanınmasına ilişkin yeni bir anayasa değişikliği yapılmassa dahi bu konuyla ilgili olarak gerek doktrinde gerekse de Türk yargı organlarının kararlarında mevcut olan genel tereddüt göz önünde buldurularak belki, 90. maddeye Alman Anayasasının 25. maddesinde yer alan düzenlemeye benzer ve daha açık bir şekilde ifade edilmiş yeni bir cümle ilave edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

25. maddeye göre uluslararası hukukun genel kuralları, federal hukukun bir parçasıdır ve bu kurallar yasalardan önce geldiği gibi, federal sınırlar içerisinde yaşayanlara doğrudan haklar ve ödevler doğururlar. Böylece, uluslararası hukukun, tıpkı Alman Anayasasında yapıldığı üzere, Türk hukuk sisteminin bir parçası olduğu açıkça ifade edilerek, genel bir ilke düzeyinde konu düzenlenmiş ve çözüme kavuşturulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKAL Cemal Ali, **İktidarın İç Yüzü**, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul, Eylül, 1998.

ARAT, Tuğrul, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

ARCHER Live, **Building Europe**, London: Europe Publications., 1981.

ARNULL, Antony, **The European Union and Its Court of Justice**, Oxford, 2003.

ARSAVA, A. Füsün., **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 545, Ankara, 1985.

ARSAVA, A. Füsün, Amsterdam **Antlaşmasının Avrupa Birliği Hukukuna Katkıları**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 589, Ankara, 2000.

AVERY, Graham & CAMERON, Fraser, **The Enlargement of the European Union**, Sheffield Academic Press, London, 2001.

BORCHARDT, Klaus Dieter, **The ABC of the Community Law**, Office for the Official Publications of the European Communities, Brussels, 2000.

BORCHARDT Klaus-Dieter, **Die rechtlichen Grundlagen der Europäischen Union**, Heidelberg, 1996.

BOYD Andrew F., **Western Union, UNA's Guide to European Recovery**, London, 1948

BOZKURT, Enver ve diğlerleri, **Avrupa Birliğı Hukuku**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

BOZKURT, Enver ve diğlerleri, **Devletler Hukuku**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2003.

BOZKURT Veysel, **Avrupa Birliğı ve Türkiye**, Vipa Yayınları, Bursa, 1997.

BURGESS Mihael, **Federalizm and European Union: The Building of Europe 1950-2000**, London and New York, Routledge, 2003.

CANPOLAT İbrahim S., **Uluslararası Sistem Avrupa Birliğı**, Alfa Yayınları, 1998.

CORDİER Andrew W., **European Union and the League of Nations**, Geneva, 1931, s. 48.

CUTHBERT, Mike, **European Union Law**, Thomson: Sweet& Maxwell, London, 2003.

DEDEOĞLU Beril, **Adım Adım Avrupa Birliğı**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

DEDEOĞLU Beril, **Dünden Bugüne Avrupa Birliğı**, 3. Baskı, Boyut Kitapları, İzmir, Ekim 2003.

DEDMAN, Martin J., **The Origin and Development of the European Union (1945-1995)**, Routledge, New York, 2000.

DEMİR Fevzi- KARATEPE Şükrü, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Evrim Basın Yayın, İstanbul, 1989.

DINAN Desmond, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Çev: Hale Akay, Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.

Desmond Dinan, **Europe Recast: A History of European Union**, Macmillan Pres, London, 2001.

Desmond Dinan, **Ever Closer Union? An Introduction to the European Community**, Macmillan Press, London, 1994.

ERDOĞAN Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

FRİEDRİCH Carl Joachim, **Europe An Emergent Nation**, Harpor, 1999.

GAUVAİN Howard A., **Le Project D'union Federale Europeenne de M. Briand**, L'Esprit International, Vo.4, Paris, 1930.

GÜMRÜKÇÜ, Harun, **Türkiye ve Avrupa Birliği (İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü)**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Beta Basım, İstanbul, 2002.

GÜNUĞUR, Halûk, **Avrupa Topluluğu Hukuku**, Eğitim Yayınları, Ankara, 1993.

GÖNLÜBOL Mehmet - SAR Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, I.Cilt, Ankara, 1982

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa Ekin Kitabevi, 2004.

HACISALİHOĞLU Yaşar, **Küreselleşme, Mekansal Etkileri ve İstanbul**, Akademik Düzey Yayınları, İstanbul, 2000.

HALTON Robert, **The Challenge of Globalization** , St. Martin's Pres, USA, 1998

HORVATH, Zoltan, **Handbook of the European Union**, Hvgorac Publication, Budapest, 2005.

John Gillingham, **European Integration 1950-2003**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

KARAKAŞ, Ayşe Işıl, **Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Eğemenliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

KARLUK S. Rıdvan, **Uluslararası Kuruluşlar**, 4. Bası.,Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

KAPANI Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 4.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

KAZGAN Gülten, **Yeni Ekonomik Düzen ve Ulus Devlet**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1997.

Hans Krück, **Völkerrechtliche Verträge im Recht der Europäischen Gemeinschaften**, Springer, 1977.

LASOK, D. & BRIDGE, J.W., **Law and Institutions of the European Communities**, Butterworths, Fourth Edition, London, 1987.

LEONALD, Dick, **Guide to the European Union**, The Economist Publication, London, 2005.

LEONARD Raymond, **Vers Une Organisation Politique Et Juridique de L'Europe**, Paris, 1935.

MEERSCH Ganshof Van Der W.J., **La Constitution Belge et l'Evolution de l'Ordre Juridique International**, Bruxelles, 1952

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 1. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

SEİDEL – HOHENVELDERN Ignaz, **Völkerrecht**, 9., Heymanns, 1997.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

SHAW, Joe, **Law of the European Union**, Palgrave, London, 2000.

STİRK Peter -WEİGALL David, **The Origins, Development of the European Community**, Leicester University Press, 1992.

TANİLLİ Server, **Devlet ve Demokrasi**, 2. Bası, Say Kitabevi, İstanbul, 1981.

TEKELİ İlhan - İLKİN Selim, **“Türkiye ve Avrupa Birliği 3- Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı”**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.

TEKİNALP Gülören - TEKİNALP Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

TEKİNALP, Ünal, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Basım, İstanbul, 2000.

TEZCAN, Ercüment, **Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

TEZİÇ Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 7.Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

TİKVEŞ Özkan, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

WALTHER Ted, **Dünya Ekonomisi**, Çev. Ünsal Çağlar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

WYANT, Derrick, **EU Treaties and Legislation**, Oxford University Press, London, 2004.

OKANDAN Recai Galip, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.

ORAN, Baskın (ed), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, **Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi**, İstanbul, 2005.

YANNOPOULOS George N., **European Integration and the Iberian Economics**, Basingstoke, Macmillan, 1989.

YAYLA Atila, **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 1998.

MAKALELER

AKYOL Taha, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, s.95-103.

AYBET Gülnur - MÜFTÜLER Meltem, “Transformations in Security and Identity after the Cold Turkey’s Problematic Relationship with Europe”, **International Journal**, Volume 55, Issue 4.

BELGE Murat, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, 37-45

BERKSOY Tugay - IŞIK Abdulkadir, “Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye’nin Bu Süreçteki Yeri”, **Avrupa Birliği üzerine Yazılar**, Ankara, Sermaye Piyasa Kurulu Yayınları, 2004, s. 16.

DAVUTOĞLU Ahmet, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, **Anayasa Yargısı**, **Anayasa Mahkemesi’nin 41. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, Cilt 20, 2003, s.54-65.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Bası. Ankara, Doğuşum Matbaacılık, 2002, s. 14.

ERDOĞAN Mustafa, “**Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye**”, Liberal Düşünce, sayı 25 - 26 (Kış - Bahar 2002), ss. 57-58.

FAIRHURST John- Christopher VINCENZI, **Law of the European Community 4th Edition**, Chapter 1, “An Introduction to the European Communities and the European Union,”

GÜNDÜZ Aslan, “**Globalleşmenin Hukuki Boyutları**”, Liberal Düşünce, sayı 25 – 26, Kış - Bahar 2002, ss. 48.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB ile Katılım Müzakereleri Rehberi**, İstanbul, Promat Basım ve Yayın, 2005, s. 16.

KELLERMAN Alfred, “*Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Sürecinin Anayasal Boyutları*”, **Avrupa Birliği’ne Katılımın Yeni Üye Devletlerin ve Aday Devletlerin Ulusal Hukuk Düzenlerine Etkisi Semineri**, 11-12 Aralık 2004, Adalet Bakanlığı, Türk Parlamenterler Birliği ve Asser Enstitüsü Seminer Kitapçığı, 1-57, 49-51.

KILINÇ Ramazan, “Regional Power of a Grand Strategy or Democratic Member of a Regional Security Turkey Between Euroasia and Europe”, **The First International M.E.T.U. Conference on International Relations**, Middle East Technical University, Ankara, Turkey, July 3-5, 2002.

KILIÇBAY Mehmet Ali, “Globalleşme, Kriz ve Kamu Yararı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı:65, 2001, s.37.

ÖZER Atilla, “Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 20, 2003, s.187-194.

PAZARCI Hüseyin, , “AT Hukukuna Uyum Açısından Türk Anayasal Düzeni”, **AT Hukuku ve Türkiye’nin Uyum Semineri**, 1989, Cilt 1, s.127.

RICHARDSON John, “Sovereignty: EU Experience and EU Policy”, **Chicago Journal of International Law**, Volume I, 2000, s. 323.

SANDIKLI Atilla, **Türkiye’nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, İstanbul, Harp Akademileri Yayını, 2001, s. 49.

TELATAR Gökhan, “Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinde Empatinin Gerekliliği”, **Stratejik Öngörü**, Sayı 3, 2004, s.46.

TURHAN Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklere Etkisi ve Anayasa Mahkemesi”, **Anayasa Yargısı**, 20, 229-30.

TÜRKÖNE Mümtazer, “AB Güzergâhından Yansımalar”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ocak-Şubat 2000, s. 45.

İNTERNET KAYNAKLARI

BHAGWATİ Jagdish, “Technology, Not Globalization, Is Driving Wages Down,”, **The Financial Times**, 3 Ocak 2007,
<http://www.columbia.edu/~jb38/FT%20Jan%203%2007.doc>

Çek Cumhuriyeti Anayasası
<http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/constitution.html/>

“Egemenlik”,
www.aof.edu.tr/kitap/ioltp/2293/unite03.pdf, 3 Haziran 2007.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, (1949)
<http://www.jura.uni-sb.de/BIJUS/grundgesetz/>

Fransa Cumhuriyeti Anayasası, (1958)
<http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution.htm/>

GÜRKAN Uluç Güven, “AB’ye uyum ve CHP...”,

<http://www.stargazete.com/index.asp?-haberID=47768> , 01.05.2004.

HEKİMOĞLU Mehmet, “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası’na göre Egemenlik”,

http://www.e-sosder.org/dergi/5MHKMOGLU_AB_6.doc , 8 Şubat 2007.

HOOIJER, Florika Fink, “The Common Foreign and Security Policy of the European Union”, The European Journal of International Law,

<http://www.ejil.org/journal/Vol5/No2/art2-03.html/>

İNCEOĞLU Sibel, “Türkiye: AB’nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı”,

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, 02 Mart 2007.

İtalya Cumhuriyeti Anayasası, (1947)

http://www.giurcost.org/fonti/cost_ingl.html/

KABOĞLU İbrahim, “Hukuka Yeni Düzenleme”,

http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/07/-26/haber_123268.php ,

(26/07/2004).

“Küreselleşme Paradoksu”,

www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1html , 01 Temmuz 2007.

KOHLERKÖCH Beate, **Organized Interests in the EC and the European Parliament**” European Integration Online Papers 1(9),

<http://eiop.or.at/eiop/texte/1997009a.htm> , 12.06.2005.

Kopenhag Zirve kararları http://www.abofisi.metu.edu.tr/zirve_kararlari.htm ,
17 Kasım 2006.

KONGAR Emre, “Milli Egemenlik, Milli İrade ve Demokrasi”,
http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/416_Milli_Egemenlik,_Milli_Irade_ve_Demokrasi.php, 2 .07. 2007.

KÖSE Ömer, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”,
<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49ml.pdf> ,02.07.2007.

Lüksemburg Zirve kararları http://www.abofisi.metu.edu.tr/zirve_kararlari.htm
. 14 Kasım 2006 .

PASCAL Lamy, “Europe and Globalisation”, **Speech at Sorbone University**,
Paris, 2000,
https://europa.eu.int/comm/trade/speechesarticles_en.htm , 3 Mayıs 2005.

PRODİ Romana, “Europe and Global Governance”, **Speech at 2nd Comece Congress**, Brussels, 31 March 2000,
https://europa.eu.int/comm/external_relations/news/speech.htm ,3 Mayıs 2005.

Polonya Cumhuriyeti Anayasası, (1997)
<http://www.accpuf.org/pol/constit.htm/>

ROSAMOND Ben, “Globalisation and the European Union”, National Europe Centre Paper,
<http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2000/wp5100.pdf> , 12 Mart 2007.

Sekizinci BeşYıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Erişim)
<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf> , 01.06.2006.

SMITH, Micheal E., “Understanding Europe’s ‘New’ Common Foreign and Security Policy: A Primer for Outsider”, Policy Paper 52, University of California, Institute on Global Conflict and Cooperation.
http://www-igcc.ucsd.edu/publications/policy_papers/pp52.html

TURHAN Mehmet, “XIII. Milli Egemenlik Sempozyumu”,
http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/miiliegemeliksemp13.htm , 6 Şubat 2007.

UYGUN Oktay, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”,
<http://www.stratejik.yıldız.edu.tr/makale7.htm> , 7 Temmuz 2007.

<http://www.abmerkezi.org.tr/belgeler/10%20SORUDA%20TARAMA%20SUR ECI.doc> . 14 Kasım 2006.

<http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> , 27 Kasım 2006.

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kob_2000.html , 11 Kasım 2006.

http://www.consilium.europa.g.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/032a0008.htm , 8 Kasım 2006.

<http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1067> , 12 Kasım 2006.

<http://www.milliyet.com.tr/content/belge/abkatilim.html> , 9 Kasım 2007.

ÖZET

Bu çalışmada, bir hukuk öznesi olarak AB, AB mevzuatının aday ve üye ülkelerde uyumlaştırılması ve uygulanması ve Türkiye'nin AB üyeliğinin Türk hukuk sistemine, anayasal düzene ve özellikle egemenlik kavramına etkisi incelenmiştir. AB'ye üyeliğin doğrudan doğruya hukuk alanını ilgilendiren birçok yönü bulunmaktadır. Topluluğa üye ülkelerde ortak bir hukuk oluşturma'nın önemli araçlarından biri olan uyumlaştırma, ancak iç hukuka aktarmanın zamanında gerçekleştirilmesi ve ulusal makamlarca uygulanabilir tedbirlerin kullanılması halinde hedeflerine ulaşabilir. Bunun yanı sıra, belirli egemenlik yetkilerinin kullanımının Topluluk organlarına devri ve Topluluk hukukunun doğrudan uygulanması ve üstünlüğü konusunda, geçmişte birçok üye ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önceden anayasal değişikliğe ihtiyaç vardır. Avrupa Birliğine katılım sonucunda Türk hukukunun yeni bir çerçeveye adapte olması ve özellikle egemenlik alanının köklü bir biçimde değişikliğe uğramasını gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Hukuku, Egemenlik, Anayasa, Uyumlaştırma, Avrupa Birliği müktesebatı, Küreselleşme.

ABSTRACT

This study analyses EU as a legal subject, harmonisation of the EU Law in Member States and Candidate Countries and the effects of Turkey's EU membership on the Turkish legal and constitutional system. EU membership has many aspects related to the law, beyond economic issues. Harmonisation which is an important instrument to create a common legal system in Member States, can reach to its objectives only by timely transposition is done and national measures which are applicable for national authorities. Besides that, as many candidate countries have done in the past, Turkey has to issue the constitutional amendments before the accession in some legal issues like the transfer of some powers derived from national sovereignty to the Community and the primacy and directly applicability of EU Law. For granting a place in the new legal context as a result of the accession, Turkish laws and regulations has to change its existing traditions especially from the sovereignty aspect, in a radical way.

Keywords: European Community Law, Sovereignty, Constitution, Harmonisation, Acquis Communautaire, Globalisation.